

БИБЛИОГРАФИЈА

(ЗА 1930 ГОД.)

- Adamčik B.: *Tri napjeva iz Hercegovine* (Sv. Sec. XXIV 168).
- Andrić Nikola: *Hrvatske narodne pjesme*, knj. VII ženske pjesme sv. 3. Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb, 1930, s. 334.
— Sl. R. II 364.
- Antunović Ivan: *Rasprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Sokcih*. Sombor 1930. s. 234.
— Knj. s. VI 372; Летопис м. срп. књ. 325, с. 281.
- Ancel: *La Macedoine*. Paris 1930, s. 322.
— Sl. R. III 540.
- Аџић Сретен М.: *Лековише биљке у Југославији*, св. 1. Београд 1930, с. 146.
- Бабић Ј. Ј.: *Дубровник у прошлости* (Гласник проф. др. X 172—179).
- Babler Oto: *Još nešto o hiperboli*: „Što je nebo, da je list hartije” (Sv. Sec. XXIV 133, 165).
- Бајић Д-р Баја: *О основима веровања* (Срп. књ. гл. XXIX 113—124).
- Бандовић Милан Д.: *Погребни обичаји код Римљана и Срба* (Мисао XXXIII 128—135).
- Barle Janko: „*Raspetniki*“ и *župi sv. Šimuna u Markuševcu* (Sv. Sec. XXIV 55).
- Vaš F.: *Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1930* (Časopis za zgod. in narodopisje XXVI, sv. 3—4). — *K vprašanju štajerske preše* (Гласник Етнограф. музеја V 6—16).
- Башић М.: *Старе српске биографије I*, Београд 1930, с. 272.
- Belin Dr. Ivo: *Privredni život gradova na dalmatinskim otocima* (Nova Evropa XXI 442—444); — *Položaj Slovenije u našoj privredi* (Ibidem XXII 324—327).
- Byzantinoslavica*, sbornik pro studium byzantsko-slovanskih vstahu. Roč. I Praha 1929, s. 307.
— *Nar. starina IX* 233.
- Бинички Ст.: *Песме из Јужне Србије* св. 2. Београд 1930, с. 10.
— Sl. R. II 209.
- Богичевић Д-р Јован: *Из путописа Г. К. Дриша* (Гласник истор. др. у Новом Саду III 464—466).
- Богунуовић Петар: *Стари надгробни споменици у селу Врућици* — Тешањ (Гласник зем. муз. XLII 2, с. 177—182).
- Будимир Д-р Н.: *Аншички сшановници Војводине*. II Бреуци (Гласник истор. др. у Новом Саду III 10—21).
- Виџар Вјекослав: *Kod lužičkih Srba*. Ljubljana 1930, s. 17.
- Висиљевић-Хаџи Д-р Јован: *Скопље и његова околина*. Београд 1930, с. 609.
— Летопис м. срп. 325, с. 279; Јужни преглед V 469; Sl. R. III 124.
- Васић Милоје М.: *Наши национални споменици* (Мисао XXXII 129—

148). — *Црква Св. Ђурђа у Младом Нагоричану и њено доба* (Прилози X 1—41).

Векарнић Ж.: *Раб, Хвар и Корчула* (Нова Европа XXI 385—389, 436—439).

Велимировић Душан: *Једно старо писмо Дубровчанима* (Записи VII 370—371).

Весник српске цркве, садржај по писцима од 1 јануара 1890 до 1 јануара 1930 год. (Свеска за јануар 1930 г., годиште XXXV).

Vinogradov Georgi: *Neue Bücher über Kinder-Folklore.* — in *allgemein-slavisches Literatur* (Sl. Rundschau II 19—21).

Влаховић В.: *О турском заудару у „Горском Вијенцу“* (Записи VI 157—160). — *Вода у вјеровану и обичајима народним* (Записи VI 348—356). — *Црногорски сељак о књизи и школи* (Записи VII 168—174).

Влаховић Митар С.: *Лујички Срби и њихова домовина* (Братство XXIV 115—130; посебно издање Друштва пријатеља Лујичких Срба у Београду. Београд 1930. с. 18).

— Записи VI 384.

— *Етнолошка проматрања околне Скопље* (Јужни преглед V 87—96, 145—154). — *Етнолошка проматрања по Косову Пољу* (Јужни преглед V 461—468, 504—517, 574—584). — *Женска ношња у Београдској Посавини* (Гласник Е. муз. V 41—82).

Вујевић Павле: *Краљевина Југославија*, географски и етнографски преглед. Београд 1930, с. 166. — *Royaume de Yougoslavie*. Београд 1930, s. 189 + 23 прилога. — *Опис пушта* III конгреса словенских географа и етнографа у Краљевини Југославију 1930 год. Првидео. *Београд — Сарајево*. Београд, 1930, стр. 1—189. — *Opis puta...* Drugi deo. *Sarajevo—Zagreb*. Београд, 1930, s. 1—186. — *Livret—Guide du III congrès de géographes et ethnographes slaves dans le Royaume de Yougoslavie 1030. Première partie. Beograd—Sarajevo*. Београд, 1930, p. 1—220. — *Livret—Guide...* Deuxième partie. *Sarajevo—Zagreb*. Београд, 1930, p. 1—118.

Вујић Вукосава: *О ваљевској народној ношњи* (Гласник Е. музеја V 83—92).

Вулић Д-р Никола: *Срем у најстарије доба* (Гласник ист. др. у Новом Саду III 1—9).

Vurnik D-г Stanko: *Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem robočju Alp* (Etnolog IV 30—86).

Вучерић Ј.: *Из прошлости Шарог Врбаса* (Гласник ист. др. у Н. Саду III 297—298).

Gavazzi Dr. Milovan: *Drveni kalendar -- rovaš sa Jadrana* (Nar. starina IX 331—333). — *Razvoji i stanje etnografije u Jugoslaviji* (Lud Sl. I₂, s. 266—296). — *Jadranska „lira“ — „lirica“* (Nar. starina IX 103—111).

— Учитељ XI 385.

— *Kulturna analiza etnografiji Hrvata* (Nar. starina VII 115—143).

— Lud IX 131.

Гавриловић Миливој: *Смедеревско Поморавље*, црте и описи. Нови Сад 1930, с. 76.

— Гласник истор. др. у Н. Саду III 508.

Gesemann Gerhard: *Ein Vorschlag an die ethnographischen Museen der slavischen Länder* (Sl. Rundschau II 321—323).

Гласник скопског научног друштва књ. VII—VIII. Скопље 1930.

— Летопис м. срп. 326, с. 265; Јужни преглед V 518.

Гласник географског друштва св. XVI. Београд 1930, с. 201.

— Geogr. vestnik VII 200.

Гласник Етнографског музеја у Београду IV 1929, V 1930.

- Записи VI 120—122, VIII 251; Срп. књ. гласник XXIX 632—633; Учитель XI 637.
 Глумац Д-р Душан : *Брак и социјални положај жене код Јевреја* (Богословље V 29—43, 89—111).
Годишњица Николе Чуића XXXIX. Београд 1930, с. 214.
 — Sl. Rund. II 208.
 Gortani Michele: *Gorizia con le Vallate dell' Isonzo e del Vipacco*. Udine 1930, s. 683.
 — Geograf. vestnik VII 178.
 Грбић Д-р М.: *Керамика бакарног доба из налазишта код Чоке у Банашу* (Гласник ист. др. у Н. Саду III 198—206). — *Бресшовик*, остава с краја бронзаног доба (Старинар V 152—155).
 Грујић Д-р Радослав М.: *Црквени елементи Крсне славе* (Гласник скоп. н. друштва VII—VIII 35—74).
 Grčić Stjepan: *Kotarske narodne pjesme* II. Šibenik 1930. — *Srpske narodne pjesme i pričanja*. Split 1929, drugo izdanje, s. 254.
 — Срп. књ. гл. XXX 394.
 Gušić D-г Branimir: *Starinsko ruho na otoku Mljetu* (Nar. starina IX 53—87).
 Gušić-Heneberg Marijana: *Etnografski prikaz Pive i Drobnjaka* (Nar. starina IX 191—205.)
 Дворниковић Д-р Владимир: *Живошна снага југословенске расе* (Мисао XXXII 385—388).
 Димитријевић Иван Р.: *Загонешка о Страхињићу*. Београд 1930, с. 48.
 — Књ. с. VII 141
 Драгићевић Ристо Ј.: *Људске жртве* (Записи VI 225—230, 284—292, 357—367.)
 Дробњаковић Д-р Боривоје: *Космај* (Срп. етн. зборник XLVI I 96).
 — *Етнографски музеј у Београду у 1930 г.* (Гласник Етнограф. музеја у Београду, V 168—171) *Библиографија наших етнолога: I* Д-ра Тихомира Р. Ђорђевића (Ibidem с. 161—167).
 Дукић Жарко: *Манасишр Сланце* (Весник срп. цркве XXXV 566—571).
 Берић Д-р Василије: *Још нешто о арбанашким речима у српском језику* (Прилози X 42—49).
 Ђорђевић К.: *Историске личности у нашим народним песмама* (Јужни преглед V 41—45).
 Ђорђевић Тихомир Р.: *Наш народни живош*, књ. I—II. Београд 1930.
 — Срп. књ. гл. XXXII 570; Записи VI 51—53; Јужни преглед V 113; Учитель X 386; Венац XV 468; Sl. Rundschau II 122.
 — *Каим Баба* (Годишњица Н. Чуића XXXIX 109—118).
 — Мисао XXXIII 398; Јужни пр. V 113.
 — *Негри у нашој земљи* (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 303—307).
 — Записи VII 319.
 — *Протоколи кршћених у Црној Гори за време владике Петра I* (Записи VII 223—225). — *Неколики свадбени обичаји у нашем народу* (Срп. књ. гл. XXIX 604, XXX 44, 112, 190, 280, 365, 454, 528, 605, XXXI 48). — *Још два прилога о свадбама* (Ibidem XXXI 126—129). — *Мираз* (Ibidem XXXI 206—211). — *Ошрови* (Мисао XXXIV 210—216). — *Месне и друге народне поруге* (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 407—410). — *Шишање коња у жалости* (Ibidem 410—411). — *Калемљење богиња у старине доба* (Ibidem 411—412).
 Борић Доситеј: *Једно писмо патријарха Арсенија IV из године 1747* (Весник срп. цр. XXXV 368—369.)
 Борић Д-р Милош Н.: *Поводом чудоврног исцељења* (Срп. књ. гл. XXIX 620—622).

- Ђуровић Д-р Димитрије: *Из историје крсти као символа* (Гласник проф. др. X 339—341).
- Ђуровић Ј.: *Српске народне пјесме*. Никшић 1930.
— Живот и рад VI 640.
- Елезовић Глиша: *Евлија Челебија о Читацима* (Срп. књ. гл. XXIX 365—367).
- Ердељановић Д-р Јован: *О пореклу Буњеваца* (Посебна изд. Срп. краљ. акад. књ. LXXIX, философски и филолошки списи књ. 19). Београд 1930, с. 408
— Књ. с. VI 345—348; Sl. Rundschan II 764.
— *Етнологија у нашим средњим школама* (Гласник Етнограф. музеја у Б. V 1—5) — *О пореклу Буњеваца* (Књ. север VI 185—203).
- Zaninović Antonin: *Zazivi propetom Spasitelju i „Djelo od pokajanja“ s otoka Lastova* (Sv. Сес. XXIV 58).
- Зборник јуначких епских народних песама*. Изд. „Народног дела“. Београд 1930, с. 308.
— Sl. Rund. III 295.
- Зега Никола: *Проклешије*, нар. обичај у Сврљигу (Стожер. Београд I, 1930, с. 30—31).
- Zelenin D.: *Neue slavische ethnographische Literatur* (Sl. R. II 651—655).
- Зубовић Д-р Јово: *Из историје шумске привреде у Босни и Херцеговини* (Гласник зем. муз. XLII 1, с. 179—187).
- Židovec Franjo: *Pučke popijevke iz Džurđevca* (Sv. Сес. XXIV 20, 63, 100). — *Ivanjske popjevke iz Podravine* (Ibidem XXIV 134). *Kolo u Ferdinandovcu u Podravini* (Ibidem XXIV 166).
- Ј. Ст.: *О пореклу имена Хрват* (Срп. књ. гл. XXXI 311).
- Јакшић Милутин: *Наши нови сектанци и народни животи* (Летопис м. срп. 325, с. 147—157).
- Jahrbücher für Kultur und geschichte der Slaven*, 1929, knj. V, sv. IV.
— Мисло XXXII 383.
- Јелачић Д-р Алексије: *Руска пушница пре шездесет година у нашим јужним крајевима* (Јужни преглед V 24—31).
- Јелић Д-р Илија М.: *Шта значи камен о врату?* — историско-правна студија. Београд 1930, с. 46.
— Књ. с. VII 132; Записи VIII 124.
- Јелић Милосав: *Летопис Југа*. Београд 1930, с. 184
— Јужни пр. V 539.
- Јермић Д-р Ристо: *Буњевачка игезимена* (Књ. с. VI 252—259).
- Јовановић Јов. М.: *Наши под шућином* (Брасво XXIV 131—143).
- Јовановић-Ђатут Д-р Милан: *Калемљење богиња у старије доба* (Гласник скоп н. др. VII—VIII 411). — *Биотичка предност људског материјала у племену, народу и држави* (Летопис м. срп. 326, с. 55—71). *Нежење и старожње*. Београд 1930.
— Летопис м. срп. 326, с. 266.
- Југословенска народна ношња* (Посебна издања Етнограф. музеја у Београду, св. 1. Београд 1930).
— Срп. књ. гл. XXIX 236.
- Јуришић Ј ван: *Старо благо, Велика вечера, Кад коме што нестане* (Гласник Етнограф. муз. у Б. V 139—140).
- К.: *О буњевачкој народној ношњи* (Књ. с. VI 250—266).
- Казимировић Д-р Радован Н.: *Наше народне шаре*. Београд 1930, с. 52 + 16 прилога.
— Живот и рад VI 792; Riječ. Zagreb, god. XXVII, br. 32, s. 9.
- Караман Љубо: *Шешња кроз град Корчулу* (Нова Европа XXI 425—436).

Карановић Милан: *О зубуну у Босни* (Гласник Етнограф. музеја у Б. V 17—27). — *Неколике велике породичне задруге у Босни и Херцеговини* (Гласник зем. муз. XLII 2, с. 133—156) — *Санничка Жупа у Босанској Крајини* (Српски етнограф. зборник XLVI 245—305).

Карловци. Срем. Карловци 1930.

— *Летопис м. срп.* 3.6, с. 161.

Kelemina Jakob: *Vajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Celje 1930.

— Срп. књ. гл. XXXII 175.

Киселиновић Ђ. Ј.: *Збирка старих српских рукописа у Бијелом Пољу*. Бијело Поље 1930, с. 26.

Klaić: *Hrvati i Hrvatska*, 2. izd. Matice hrvatske. Zagreb 1-30,

Кнежевић Мил. В.: *О народним песмама код Буњеваца* (Књ. с. VI 278—290).

Kovačević Ante: *Narodna duša, satira i humoreske*, — *Zabavna biblioteka knj.* 479. Zagreb 1930, s. 151.

Ковачевић Војислав: *Савремени приказ насеља Надаља* (Гласник истор. др. III 279—283).

Ковијанић Р.: *Ки проучавању народног песника* (Записи VII 1—7).

Косиер Љуб. С.: *Јевреји у Југославији и Бугарској*. Загреб 1930, с. 408 — *Записи VI 318*.

Костић Др. Мита: *Устанак Срба и Арбанаса у Старој Србији проштиву Турака 1737—1739 и сеоба у Угарску* (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 203—234)

— *Гласник истор. др. у Н. Саду III 502*.

— *Сликарски занат код Срба у 18 веку* (Гласник истор. др. у Н. Саду III 39—49). — *Куга у Србији 1814 и одбрана Срема* (*Ibidem* 411—448).

Костић Петар: *Пословице, зигонетке и бројанице у Призрену* (Гласник Етнограф. муз. у Б. V 126—157).

Крајинчанац Т.: *Словени у данашње доба и ближи карактер њиховог уједињена*, — друго преправљено и попуњено издање. Скопље 1930. — *Књ.* с. VI 39.

Kriss D-r Rud.: *Volksreligiöse Opfergebräuche in Jugoslavien* (Etnolog IV 87—112).

Кршић Јован: *Добровски и српска народна поезија* (Посебни отисак из Зборника Добровског). Праг 1929.

— *Летопис м. срп.* 323, с. 168.

Кулишић Шпиро: *Оглед библиографије наших народних пословица* (Гласник Етнограф. муз. у Б. V 142—151).

Kuntić Alba M.: *Bunjevci Bunjevciма — i o Bunjevciма*. Subotica 1930, s. 48

— *Кпј. с. V 248*; *Гласник истор. др. у Н. Саду III 508*

Лапчевић Драгиша: *Из моје постојбине*. Београд 1930.

Lahner Juraj: *Hrvatske pičke porijekle Sv.* Сес. XXIV 19, 60, 62, 98). — *Petrova rodbina ne može i raj* (*Ibidem*, 133).

Лубурић Андрија: *Дробњаци алеме у Херцеговини*, порекло, прошлост и етничка улога у нашем народу. Београд 1930, с. 3-6

— *Живот и рад V 310*; Срп. књ. гл. XXIX 133; Мисао XXXII 254.

— *Кричи* (Записи VI 40—42).

Лутовац Д-р Милосав: *Културни споменици у Бихору* (Записи VII 30—33) — *Неколико старих обичаја у подножју Проклешја* (Гласник Етнограф. музеја у Б. V 107—112). — *Привреда, саобраћај и насеља у Рожају и Бихору* (Посебна изд. Географ. друштва, св. 8). Београд 1930, с. 66.

— *Гласник проф. др. X 885*.

Ljubić Pere: *Petar Hektorović i puk hvarski* (Нова Европа XXI 407—413).

- М. Д-р Р.: *Совјетски научник о пореклу имена Хрваш* (Срп. књ. гл. XXXI 476—477).
- Мандић Д-р М.: *Трагови прастаре културе око Гламоча* (Гласник зем. муз. XLII 2, с. 101—118).
- Маринковић Д-р Милан: *Привредни значај лова у Југославији*. Београд 1930, с. 219.
- Марковић Д-р Иван Р.: *Обриси Раба* (Нова Европа XXI 389—394).
- Марчић Луцијан: *Задарска и шибенска острва* (Срп. етн. зборник XLVI 511—592). — *О ношњи на задарским и шибенским острвима* (Гласник Етнограф. муз. у Б. V 28—35). — *Мушације као узрок миграција* (Гласник геогр. др. XVI 19—25).
- Matasović Dr. Josip: *Još o svečanostima „biranih kraljeva“ u mletačkoj Dalmaciji* (Nar. starina IX 209—211)
- Matl Josif: *Die Entwicklungsbedingungen der epischen Volksdichtung bei den Slaven* (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, N. F., Bd, V (1929), 57—76)
- Записи VI 113—115; Живот и рад VI 719.
- Матић Светозар: *Силвестер Поповић путописац 18 века* (Гласник истор. др. у Н, Седу III 30—38). — *Принципи уметничке версификације српске* (Годишњица Н. Чупића XXXIX 119—162). *Народне песме*, — из збирке Шаулића (Живот и рад V 38—43).
- Меденица Варвара: *О карактеру и значењу народних епоса* (Књ. с. VI 55—58).
- Меденица Радосав: *Моштив о судару оца и сина* (Записи VII 8—15, 69—74).
- Медић Мајо: *Матаруга, Мацура и Мрган*, — три презимена (Гласник зем. муз. XLII 2, с. 227—228)
- Мијатовић Станоје М.: *Ресава* (Српски етн. зборник XLVI 101—239).
- Милојевић Вукосава: *Мудрост наших народних песама* (Весник срп. др. XXXV 111—116).
- Милојевић Д-р Милоје: *Чешки музички часопис „Тетро“ о музици нашега југа* (Срп. књ. гл. XXX 391—392).
- Милошевић Милан: *Наша народна поезија* (Гласник проф. др. X 22—35 и д.). *Наша народна поезија* Београд 1930, с. 167.
- Срп. књ. гл. XXXI 5 6; Књ. с. VII 44; Учитель XI 542.
- Мићевић Љубо: *Крсно име или крсна слава у Попову* (Гласник Етн. муз. у Б. V 98—102).
- Михајловић Јевта М.: *Песме из Горњег Полога* (Јужни преглед V 101—102).
- Морешка*, средњовечна корчуланска пучка игра (Нова Европа XXI 440—442).
- Muriel Currey: *Dalmatia*. London 1930, s. 164.
- Geogr. vestnik VII 185
- Murko M.: *La poesie populaire epique en Jougoslavie au debit du XX siecle* Paris 1929.
- Летопис м. срп. 323, с. 166.
- Narodna starina*, urednik Dr. J. Matasović knj IX, Zagreb 1930.
- Срп. књ. гл. XXXII 87; Записи VIII 56; Учитель XI 385, XII 73.
- Narodne poznje na ostrvu Krku* (Nar. starina IX 121—131).
- Народна усмена књижевност у Венцу* (Београд) књ. XV: *Главица стр. 75, Неродимље г. 76 Ђевојка и бор 335, Што ми Тимок мушан тече? 372, Раоник у Пружњу 373, Марков комен 464, Измјена једне народне пјесме 546, Необична женидба 616, Три ђевојке пушем ишле 616, Шеврљугина кл. шва 747.*

Недељковић Д-р Душан: *Мавровска психичка група* (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 237—265). — *Испрајност као социјална одлика јужњачке варијанше динарског психичког типа* (Годишњак скоп. филозоф. факултета I 127—138). — *Јужносрбијански „стари народни знак“* (Јужни преглед V 121—140).

Недић Боровоје: *Прилози за историју штампе на Југу*. I: „Призрен“ 1871—1872 год. (Јужни преглед V 81—86, 141—145).

Ненадовић Љубомир: *О црногорцима* (Изд. Срп. књ. задруге, књ. 212). Београд 1930, с. 229.

Nikolajev-Kus D-r Mirko: *Motiv životnog stabla na obrovačkom koporanu* (Nar. starina IX 39—51) „*Nošenje venča*“ и *Poznanovcu* (ibidem 206—208). — *Kroz gajilanski srez putne beleške* (Socialna misao III 126—208). — *Nomadski motivi o jugoslovenskoj seljačkoj umjetnosti* (Etnološka biblioteka br. 11. Zagreb 1930). — *Über Kroat.sche Bauernkunst* (Sl. Rundschau II 324—331).

Novak D-r Grga: *Jedan anonimni rukopis iz 1775/6 godine o dalmatinskim Zagorcima* (Morlakina). *Primorcima i Otočanima* (Nar. starina IX 21—37). — *Kad je sagrađen splitski zvonik?* (ibidem 312—317).

Њ.: „*Књижевни север*“ о *Буњевцима* (Срп. књ. гл. XXXI 311—312).
Obrebski Jozef: *Rolnictwo ludowe ws.hodniej czes. i półwyspu Balkan-skiego* (Lud. Sl. I, 2, s. 147—187).

О *буњевачким народним обичајима* (Књ. с. VI 262—272).

Ostojić Dr. Ivan *Poval'ska opatija*. (Nar. starina IX 149—183).

Павићевић Миљун: *Црногорци у причама и анегдотама*, књ. VII (Zbornik za nar. život i običaje J. Slovena knj. XXVII 265—359), књ. IX 196 Zagreb. 1930. — *Црногорке у причама и анегдотама* (Летопис м. срп. 325, с. 40—56).

— Мисао XXXIII 397.

Павловић Јеремија М.: *Наш народ у причама*. Београд 1930, с. 40. — *Стари Дојран и Дојранско језеро*. Београд 1930, с. 58. — *Јасеничанка*. Београд 1930, с. 79.

— Sl. R. II 681, 767, III 122.

Павловић Љуба: *Соколска Нахија*. (Срп. етн. зб. XLVI 311—505).
Павловић Миливој: *Принцип корелативности у еволуцији језика и некорелативности дијалекатских црша Горњег Повардарја* (Годишњак скоп. ф. факултета I 297—311).

Пајковић Михајло: *Сточарство на Комовима* (Гласник геогр. др. XVI 78—81).

Ракаси: *O Danskoj*. Zagreb 1930.

Пантелић Д-р Душан: *Покреш у северозападној Србији и бачки епископ Јован Јовановић, 1788—1790* (Глас срп. краљ. акад. (CXXXVIII), Београд 1930, с. 145—208).

Пекић Петар: *Повјест Хрвата у Војводини од најстаријих времена до 1429 г.* Загреб 1930, с. 318.

— Књ. с. VI 310—343; Гласник ист. др. у Н. Саду III 322—327; Летопис м. срп. 326, с. 271.

Peličić: *Zečani o sebi i životu*. Podgorica 1930.

Перовић-Тунгуз Данило. В. Ј. Гледач о *Црној Гори и Црногорцима* (Записи VII 158—162).

Петковић Влад. Р.: *Сшоби* (Јужни преглед V 192—196).

Петковић Живко Д.: *Македонија старога века*. Београд 1930.

— Живот и рад V 477.

Петровић Вељко: *Шумадија и Војводина* (Гласник ист. др. у Н. Саду III 185—197). — *Шумадија и Војводина I* Београд 1930.

— Књ. с. VI. 377.

Петровић М. С.: *Београд пре сто година*. Београд 1930, с. 208.

— Мисао XXXIII 186; Срп. књ. гл. XXX 312; Летопис м. срп. 325, с. 278.

Петровић П. Ж. *Етнологишка библиографија српскохрватска за 1929 г.* (Гласник Етнограф. муз V 152—160).

Петровић Радмила: *Васојевички закон од дванаест таџака г. Илије Јелића*. Београд 1930.

— Живот и рад VI 871.

Петронијевић Д-р Бранислав: *Новооткривени фосилки човек* (Сина-тропус — кинески човек) и његов значај за питање о поштанку и еволуцији човека (Мисао XXXIV 451—458).

Pilar Dr Ivo: *O svetom Savi i njegovom znamenovanju* (Nova Evropa XXI 1—10).

Plein L.: *Die eskerische Sprechart*. Gesammelte Gespräche aus Gassen der Osijeke Peripherie, 3 Band. Osijek 1930, s. 28

Погодин А.: *Руске историске народне песме* (Мисао XXXIII 229 до 345) — *Историски еп финског народа Калевала* (ibidem XXXIV 71—93).

— *Велико-руска народна лирика* (ibidem 193—209). — *Лешонци, Лишванци и њихова народна поезија* (ibidem 314—332),

Poljak: *Sipari*, Zagreb 1930.

Поповић Аврам М. *Војиновићи у народним песмама и Војиновићи у историји нашега народа* (Јужни преглед V 154—158)

— *О хајдуцима*, I. Београд 1930, с. 173.

— Срп. књ. гл. XXXI 633; Живот и рад VI 951; Гласник проф. др. X 905; Sl. R. III 223.

Поповић Ј.: *Лешни станови* (стаје) *на планинама Враница, Машорцу и Шнишу* (Гласник зем. муз. XLII 1, с. 145—178).

Поповић Павле: *О „служби“ у Кривоапалачком срезу* (Гласник Етнограф музеја у Б. V 103—106).

Прћић Ката: *Стари божићни обичаји код суботичких Буњеваца* (Књ. с. VI 203—212).

Р.: *Леколико буњевачких народних „сигри“ уз песму и говор* (Књ. с. VI 272—277).

Rad Jugoslovenske akad. znanosti i umjetnosti, knj. 239, razreda hist.-filologičkoga knj. 105. Zagreb 1930.

Радица Богдан: *Кроче о народној поезији* (Nova Evropa XXII 52—57).

Радо Мирко и Јосиф Мајор: *Историја новосадских Јевреја*, Нови Сад 1930, с. 212.

— Летопис м. срп. 325, с. 288; Sl. R. II 758.

Радовановић Др. В. С.: *Сеоска насеља у Јужној Србији* (Атлас географског друштва, св. 4.) Београд 1930. — *Народна предања о убијану старих људи* (Гласник скоп. н. др VII—VIII 309—345).

Радојчић Ђ. С.: *Дукљанин о Срему* (Гласник ист. др. у Н. Саду III 22—29).

Радојчић Др. Никола: *Г. Јован Ердељановић и етнографија Црне Горе* (Записи VI 48—51). — *О имену Буњеваца* (Гласник ист. др. у Н. Саду III 268—270).

Радуловић Илија: *О становништву Подгорице* (Гласник геогр. др. XVI 156—159).

Раичевић Светозар: *„Етничка проматрања у Коновлима“* (Записи VI 179—181). — *Народна ношња у Скопској Црној Гори* (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 347—368).

- Ренак Соломон: *Аполо*, општа историја пластичких уметности, превео Др. М. Васић. Београд 1930, с. 438.
 — *Летопис м. срп.* 325 с. 273.
- Ристић Наум Ј.: *Песме из Пореча, Песме из Прилепа и околине* (Јужни преглед V 28—41, 191).
- Rubić Dr. Iva: *Talijani u Jugoslaviji*, Split 1930.
 — Срп. књ. гл. XXXI 543
 — *Split i okolica*. Split 1930, s. 36.
 — *Geogr. vestnik VII* 185.
 — *Gravitacija susednih žitelja Splitu*. Zagreb 1930, s. 43.
 — *Geogr. vestnik VII* 185.
- С.: *Народна епска поезија у Југославији на почетку XX века* (Књ. с. VI 110—113).
- Савић Миливоје М.: *Наша индустрија, занати, трговина*, VIII део, књ. IX 1: привредни програм. Сарајево 1930, с. 416.
- Скарић Владислав: *Попис босанских сиахија из 1123 (1711) год.* (Гласник зем. муз. XLII 2, с. 1—100). — *Прасење из Врунице* (ibidem 177—182).
- Слијепчевић Перо: *Тужбалице*, — поводом књ. Н. Шаулића: Српске народне тужбалице, Беград 1929, с. 336 (Јужни пр. V 10—18). — *Прилози народној метрици* (Годишњак скоп. ф. ф. I).
 — Срп. књ. гл. XXXII 329.
- Somborac Marin: *Stari sisački grad* (Nar. starina IX 213—215).
- Спах Фехим: *Наши народни називи мјесеца у шурским календарима из 17 вијека* (Гласник зем. муз. XLII 2, с. 185—204).
- Стајић Васа: *Мађаризација и демађаризација Буњеваца* (Летопис м. срп. 325, с. 158—209).
- Станојевић Маринко: *Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине*, књ. II. Београд, 1930, с. 112.
 — *Венац XV* 378; *Sl. R.* III 122.
- Старинар* орган Археолошког друштва у Београду, трећа серија, књ. V. Београд 1930, с. 236.
- Статистички преглед Краљевине Југославије по бановинама*. Изд. Опште државне статистике. Београд 1930, с. 30.
 — Гласник ист. др. у Н. Саду III 162.
- Стефановић Љубица: *О култури пиринча у Кочанском Пољу* (Гласник геогр. др. XVI 159—162).
- Stjšković Dr. Marijan: *Komoštre* (Jug. zb. XXVII 232—242)
- Szabo Gjuro: *Knjiga o starom Zagrebu* (Nar. starina IX 253—308).
 — *Učitelj XII* 73.
- Subotić Dr. Dragutin: *Jugosloveni u službi španskih Arapa* (Nova Evropa XXI 168—180).
- Т.: *Проучавање наше народне поезије* (Летопис м. срп. 326, с. 264—265).
- Т. Ђ.: *Једно значајно социолошко дело о социјалним разликама града и села* (Срп. књ. гл. XXXI 75—77).
- Тодић Јоржо: *Оток Х'ар у прошлости и садашњости* (Н. Европа XXI 400—407). — *Дубровчани по Јужној Србији у XVI столећу* (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 191—202).
- Тим Д-р Јосиф: *Библиографија српскога покреша у Угарској 1848—1849 г* (Гласник ист. р. др. у Н. Саду III 515—518).
- Ткалчић Владимир: *Etnografski muzej u Zagrebu 1919—1929* (Nar. starina IX 132—147). — *III Kongres slovenskih geografa i einografa* (ibidem s. 187—190)
- Томов Н.: *Narodna nošnja u Brestu* (Istra—Čičarija), — (Nar. starina IX 96—102).

- Уштеј XI 385.
- Тројановић Д-р Сима: *Ваџра у живошу и обичајима српскога народа* (Срп. етн. зборник XLV). Београд 1930, с. 339 + 10 прилога.
— Српски књ. гласник XXX 148; Живот и рад VI 550.
- Трухелка Бранимир: *Штарорачиња сећања Николе Бошковића* (Мисао XXXII 90—95).
- Трухелка Д-р Ђуро: *Ларизам и крсна слава* (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 1—31). — *Сојенице као исходниште понтификаши* (Годишњак скоп. ф. ф. I 49—62).
- Сепулић Драгутин: *Dvije starinske crkvene pjesme* (himnusi) iz Novoga u Vinodolu (Sv. Sec. XXIV 123).
- Ђурчић Вејсил: *Народне ношње сарајевског етнографског музеја* (12 слика). Сарајево 1930.
- Ускоковић Радоје: *Своске и црквене славе по селима око Ивањице* (Гласник Етнограф. муз. у Б. V 93—97). — *Не ваља се ноћу окрешати, Богородица благословила жабу* (ibidem, с. 140—141).
- Филиповић Д-р Миленко С.: *Задруга Саасића* (Чурковска кућа) у Булачанима код Скопља (Гласник скоп. н. др. VII—VIII 369—379). — *О етнолошком проучавању Јужне Србије* (Годишњак скоп. ф. ф. I 117—126). — *Једна напомена о сахрањивању мртваца у средњој Далмацији* (Гласник Етнограф. муз. у Б. V 138). — *Крсно име и сличне славе у Модрици* (Гласник зем. муз. XLII 2, с. 205—210). — *Боровица* (Срп. етн. зб. XLII 595—616). — *Вогошћа и Биоца у Босни* (ibidem, с. 621—696). — *Zbornik Petra Vajica iz Radovlje u Bosni* (Nar. starina X 224—227) — *Етнолошки опис ишта Вардишке—Сарајево* (Опис пута III Конгреса слов. географа и етнографа, Београд 1930, с. 186—189).
- Fortis A.: *O otoku Rabu i kvarnerskom Zalivu* (Nova Evropa XXI 394—400)
- Fosić S. M. T.: *Nekoliko arija hrvatskih narodnih pobožnih pjesama* (Sv. Sec. XXIV 99, 131, 169).
- Hasluck Margaret M.: *The Basil — cake of the Greek New Year* (Folk — Lore XXXVIII, № 2, 1927, str. 143—177)
— Прилози X 145—154.
- Herriot Edouard: *Sous l' Olivier*. Paris 1930, s. 324.
— Sl. R. III 53а.
- Hirtz D-р Miroslav: *Zmije kućarice* (Jug. zb. XXVII 243—254).
- Četinić Franko: *Kumpanjija*, nar. igra (Jug. zb. XXVII 360—384).
- Чајкановић Д-р Веселин: *О ускршњим обичајима* (Срп. књ. гл. XXIX 521—526).
- Чиплић Богдан: *О женидби и удадби у средњем Потписју* (Гласник етнограф. муз. у Београду V 113—125).
- Чубриловић В.: *Полигички узроци сеоба на Балкану од 1860—1880* (Гласник геогр. др. XVI 26—48). — *Босански устанак 1875—1878* (Носебна изд. Срп. акад. наука књ. LXXXIII) Београд 1930.
— Срп. књ. гл. XXXIII 51; Записи VIII 244.
- Schacher Gerhard: *Der Balkan und seine wirtschaftlichen Kräfte*. Stuttgart 1930, s. 266.
— Geogr. vestnik VII 180; Архив за правне и друштв. науке XXXVIII 482.
- Šilović Slade: *Obitelj Luskaris u Trogiru* (Narodna starina IX 216—217).
- Šimčić Ante: *Tri poslovi.e, Hasan-paša Tiro i princip Parela* (Jug. zb. XXVII 255—264)
- Širić D-р Božidar: *Pučka muzika u Hrvata čakavaca* (Nar. starina IX 113—119).

- Učitelj XI 385.
— *Problemi našega muzičkog folklora* (Jug. zb. XXVII 193—231).
— Sv. Sec. XXIV 87.
Slebinger Janko: *Publikacije Slovenske matice od leta 1864—1930*.
Ljubljana, 1930, s. 96.
Schneider D-r Artur: *Sitna gradja za kulturnu povijest grada Zagreba* (Nar. starina IX 318—323).
Шобајић Петар: *Властелиновићи* (Записи VI 340—348).

П. Ж. Петровић

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА НАШИХ ЕТНОЛОГА¹⁾

II Д-р ЈОВАН ЕРДЕЉАНОВИЋ²⁾

1. КЊИГЕ, РАСПРАВЕ, ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ

Испишивање области на половима земљиним („Наставник“ за мај 1895 год. Стр. 296—298).

Трговачки центри и пушеви по српској земљи у средњем веку и у шурско доба. Историско-географска расправа. Београд, 1899. Стр. 246 (у друштву са Р. Николићем).

Доње Драгачево. Антропогеографска проучавања (Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. IV. „Насеља српских земаља“, књ. I. Београд, 1902. Стр. 1—224).

О часопису „Česky Lid“ (у „Делу“ за фебруар 1903 год.).

Проучавање насеља у српским земљама („Зборник по славяновѣдѣнију“. Томъ I. Санктпетербургъ, 1904. Оштампано и засебно, стр. 1—21 велике осмине).

Les études de géographie humaine en pays serbes („Annales de géographie“. Paris, 1905. № 78. Стр. 424—432).

Osídlení srbských zemí („Zborník české společn. zeměvědné“, XII. Praha, 1905. Стр. 81—84).

Немци на Словенском Југу — неколико цртица („Дело“ за 1905 год., књ. XXXV. Стр. 79—88).

„*Божић*“ од д-ра *Симе Тројановића* (критичке напомене на Троја-

¹⁾ Види: „Гласник Етнографског музеја у Београду“, књ. V, стр. 161—167.

²⁾ Г. Д-р Јован Ердељановић, професор етнологије на универзитету у Београду, рођен је 30 октобра (по ст. к.) 1874 год. у Панчеву. Године 1877 су му родитељи прешли у Србију и као малог га пренели. У смедеренским селима Друговцу и Михајловцу, у којима му је отац био са службом, учио је основну школу. Основну је школу свршио у Смедереву и ту је почео учити гимназију. Гимназиско је школовање наставио у Београду и свршио је историско-филолошки огсек. Године 1897 је постављен за асистента у Географском заводу Велике школе, а годину дана доцније за наставничког приправника II београдске гимназије (пored асистентске дужности). Положио је професорски испит и 1901 год. постављен за суплента. Године 1902 је изабран за државног питомца за изучавање етнологије и сродних наука и провео је четири године на универзитетима у Бечу, Берлину, Лајпцигу и Прагу. У Прагу је положио докторат из етнологије с археологијом и словенском филологијом. Год. 1905 је био професор III београдске гимназије, 1906 год. је изабран за доцента етнологије на универзитету у Београду, 1919 год. је постао ванредни а 1921 године редован професор београдског универзитета. — Редован је члан Скопског научног друштва, дописни члан Српске краљевске академије у Београду, почасни члан Матице српске у Новом Саду, редовни члан Научковог Товариштва имени Шевченка у Лавову, дописни члан Československe společnosti zeměpisné у Прагу и дописни члан „Slovenskeho ustavu v Praze“.

новићево тумачење појединих божићних обичаја; „Narodopisny věstník československy“ за јуни 1906 год.).

Етнологија, етнографија и сродне им науке. Уводно предавање на универзитету („Дело“ за октобар 1906. Стр. 101—111. Оштампано и засебно).

Упуства за испитивање народа и народног живота. Београд, 1907. *Servia* (прва половина те књиге, четири одељка: I Ethnography, II Population, III History, IV Educational conditions. Literature). London, 1907.

Кучи, племе у Црној Гори. Етнолошка студија (Етнограф. зборник Срп. краљ. академије, књ. VIII. „Насеља“, књ. IV. Б., 1908. Стр. 1—344).

С. С. Бобчевъ: Българската челядна задруга, отштампано из „Сборникъ-а за нар. умотв, наука и книжн.“, кн. XXII (критичка разматрања; „Narodopisny věstník československy“, 9—10 број за 1908 год.).

Са избора у власинском крају. Проматрања и етнолошка грађа са пута кроз власински крај („Дело“ за мај 1908 год. Стр. 231—255).

Милнџевић као испитивач народног живота („Дело“ за новембар и децембар 1908 год. Стр. 292—321).

Братоножићи, племе у црногорским Брдима. Етнолошка испитивања (Етнограф. зборник Срп. краљ. академије, књ. XII. „Насеља“, књ. VI. Београд, 1909. Стр. 449—538).

Упуства за испитивање народа и народног живота (Етнограф. зборник Срп. краљ. академије, књ. XVI. „Живот и обичаји народни“, књ. 9. Б., 1910. Стр. 1—44. Иста „Упуства“ и у другом издању издала Академија наука 1911 год).

Постанак племена Пиџера. Етнолошка расправа (Етнограф. зборник Срп. краљ. академије, књ. XVII. „Живот и обичаји народни“, књ. 10. Б., 1911. Стр. 241—528).

Број Срба и Хрвата („Срп. књижевни гласник“ за 1 и 16 јануар 1911 год. Стр. 33—45 и 132—144. Оштампано и засебно).

О Црној Гори (у географском, етнолошком и историском погледу. У календару „Вардар“ за 1912 год. Стр. 57—81).

Етничко сродство Бокеља и Црногораца. Етнолошка расправа („Глас“ Срп. краљ. академије наука, књ. XCVI. Б., 1914—1920).

Неке црте у формирању племена код динарских Срба („Гласник географског друштва“ у Београду. Св. 5. 1921. Стр. 67—79).

Етнолошка разматрања поводом Хаберландових испитивања. („Гласник географског друштва“ у Београду. Св. 6. 1921. Стр. 120—134).

Нидерлово дело о старим Словенима („Гласник географског друштва“ у Београду. Св. 7—8. 1922. Стр. 218—239 и св. 9. 1923. Стр. 69—94).

Етнички положај Срба Старе Србије и Македоније међу Јужним Словенима („Нова Европа“, X. 1924. Стр. 328—329).

Неколико етничких проблема код Јужних Словена („Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу“. Београд, 1924. Стр. 359—383).

Циццари и мегленски Власи („Нова Европа“, 1924. Стр. 461—471).

О „македонским“ Србима („Српски књижевни гласник“ за 1 март 1925. Стр. 349—355).

Професор Вајганд о „македонским Србима“ („Гласник скопског научног друштва“, I, св. 1. 1925. Стр. 275—285).

Трагови најстаријег словенског слоја у Банату (Niderluy „Sbornik“. Прага, 1925. Стр. 275—305).

Македонски Срби. Београд, 1925. Стр. 76.

Музеј и универзитет („Гласник Етнографског музеја у Београду“, књ. I. Б., 1926. Стр. 54—57).

Стара Црна Гора. Етничка прошлост и формирање црногорских племена (Етнограф. зборник Српске краљ. академије, књ. XXXIX. „Насеља и порекло становништва“, књ. 24. Б., 1926. Стр. 1—891)

Испитивање народног живота и обичаја у Војводини („Летопис матице српске“, књ. 308, 1926. Стр. 186—189).

Значај етнолошких испитивања у Војводини („Летопис матице српске“ за јули—септембар 1927. Стр. 116—129).

Јован Цвијић и наша наука о народу („Цвијићева књига“ у издању Српске књижевне задруге, бр. 201 и у „Српском књижевном гласнику“ за 1 јуни 1927 год. Стр. 199—210).

Угустива за испитивање насеља и порекла становништва (Издање Срп. краљ. академије. Београд. 1928. Стр. 1—34).

Предлог за проучавање народа у Јужној Србији („Гласник скопског научног друштва“, књ. III, 1928 год. Стр. 275—277).

Шта су Срби, Хрвати и Словенци („Јубиларни зборник живота и рада С. Х. С.“, 1918—1928. I. Београд. Стр. 9—26).

Лужички Срби и др. Арношт Мука („Српски књижевни гласник“ за 1 и 16 април 1929. Стр. 517—533 и 605—610).

Католички Срби и Хрвати у Румунији (критичка разматрања о књизи Petra Vlašića „Hrvati u Rumunjskoj“. Београд, 1928. „Политика“ од 16 јула 1929 год.)

Зашто треба Шокце и Крашоване зваши Србима а не Хрвашима. Одговор г. Петру Влашићу („Политика“ за 21 август 1929 год.).

Поводом приказа з. Н. Радојчића моје „Старе Црне Горе“ („Записи“ за новембар 1929 год. Стр. 305—310).

Етнологија у нашим средњим школама („Гласник Етнографског музеја у Београду“, књ. V. Б., 1930. Стр. 1—6).

О пореклу Буњеваца („Књижевни север“ за јули—октобар 1930. Стр. 185—203)

Етнолошки преглед Југославије (и на француском: *Considerations ethnologiques*). Прештампано из „Краљевина Југославија, географски и етнографски преглед“. Издање Припремног одбора за III конгрес словенских географа и етнографа. Београд, 1930.

Прешече српске етнологије (Засебан отисак из „Записки научног товариства имени Шевченка“ за 1930 год. Стр. 1—5).

О пореклу Буњеваца (Посебна издања Срп. краљ. академије, књ. LXXIX. Филозофски и филолошки списи, књ. 19. Б., 1930. Стр. X+408).

Напомене и одговори поводом питања о пореклу Буњеваца („Књижевни север“ за 1 јануар 1931 год. Стр. 28—35).

Балканско Полуострво, књ. II. Психичке особине Јужних Словена. Од Јована Цвијића (превод, исправке и допуне у друштву са Д-ром Б. Дробњаковићем. Београд. 1931).

2. УРЕЂИВАЧКИ ПОСЛОВИ

Етнографски зборник Српске краљ. академије, књ. X. „Живот и обичаји народни“, књ. 6 („Српска народна јела у Левчу и Темнићу“ од Ст. Мијатовића). 1908.

Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. XIII. „Живот и обичаји народни“, књ. 7 („Скадарско Језеро и риболов на њему“ од Андрије Јовићевића). 1909.

Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. XVI. „Живот и

обичаји народни“, књ. 9 („Лужница и Нишава и њихова села“ од Владимира Николића). 1910.

Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. XXII. „Живот и обичаји народни“, књ. 12 („Живот и обичаји народни у крагујевачкој Јасеници у Шумадији“ од Јеремије Павловића). 1921.

Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. XLIII. „Насеља и порекло становништва“, књ. 25. 1928.

Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. XLVI. „Насеља и порекло становништва“, књ. 26. 1930.

Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. XLVII. „Насеља и порекло становништва“, књ. 27. 1930.

Етнографски зборник Срп. краљ. академије, књ. XLVIII. „Живот и обичаји народни“, књ. 20 („Живот и обичаји племена Куча“ од Стевана Дучића). 1931.

Д-р Бор. М. Дробњаковић.

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd

КЊИГА ШЕСТА — ТОМЕ VI

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

БЕОГРАД — BEOGRAD

Штампарија „ПРОГРЕС“ — Жоржа Клемансоа 25

1931

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ШЕСТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME VI

PUBLIÉ SOUS LA DIRECTION DE

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

БЕОГРАД — BEOGRAD

Штампарија „ПРОГРЕС“ -- Жоржа Клемансоа 25

1931

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

	страна page
ЧЛАНЦИ — ARTICLES	
<i>Д-р Веселин Чајкановић</i> : Свекрва на тавану (<i>Veselin Čajkanović</i> : Belle-mère au grenier)	1
<i>Д-р Илија Јелић</i> : Правна природа снахачења (<i>Ilija Jelić</i> : La nature juridique de „snaħaćenje“)	11
<i>Д-р Миленко Филиповић</i> : Породична слава и сличне славе у Тетову (<i>Milenko Filipović</i> : Fête de famille et les fêtes analogues à Tetovo)	16
<i>Петар Костић</i> : Светога — крсно име — слава у Призрену (<i>Petar Kostić</i> : Svetoga — fête de famille — à Prizren)	28
<i>Јован Јуришић</i> : Неколико народних лекова, бајања и веровања из Баточине (<i>Jovan Jurišić</i> : Quelques médicaments populaires, sorcelleries et croyances à Batočina)	35
<i>Стеван Тановић</i> : Народна ношња у околини Ђевђелије (<i>Stevan Tanović</i> : Costume national dans la région de Đevđelija)	43
<i>Светозар Раичевић</i> : О сточарству и сточарском животу у Васојевићима (<i>Svetozar Raičević</i> : Sur l'élevage et la vie des éleveurs dans la tribu de Vasojevići)	55
<i>Владимир Николић</i> : О печ лбарима из источне Србије (<i>Vladimir Nikolić</i> : Sur les „pečalbars“ de la Serbie Orientale)	73
<i>Манојло Б. Кордунаш</i> : О сахрани мртваца на Огулинском Кордуну (<i>Manojlo B. Kordunaš</i> : Sur l'enterrement dans l'Ogulinski Kordun)	77
<i>Петар Ж. Петровић</i> : Свадебни обичаји у Галичнику (<i>Petar Ž. Petrović</i> : Coutumes nuptiales à Galičnik)	90
<i>Мишар С. Влаховић</i> : О слепим гусларима у Јужној Србији (<i>Mitar S. Vlahović</i> : Die blinden guslaren in Südserbien)	100
МАЊ И ПРИЛОЗИ — COMMUNICATIONS	
<i>Влад. Скарић</i> : Један остатак византиског дворског церемонијала у нашем народу (<i>Vlad. Skarić</i> : Un reste du cérémonial de la cour byzantine dans notre peuple)	107
<i>Влад. Скарић</i> : Тешкоће, што их сватови морају савладати, када дођу по дјевојку (<i>Vlad. Skarić</i> : Difficultés que les invites au mariage ont en allant pour prendre la jeune fille)	108
<i>Душан Вуксан</i> : Вјеровање у вампире (<i>Dušan Vuksan</i> : Croyances aux vampires)	109
<i>Душан Вуксан</i> : „Вађење мазије“ крајем 18. вијека (<i>Dušan Vuksan</i> : „Vadenje mazije“ vers la fin du 18. siècle)	110
<i>Душан Вуксан</i> : Шта је понјела у прнију Стане Ђеловић (<i>Dušan Vuksan</i> : Ce qu'a apporté comme dot („prčija“) Stane Ćelović)	112
<i>Влад. Николић</i> : Прилози и фолклорне белешке (<i>Vlad. Nikolić</i> : Notes et contributions au folklore)	114
<i>Д-р Јован Х. Васиљевић</i> : „Маџарско гробље“ у Ставама (<i>Jovan H. Vasiljević</i> : „La cimetièrre hongrois“ a Stave)	115
<i>Радоје Ускоковић</i> : Израда корита у околини ужичке Пожеге (<i>Radoje Uskoković</i> : La confection des auges dans la région de užička Požega)	117
<i>Радоје Ускоковић</i> : Шарање ускршњих јаја у Ужицу (<i>Radoje Uskoković</i> : Le bariolage des oeufs de Paques a Užice)	117
<i>Манојло Б. Кордунаш</i> : Божићњак (<i>Manojlo B. Kordunaš</i> : Božićnjak — gâteau de Noel)	118
БИБЛИОГРАФИЈЕ — BIBLIOGRAPHIES	
<i>Владимир Р. Ђорђевић</i> : Оглед библиографије српске народне музике (<i>Vladimir R. Ćorđević</i> : Essai de la bibliographie de la musique nationale serbe)	120
<i>Петар Ж. Петровић</i> : Библиографија радова Влад Тителбаха (<i>Petar Ž. Petrović</i> : Bibliographie des travaux de Vlad. Titelbah)	126
<i>Петар Ж. Петровић</i> : Библиографија за 1930 год. (<i>Petar Ž. Petrović</i> : Bibliographie pour l'année 1930)	130
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Библиографија радова наших етнолога. — II Д-р Јован Ердељановић (<i>Borivoje Drobñaković</i> : Bibliographie des travaux de nos ethnologues. — II Le D-r Jovan Erdeljanović)	141
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Етнографски музеј у 1931 години (<i>Borivoje Drobñaković</i> : Musée ethnographique de Beograd en 1931)	145
<i>Errata</i>	150

СВЕКРВА НА ТАВАНУ

О свадбеним обичајима српскога народа објављене су, у последње време, две ваљане монографије: једна године 1929, од Едмунда Шневајса¹⁾, друга године 1931, од Тихомира Р. Ђорђевића²⁾. И један и други научник успели су да у врло обиман и местимиче нејасан материјал унесу реда, и да великом броју свадбених обичаја даду религиско-историско објашњење. У обзир су узети сви обичаји који се врше по целом српском народу. Али поред тих опште познатих и, признатих обичаја има и таквих који се, као већ заборављени остаци из далеке старине, практикују сасвим ретко, понекад само у једном једином месту; има и таквих о којима се само сачувала бледа успомена у народној традицији. Такве обичаје није лако уочити, али због дубоке старине којој често припадају, заслужују они да буду забележени и, ако се може, научно испитани. О једном таквом обичају биће говора у овом чланку.

Под насловом „Погле, сине, с тавана, како игра мати снахама“ саопштио је Васо Ј. Петровић (Б. Вила 9, 1894, стр. 172) ово: „Нека мати имала три сина, па их сва три редом ожени. Снахе к’о снахе — бијесне.... Није им било доста погрда што су их свекрви задавале, него им јадница и играти морала.... Мајка све слабија те слабија, а није се хтела синовима потужити. Упитаће је једном најмлађи син: „Што си ти, мајко, тако слаба?... Мати ће.... сину: „Ако си жељан знати зашто сам ти овака, један се дан сакри на таван, па ћеш све виђети“. Син је послушао. Кад су.... ручале, онда уведу свекрву у собу, па је наћерају да им игра. Свекрви јадној дојади па ће: „Погледај, сине, с тавана, како игра мати снахама!“ Сасвим сличан догађај забележио је и Новица Шаулић (Српске народне приче II, 2, Београд 1925, стр. 156 ид); има такође слична прича у Јавору (1884, стр. 978 ид).

Испричани догађај очевидно није никаква „прича“, јер нема ни занимљивости ни поенте, већ је у најбољем случају само фрагмент. Завршетак и циљ тога фрагмента нису јасни. Сасвим друкчија, међутим, изгледа цела ствар са објашњењима која је Жив. М. Радосављевић дао у Карацићу 1, 1899, 246 ид. „Један од многих других обичаја — каже Радосављевић — јесте овај који се изводи приликом свадбе у Рибарима, среза мачванског (не врши се у осталим селима у Мачви). Сутра дан

по венчању, док се млада у вајату убрађује (повезује јој се конђа) свекрва се, уз шалу и смех свих сватова који у кухињи могу стати, пење на таван куће и ту на тавану игра. Начин прављења мачванских кућа такав је, да таванице над кухињом није, нити има оцака са димњаком, који ће са огњишта дим спроводити кроз димњак, већ дим дигнувши се са огњишта, пошто се разнесе по целом тавану, наилази на два отвора на крову над којима су озидани димњаци и тек тада излази ван. С тога свекрва мора у диму играти, певајући: „Гледај, сине Перо, с тавана, Како наја игра снахама, Опа цупа, сваки дан, Ију ју, ију ју!“ Овај обичај оснива се на овом предању. Нека свекрва чији ожењени синови беху изгинули у војни сем најмлађега, имађаше рђаве снахе. Најмлађи син Пера . . . био би обично на раду, а снахе би тад терале бес над свекрвом, па од беса терале би је да им игра. Јадна свекрва трпела је . . . очекујући дан кад ће Перу оженити, надајући се да ће се његовом женидбом спасти дотадањег зла, јер се надаше да ће Перина жена то казати своме мужу. Чекала је и дочекала . . . но . . . старије јетрве увукоше у своје коло и нову јетрву, те тако јадна свекрва и даље им причињавала својом игром задовољство. И кад јој дође душа у подгрлац, онда мати исказа све, молећи га за заштиту. Онда се син . . . попне на таван. Кад је било после ручка, снахе отпочну тући свекрву да игра. Свекрва отпочне играти певајући: „Гледај, сине Перо, с тавана, како наја игра снахама . . . Тад син Пера скочи с тавана те опаучи редом како своју жену тако и остале снахе своје. То би лек и наја више од тог доба не поигра снахама . . . Свекрве у Рибарима одуже свој дуг тог дана, те да не морадну други пут . . . Пошто изведу снаху, свекрва сиђе с тавана“. — Ствар сада постаје јаснија: испричани догађај је у ствари култичка легенда, етион, који има за циљ да објасни обичај да *свекрва другог дана свадбе игра на шавану*.

Обичај и његов етион забележени су у Рибарима, у Мачви; Шаулићева прича забележена је у околини Дурмитора; прича В. Петровића је по свој прилици однекле из Босне; за причу у Јавору не каже се где је забележена — испричана је међутим јужним дијалектом. То би све имало да значи да је овај чудан обичај, за који Радосављевић тврди да је сада ограничен само на село Рибаре, био некада много јаче распрострањен, па је онда, с временом, напуштен и место њега остала само култичка легенда. Питање је сада какав је циљ имао тај обичај. Да се објашњење из легенде не може примити за готово, то је јасно одмах на први поглед; тако је, уосталом, са веродостојношћу и у другим култичким легендама. Објашњење је и наивно и непотпуно, јер, поред осталог, и не говори о томе зашто да се *свекрва* пење на таван, кад се у свима верзијама каже да се на таван пење *син*. Очеvidно је да се за свекрвино пењање и играње морају потражити други разлози,

и ми ћемо покушати да то објаснимо у вези са другим свадбеним обичајима.

Какав циљ има свадбено играње у опште? У свом лепом и јасном опису каже Вук (Црна Гора и Бока Которска, 91) да се на српској свадби „непрестано игра и пјева. Сватови играју коло и пред младином кућом и пред младожењиним кад је доведу. У Црној гори и у суседнијем приморскијем крајевима гдје су куће у врлетнијем мјестима да се не може играти, игра се на гумну....“ О свадби се, као што се може видети из различитих свадбених описа, игра на разним местима и у разним моментима; ако би се и могло допустити да је играње у многим од тих случајева само излив задовољста и, можда, младалачке снаге (о оваквом игрању упор. уопште Тих. Р. Ђорђевић, Српске народне игре, Београд, 1907, 3 илд), за неке случајеве за цело се не може претпоставити да је *што* првобитан разлог. Навешћемо два примера. У старом црноречком округу дочекује свекрва нову снаху са хлебом испод мишке, са запаљеном свећом, и медом и маслом у рукама, *и играјући пред вратима* (в. Тих. Р. Ђорђевић, Наш народни живот, III 115). И у околини Књажевца и Врања познато је, по приватном сазнању (Г. Урош Џонић; Гђа Рахила Тодоровић-Антић), овакво „свекрвено коло“. Ово играње сигурно није излив снаге и задовољства. У Рисну, кад се младожења крене у цркву, мати његова „искочи из куће и буде колу коловођа, *па макар да се од старости и пошатања*, те с невјестима и ђевојкама пјева....“ (Врчевић, Три главне народне свечаности 193; упор. и песму на стр. 217). Ни ово коло није из задовољства. Пошто се свако од споменутих кола игра зато што је такав обичај, пропис, јасно је да мотиве за њих треба тражити у домаћој религији. Свадбено играње, према томе, може у овоме или ономе случају *имати ритуалан карактер*. Такав карактер мора се претпоставити и код свекрвиног играња на тавану. Каквог би иначе оправдања имало ово напорно играње, под тако необичним околностима?

Сада се јавља питање *какав је циљ* овом игрању.

Сви свадбени обичаји имају за циљ или да младу невесту уведу у *нови култи*, или да јој *осигурају плодносћ*, или су то *апоштројаске* речи и радње, које треба да поплаше и одагнају зле демоне (упор. и Шневајс, о. с. 29 и 40). Преци младине и, још више, преци младожењине куће морају бити намољени, или нагнани, да пристану на ново стање ствари, односно да приме новог члана у своју средину (упор. о овоме Fustel de Coulanges, La cité antique 23, Paris, 1916, 41 илд); да би се то десило, приносе се њима жртве; млада невеста добија отпуст из свог дотадашњег култа („добра молитва“, и радње око ње, в. опис у Вук, Црна Гора и Бока Котарска 86 ид; Врчевић, Три главне нар. свеч. 199; и, нарочито, Шневајс 36), и бива претстављена својим новим претцима (радње — приликом уласка у нови дом — око огњишта; „прво јутарце“ — облигатно идење на воду првога јутра по доласку

у нови дом³), упор. и Шневајс 40). Да би се све то могло извршити, потребно је да преци о дану свадбе буду поред нас, другим речима, ми морамо учинити све што можемо да бисмо их, у најважнијим свадбеним моментима, привукли и прикупили.

Има више начина да се божанства и демони привуку на једно извесно место и вежу за њега. Поред молитава и заклинања (о чему упор. нпр. Friedrich Heiler, *Das Gebet*,³ München, 1923, 58 идд), најсигурније сретство, на пример, је жртва у јелу. Божанства и демони скупљају се на јело⁴). Али има и чисто магичних сретстава да се душе привуку. Једно такво сретство јесте и *играње*, нарочито *играње* у колу.

Да игрању може бити циљ да се божанство или демони дозову или натерају да дођу, може се показати на неколиким јасним примерима, које наводим нарочито због тога што је овакво атрактивно играње, у историји религије, недовољно уочено и испитано. Кад је Давид враћао „ковчег завета“ у Јерусалим, ишао је он целим путем пред ковчегом и скакао и играо из све снаге (2 Сам. 6, 14 и 16). Ово играње целим путем „пред Господом“ (I. с. 14), поред „подвизивања и трубљења у трубе“ очевидно је имало за циљ да нумен који је у ковчегу привуче: Давид га онако драстично и непосредно води, вуче са собом као што свекрва, играјући пред невестом и идући унатраг, увлачи невесту у нови дом⁵), или као што је познати свирач из Хамелна — да наведем једну свима познату средњевековну легенду — свирајући и играјући, вукао хамелнску децу за собом. Други пример још је јаснији. Пророк Илија и Валови свештеници — у 18 глави I књиге Царева — препирали су се око тога ко је прави Бог, Господ или Вал, и споразумели се да подигну два олтара — један Господу, један Валу — и на сваки метну по једног закланог јунца; па чији Бог припали огањ, то је прави Бог. „И узеше (Валови свештеници) јунца... и приготовише, и стадоше призивати име Валово од јутра до подне говорећи: Вале, услиши нас! Али никако гласа ни кога да одговори. И скакаху (тј. *играху*, у јевр. *vajjāsxu*, упор. Winckler у *Mitteil. der vorderas. Ges.* 6, 356, и Gesenius-Buhl¹⁴ 393) око олтара који начинише... стадоше викати иза гласа и парати се ножима и шилима по свом обичају, док их крв не обли...“ Али се Вал није одазвао, итд. Јасно је да је циљ Валових свештеника био да дозову Вала. Играње око жртвеника, или око жртве, које се често практикује у старим религијама, има за циљ да дозове божански нумен на гозбу, упор. Прилози 7, 1927, 328. Занимљиве примере за магичну игру код примитивних народа, са оваквим истим циљем, навео је Тих. Р. Ђорђевић, Српске народне игре, Београд, 1907. 28 ид: [„код америчких староседелаца] пре но што би се пошло у лов играју мимичне игре, имајући непрестано на уму добит од лова. Америчко племе Нутка има игру морског прасета, која се игра пре поласка у лов на ову животињу. Тамошње племе Мандана има игру бизона, која се игра увек кад чопори дивљих бизона отиду тако далеко да се не

зна да ли ће их више наћи. Исто тако племе Сију пре поласка у лов на медведе игра игру медведа“. Упор. нарочито још и Paul Jacques Bloch, *Der deutsche Volkstanz der Gegenwart*, Hessische Blätter für Volkskunde 25, 1926, 133 илд. Од наших примера могло би се споменути играње кола у селу Дубокој (звишки срез), о Духовима. Реч је о чувеним дубочким падалицама. Реченога дана падају у занос, управо у стање потпуне бесвесности, све жене у Дубокој, „деца у колевци па све до најстаријих баба“. Чим која жена падне у несвест, одмах дођу „краљеви“ и „краљице“, и поведу око ње коло, уз свирку карабаша. Због чега се игра? Из народних веровања о могућим последицама наступа, и из песме коју „краљеви“ и „краљице“, играјући певају, види се да је душа онесвесле жене *оставила њено тело*⁶⁾, и да је у тело ушао *неки женски демон* која се еуфемистички назива „Белом“. Циљ игрању је очевидно да се демон из болесничног тела *извуче*,⁷⁾ и да се душа њена дозове да се у тело врати. Из ових примера довољно се јасно види да играње може заиста имати магични циљ — да нагна некога да у нашу средину дође.

Не треба да нас изненади што играње, у наведеним случајевима, има за демоне привлачну снагу. Ми и иначе знамо да демони веома воле игру. У овом погледу ваља на првом месту споменути виле; њихово главно занимање и јесте играње у колу; њихова најдража забава је да кога уведу у своје коло и да га „надиграју“, упор. нпр. Срп. Етн. Зб. 41, 1927, 459); а највећа увреда за виле је када неко нагази на њихово коло. „Вилиним колом“ називају се многи локалитети по свима нашим крајевима; једно „вилино коло“, између Врање и Тустендила — напомиње као куриозум Јиречек (*Geschichte der Serben I* 162) — споменут је чак и у Берлинском уговору! Али и други демони јако воле игру. „Ђаволи — каже Тих. Р Ђорђевић (Српске народне игре 63) — ссоbito воле игру, па се могу и преварити, и увече, ударањем у гоч, *измамити на обалу*, мислећи да се гочем ђаволи дозивају на игру“. Тих. Ђорђевић је забележио, у Властотинцима, и једну причу, у којој се казује „како су Цигани помоћу гоча преварили ђавола, те га измамили из реке, па се и он ухватио у њихово коло и играо... а они му украду капу те га тиме обеснаже и продаду воденичару“, итд. Упор. за ђаволе још и моју примедбу у Срп. Етн. Зборн. 41, 1927, 547. Игру воле чак и вештице, које „излазе у ноћно доба, и кријештећи се окупљају, па онда замећу коло од милине по раскрсницама и гувнима“ (Вид. В. Вукасовић, Караџић 3, 1901, 186, и Тих. Р. Ђорђевић, о. с. 63); исто тако и караконцуле, в. Тих. Р. Ђорђевић, л. с. Коло се радо игра и у доњем свету, в. индекс, под речју „коло“, у моме издању српских народних приповедака, Срп. Етн. Зборн. 41, 1927, 582 (упор. и коло миста у Аристофановим Жабама, и Вергилијеву Енеиду 6, 644.). Демони очевидно воле игру, и када им ми дамо прилике да поиграју, они ће нам се одазвати. Ми, према горе изложеном, имамо право да

претпоставимо да играње о коме је овде реч има за циљ *сазивање предака*.

Питање је сада због чега игра баш *свекрва*, и због чега се игра изводи на *тавану*.

Ако се прегледају функције свих учесника у српској свадби, целе родбине и свих часника и са младожењине и са младине стране, може се лако уочити да младожењина мајка у свадбеном ритуалу има мање више централну улогу. Свекрва је управо та која уводи младу у нови култ; свекар се у свадбеним церемонијама готово и не опажа: у опису свадбених обичаја од Тих. Р. Ђорђевића (Наш народни живот III, Београд, 1931) спомиње се свекар свега три пута, а свекрва не мање од двадесет и шест пута. Ми нећемо овде улазити у разлике због чега је то тако; на овом месту споредно је и да ли је то можда једна од појава матријархата (који је, уосталом, за индоевропске народе мање више оспорен, упор. О. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde² 2, 86 идд) или не. Главна је ствар да је свекрва доиста та која уводи младу у нови култ и обезбеђује јој место у новоме дому: она врши све најважније радње, уводи младу у кућу, баца на њу јечам, или пшеницу, или шећерлеме, шкروпи је светом водицом, даје јој шећера, соли, меда, масла, обводи је око огњишта, учи је да сјарује главње, да гледа уз оцак, итд. (в. Тих. Р. Ђорђевић, Наш народни живот III, 17 идд, 26 ид; 30; 77; 89 идд; 98; 108 идд). Сасвим је дакле природно што ће она да изводи и магичну игру.

Није тешко ни да се погоди због чега се играње, коме је циљ да се сазову претци, врши на тавану. Таван, и кров — то су места на којима врло радо бораве душе предака, и демони уопште. Неколико убедљивих примера, из старих и модерних обичаја и веровања, наводи Е. Samter у своме делу *Geburt, Hochzeit und Tod* (Leipzig, 1911, стр. 54 идд). И у српском материјалу може се наћи доста потврда за ово веровање. Суђаје и уопште божанства и демони који одређују судбину, налазе се на тавану или крову, или отуд говоре, или долазе у кућу кроз оцак (Српски Етн. Зборн. 41, 1927, стр. 436; 485; 489); кроз оцак се спушта у кућу (у народној приповетци) и „златнокрили Арапин“ (под Арапима се иначе често замишљају бића из *донегга света*, упор. и Гонсинјец, у енциклопедији Pauly-Wissowa s. v. Katabasis). Према веровањима нашег народа на тавану борави и Чума; ту се за њу — кад се јави у селу — оставља јело, вода, сапун и чешаљ (Српски Етн. Зборн. 14, 1909, 240). О Светом Андреји меће се на кров кукуруз, као жртва „тети“ (еуфемистички назив за мечку, у којој је можда инкарнирана душа некога претка (в. Прилози 1, 1925, 320). Пребацивање угарка преко крова о Божићу (в. М. Ђ. Милићевић, Живот Срба сељака² 171) је утук на зле демоне који се ту налазе, упор. и римски обичај да се, кад се породиља много мучи па јој се хоће да олакша порођај, баца преко крова нарочито копље, в. Plin. N. H. 28, 33, и Самтер 54 идд.

И многи свадбени обичаји најбоље се дају разумети ако се претпостави да се на тавану, или на крову, налазе демони, у овом случају душе предака: тако на пример пропис да млада, кад први пут уђе у нови дом и потстиче ватру на огњишту, мора гледати „на бацу“ или „уз ојак“ (в. Тих. Р. Ђорђевић о. с. стр. 27; 29; 105; в. и „Сељанку“, од Јанка Веселиновића, стр. 27. издање 1893^{*)}); да мора бацати жито уза стреху (Тих. Р. Ђорђевић, стр. 108,) или на кућни кров (*ibid.*), или да мора бацити преко куће јабуку (стр. 110, и Вук, Речник s. v. скружити), или колач (стр. 110), или да се мора пети на таван (стр. 117). Бацање жита, јабуке, колача, очевидно је жртва демонима — душам предака — на крову, упор. и Шневајс 40. На тавану или крову налазе се, као што се види, душе предака, и свекрва своју игру изводи на тавану зато што тамо има највише изгледа да ће их сакупити.

Али постоји могућност за још једно објашњење целог обичаја. Да није свекрвина игра имала, можда, *апотропајски* циљ? Играње као такво, може доиста бити апотропајон, упор. случајеве које наводи Паул Жак Блох, о. с., 139 илд. Осим тога важно је што у свадбеном церемониалу има доста радњи које су извесно апотропајске, а које су везане баш за кров: то је, на пример, обичај у Босанској Крајини да млада преко крова баца машице или ватраљ, или други обичај, у Лужници, да се војвода, пошто је испалио пиштољ, пење на кров и везује за ојак бели лук, паприку и један комад старог сита (оба обичаја наводи Шневајс 40).

Код оваквог стања ствари, где је истина? Да ли је свекрвина игра на тавану апотропајска или атрактивна? Да ли се душе предака сазивају, или се, обратно, гоне од куће?

Питање није просто, кад се зна да је примитиван човек готов да према демонима узима, тако рећи у исти мах, и помирљив и борбен став, и да се, према томе, и атрактивне и апотропајске речи и радње, о српској свадби, јављају без реда и често преко сваког очекивања. То шаренило и тај однос противуречности поентриран је још због чињенице да су се о свадби, у већој мери него иначе, нагомилали обичаји различити по времену постања: дошла су нова схватања и нове радње, али су поред њих задржане и старе, без обзира на то што можда једне другима противурече. Кад пада град, херцеговачки домаћин узима гвоздену машину, меће на њу соли, и то баца напоље. Зашто машину? Зато што се од гвожђа плаше демони (упор. Годишњица 34, 1921, 266 и 286), па ће се поплашити, и бити *одагнан*, и демон града. А зашто баца со? Зато што ће се преко соли *начинити савез* са демоном града⁹⁾. Врло поучан пример за овакву противуречност имамо баш у свадбеним обичајима, и те супротне радње врши нико други него свекрва: у нишкој околини, кад невеста улази у свој нови дом, сачекује је свекрва и, 1) пење се у кола и једну *запаљену свећу* (коју је упалила нека девојка *patrima matrima*) *шири пушта обнесе око невестине*

главе, и, 2) дода невести (она, или ко други, упор. и Српски Етн. Зборн. 19, 1913, 166) сито са житом, и *нареди јој да жишо баца према истоку и западу* (в. Српски Етн. Зборн. 16, 1910, 224). Дакле шта ради свекрва? Она најпре *гони лужајуће душе од невесте*¹⁰), да их одмах затим *скуйља приносећи им жршћу* (катехористи су типична жртва душама предака; о томе у засебном раду).

Питање ипак није нерешљиво, и на њега се може дати одговор ако се узму у обзир радње које долазе *иза* свекрвиног играња. Обичај се, као што је напред речено, изводи *другога* дана свадбе, за време док се млада у вајату убрађује; чим млада буде изведена, свекрва се скида с тавана. Из класичног описа мачванске свадбе који нам је дао Јанко Веселиновић у својој „Сељанци“ (а са тим се слаже и оно што је рекао Вук у Речнику s. v. женидба), знамо да *иза* убрађивања и извођења младе долази *ручак*, у новом младином дому. За време тога ручка *чауш* приказује дарове. Шта је у ствари свадбена гозба? Свадбена гозба (и код младине и код младожењине куће), јело и пиће које се у неумереној количини налази на трпези, има поред осталог за циљ и да скупи, и задовољи душе предака, онако исто као и гозба о Бадњем вечеру, о слави, о задушницама; у свадбеним здравицама, које изгледају врло старинске¹¹), изриком се апострофирају сви свеци (њима је упућена „друга“ здравица, упор. Вук, Црна Гора и Бока Которска 86; Врчевић, Три главне нар. свеч. стр. 225; Вук, Песме I стр. 78), који овде нису ништа друго до божански преци¹²). О свадбеном ручку дакле узимају, невидљиво, учешће и душе предака: отуда на том ручку има онако значајну улогу *кум* (без њега ручак не може ни да почне, упор. Веселиновићеву „Сељанку“, стр. 49 ид, издање 1893; у његово се име чак и позива на ручак, в. Вук. Речник³ s. v. женидба; „кумово је место увек у челу софре“ Српски Етн. Зборн. 19, 1913, 167; „кум је на мушкој свадби све и сва“ Српски Етн. Зборн. 40, 1927, 170), који је, у ствари, заступник предака (упор. Српски Етн. Зборн. 31, 1924, 92 ид). Чак се понегде спрема за свадбу нарочити колач, који се о ручку сече *као и славски*; исто тако диже се и чаша „за крсно име“ (у Левчу и Темнићу, в. Срп. Етн. Зборн. 7, 1907, 24) — а ми знамо да су жртве у колачу, и дизање „у славу“, типичне жртве *на гозби предака*. На свадбеној гозби у Хомољу чак се, у три маха, просипа вино *иза десног рамена*¹³) (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 156) — што је очевидно либација претцима. Још и једна нарочита личност наговештава присуство предака — то је *чауш*. Обучен у чудно одело, фантастички искићен и, што је нарочито важно, огрнут *кожухом*, снабдевен *вучјим* атрибутима, и *нагаврањен*¹⁴), није он првобитно, ништа друго него *олицетворени предак*¹⁵). На гозби узимају дакле учешћа и претци, и због тога је вероватно да је свекрвина игра на тавану, која је играна непосредно пред гозбу, извођена доиста зато *да би се душе предака искуйлиле на њу гозбу*.

НАПОМЕНЕ

¹⁾ Edmund Schneeweis, Die Hochzeitsbrauche der Serbokroaten. Prag, 1929 (у Festschrift für Professor F. Spina).

²⁾ Тихомир Р. Ђорђевић, Наш народни живот. Књига трећа. Београд, 1931.

³⁾ У извору или бунару налазе се душе предака, и зато их млада невеста походи. Да су то доиста душе предака јасно је, поред осталог, и из чињенице што се, о Варову дне, у извор или бунар баца жртва, *варица* (в. Вуков Речник s. v.; за остала места в. Шневајс, Die Weihnachtsbrauche der Serbokroaten, Wien. 1925, 4 илд) за коју је, и с обзиром на њен састав (панспермија!) и с обзиром на време у које се приноси (у божињој сезони, која је сва испуњена празницима у славу предака; и то *пре сунца*) јасно да је жртва намењена прстима.

⁴⁾ То је наивно и драстично испричао шавилонски Ноје, Утнапиштим. Када је потоп престао, онда је Утнапиштим на врху брда принео жртву. „Богови су осетили мирис, богови су осетили сладак мирис, па су се као муве искупили око жртве“ (в. песму о Гилгамешу, XI таблица, стих 160 илд, издање Ungnad). Када српски домаћин, о Бадњем вечеру, жели да сакупи душе предака, он иде свуда по кући и око куће и сазива их квочињем (о души у облику тише в. Прилози 3, 1923, 127 илд) и тиме што им даје на значе да ће бити гозбе (в. Прилози I. с. 130).

⁵⁾ Да је ово доиста вођење, увлачење невесте у кућу, види се из тога што се оно понегде врши сасвим конкретнo, тканицама, којима свекрва веже младу и увлачи је у кућу (в. Српски Етн. Зборник 19, 1913, 166).

⁶⁾ Наиме верује се да би жена, ако не би имао ко да је дигне кад падне у невест, или ако би се сама дигла, остала луда преко целе године (в. Тих. Р. Ђорђевић, Кроз наше Румуне, Београд, 1906, 81): међутим, за лудио верује примитиван човек да долази отуда што је у човека ушао какав демон (упор. уопште Tamborino, De antiquorum daemonismo, Giessen, 1909, и L. Dubner, De incubatione Lipsiae, 1900, или просто зато што га је оставила његова душа. упор. Лилек, у Гласнику Зем. Музеја 11, 1899, 699: „У Грачаници кажу мухамеловци да се спавајући човек не смеје нагло, на један пут, пробудити, и то с тога што душа човека оставља за спавања, те хода на све крајеве свијета. Спавајући би свакога умлатио, ко год би му запао шака, ако би га пробудио баш у оно вријеме када је душа изван њега. У овакву случају треба дотичнога одвести на исто лежиште, те га тамо повалити да лежи све дотле док се сам не пробуди; ако се то не би учинило, остао би луд до своје смрти“. В. и Вук Речн. s. v. сјеновит: „У Боци човек сјеновит зове се онај који изгуби свој сјен [= душу] па као луд тумара по свијету без сјена као и сјен без њега.“

⁷⁾ При томе се употребљавају и сретства која ће га натерати да остави болеснично тело, на пример, један од коловођа сажваће пелена и бела лука, па болесници пљује у уста и по лицу; закршта је јаџганом [од гвожђа се плаше демони!] по прсима; сви из кола ударају је ногама (о магичном ударању ноге упор. Otto Weinreich, Antike Heilungswunder, Giessen, 1909, 67 илд).

⁸⁾ Врло старински обичај, јер је познат и другим народима, упор. Eduard Fritz Knuchel, Die Umwandlung in Kult, Magic und Rechtsbrauch, Basel, 1919, 17.

⁹⁾ О савезу који се прави с помоћу соли (упор. *берши мелах*, „осољени савез“, у Библији 4 Mos. 18, 19,) в. Срп. Етн. Зборник 31, 1924, 17.

¹⁰⁾ Шневајс 40 је, сасвим добро, схватио овај обичај као апотропајон, и упоредио га са индиским обичајем да се око главе младожење и младе обнесе буктиње „као утук на зле демоне“, упор. и Paul Sarfort, Sitte und Brauch, Leipzig, 1910, I 83.

¹¹⁾ То је врло тачно запазио Вук Врчевић, у своме опису свадбе у Паштровићима: „Паштровићи, било на свадби било на крсном имену, за трпезом не пију но седам пута, и

свака напитница има своју здравицу и свој припјев, који постоји од толико вјекова и не промјењује се колико ни Оче наш* (Три главне народне свечаности, стр. 124).

¹²⁾ „Сведи“ су у народној религији често заменили хероизирани претке, упор. уопште Lucius-Anrich, *Die Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche*, Tübingen, 1904, 34 идд, и H. Delehaue, *Les legendes hagiographiques*, Bruxelles³, 1927, 151 идд.

¹³⁾ На десном рамену налази се и предак заштитник, упор. нпр. „заплећне делове“ код Чеха, и нашу песму „Како се крсно име служи“ (Вук, Песме 2, 19), а такође и данашње веровање да се на десном рамену налази анђео.

¹⁴⁾ „Већином се чауш овако маскира: нагарави лице, метне велику капу, обуче велики кожух, и припаше дрвену сабљу“, итд. (Српски Етн. Зборн. 16, 1910, 213). „Чауш збија шалу, капа му је накићена дрвенијем кашикама и лисичјим или курјачјим реповима, а понскад је сав обучен у курјачју или јазавичју кожу“ (Вук, Црна Гора и Бока Которска, стр. 83).

¹⁵⁾ Кожухом се прописно огрће и полажник (нпр. на Косову, в. Српски Етн. Зборник 7, 1907, 299), који је такође олицетворени предак (упор. Српски Етн. Зборн. 31, 1924, 151 идд): остатак веровања да се душе покојних предака могу реинкарнирати у животињама (в. Српски Етн. Зборн. 1. с. 155). — У вучјем облику јавља се душа покојника врло често (упор. саму реч *вукодлак*, коју је доцније заменио анимистички израз *бамшир*). В. такође и Српски књижевни гласник Н. С. 35, 1932, 40. — Да се преци јављају као црни људи, Арапи, Цигани, и да нагарављени људи у различитим празничним поворкама нису ништа друго него претци — то је тема која се лако даје доказати са нашим и туђим материјалом, и о којој ће на засебном месту бити говора.

Веселин Чајкановић

Resumé. — *Belle-mère au grenier*. Dans les contrées occidentales serbes, dans certains endroits, il existe la coutume que la belle-mère, le second jour qui suit le mariage, *danse au grenier*. L'auteur veut montrer dans l'article présent que la coutume en question appartenait au domaine de la magie (magic attractive); son but était d'assembler les âmes des ancêtres habitant au grenier et au toit, à la fête qu'on donne ce jour.

ПРАВНА ПРИРОДА СНАХАЧЕЊА

У неким крајевима нашега народа постојао је, а местимично и данас постоји појав, да свекар стоји у полним односима са својом снахом.¹⁾ Тај се појав зове у нашем народу *снахачење*.²⁾ Ми ћемо другом приликом и на другој месту говорити опширније о томе појаву као

¹⁾ Види: Д-р Тих. Ђорђевић: *Полиандрија у Јужних Словена* [Архив за правне и друштвене науке (1925) XXVI, 88—91] и тамо наведену литературу; Ст. Мијатовић: *Из живота нашега народа*, с правног гледишта [Архив (1911) X, 137]; Б. Станковић: *Нечиста крв*.

²⁾ У Шумадији, по усменом саопштењу г. Радослава Браловића, пређашњег судије Првостепеног суда у Крагујевцу, сада управника Казненог завода у Сремској Митровици (8-X-1931). Г. Браловић нам је говорио, да је тај назив чуо од многих сељака из Крагујевачког округа и то како у обичном разговору, тако и за време самих кривичних процеса, јер је у више махова извиђао и судио дела снахачења која су била предмет суђења у Крагујевачком првостепеном суду; у Подрињу, по усменом саопштењу г. Манојла М. Мрвића, управника Казненог завода у Скопљу, (9-X-1931), према казивању Николе Филиповића, трговца из Београда, родом из Подриња. Осим тога, добили смо с друге стране саопштења да се овај појав зове још и: *свекрвичење*, *снахонођење*, *крвосмеша* и *прељуб*. Свекрвичити значи у свему заменити свекара, у свему примити на себе обавезе и дужности свекрве, ступити на њено место и у виду радне снаге и у виду полне намире. Отуда потиче и једна изрека: *Личе [деца] на делу, као да им је мајка свекрвичила*, тј. као да је са свеком (дедом) стајала у недопуштеним односима. Али у којим се крајевима чује тај израз није нам могао рећи ниједан од извештача. „Чуо сам негде [у Србији] али где и од кога не знам“ био је њихов одговор на то питање [Сотир Аранђеловић, адвокат из Београда, (10-V-1930); Малорад Миловановић, начелник Среза поцарског, (17-VIII-1930)]. *Снахонођење* је изведено од две речи: снаха и онодити. Онодити значи занимати, а у преносном смислу и као финији израз значи и обљубити. Извештач је чуо овај израз пре тридесет и више година негде у околини Пирота и Врања (Коста Скендеровић, срески начелник у пензији, 10-II-1929). Израз *крвосмеша* чује се у неким местима Београдског округа, као нпр. у Великој Иванчи, и значи исто што и родоскрвљење, али у много мањој мери (Манојло Николић, адвокат из Београда, 20-V-1930). Најпосле, у Поцарском срезу (Подриње), зову овај обичај *прељуб* за разлику од прељубе, браколомства. „Израз прељуб треба да значи нешто мање од прељубе, као пола тога појма“ (Павле Жижич, бив. народни посланик, сада учитељ у Милешеву, 25-IX-1931).

Сматрајући изразе: *свекрвичење*, *снахонођење*, *крвосмеша* и *прељуб* као нове, случајне и вероватно сасвим локалног карактера, ми смо узели снахачење као најбољи, најправилнији и најпогоднији израз за овај појав, па смо га зато у овоме чланку свуда и употребљавали као право и особено име тога обичаја. Ово смо урадили још и стога, што је снахачење истоветан израз са снохачеством, а снохачество је у словенској књижевности познато као општеусвојени стручни израз за означавање појава о коме је реч, па се донекле морало и о томе водити рачуна.

народном обичају, а у овом чланку покушаћемо да испитамо и утврдимо његову правну природу.

I.

1. — Снахачење је правни обичај, јер има све одлике којима се карактеришу прави правни обичаји. Докази за то су:

Под правним обичајем разуме се свако поновљено решење каквог правног питања на један исти начин, али не на основу законског одређења, већ на основу једнаког правног осећања које проистиче из једнаке правне свести народне и које се јавља као следство те једнаке правне свести народне. По томе да би се један социјални појав могао назвати правним обичајем потребно је: 1) да у себи садржи решење једног правног питања; 2) да је то питање више пута решавано на један исти начин, и 3) да је поновљено решење тога питања потицало увек из правног уверења средине у којој постоји тај социјални појав. По народном схватању оних средина у којима се снахачење примењује, допуштена је замена мужа у свима случајима немогућности или мужевље спречености да сам врши своје брачне обавезе. То допуштење које се јавља као израз правног осећања дотичне средине и које се понавља у свима истоветним приликама, није ништа друго него понављано решење једног правног питања на један исти начин. Да једна таква замена има карактер правног питања види се по томе, што производи правне последице и у личним и у имовинским односима. У личним зато што се на основу те допуштене и увек на један исти начин засноване замене признаје брачно стање, брачни патернитет оној деци која нису зачета од правог брачног оца. У имовинским зато што се таквој деци признаје право наслеђа у имовини брачног оца иако нису зачета од њега, већ од сасвим другог лица, од њиховог деде.

2. — *Према свему шоме снахачење се мора сматрати у односу према другим сличним социјалним појавима као прави правни обичај, јер по својим последицама дубоко засеца у области права као примењене друштвене дисциплине.*

II.

Много је теже одредити изближе правну природу снахачења у односу према другим сличним правним обичајима. По неким својим карактеристичним знацима оно има велике сличности са: *браколомством, подвођењем своје жене, родоскрвњењем, двоженством, двомушћвом, суложнишћвом и просијитиусањем*, али се ипак не може подвести ни под један од тих појмова, јер му увек недостаје понека особена ознака која је својствена овом или оном од поменутих обичаја. Да је то тачно најбоље ће се видети ако упоредо изложимо све те најбитније ознаке којима се снахачење издваја од сличних правних обичаја.

1. — Браколомство је обљуба туђе, удате жене без пристанка њена мужа. Према томе, за појам овога појава потребно је, поред осталог, да је обљуба извршена без пристанка мужа обљубљене жене. Снахачење не испуњава тај услов, јер се обљуба врши са знањем и прећутним одобрењем мужа обљубљене жене. Наиме, иако свекар врши обљубу са снахом као са туђом женом, он то ипак ради са знањем њена мужа. Зато се снахачење не може квалификовати као браколомство, јер му недостаје један од његових битних елемената.

2. — Подвођење своје жене је давање прилике, идење на руку озој ради вршења ванбрачне обљубе. Отуда је за појам овога обичаја, између осталог, битно, да супруга врши ванбрачну обљубу не само са знањем свога мужа, него и да јој он у томе иде на руку, да јој он за то ствара прилику, да је он доводи у везу са другим лицем ради ванбрачне обљубе. Међутим снахачење нема те карактеристичне одлике, јер се обљуба између свекра и снахе, по правилу, не врши зато што их муж доводи у везу, што им он иде на руку да то раде, него зато што тако диктују други разлози и обзир који су независни од мужеве воље. Због тога се снахачење не може подвести ни под овај обичај, јер му недостаје једна од његових битних одлика.

3. — Родоскрвњење је обљуба између крвних сродника. По народном схватању свекар и снаха нису крвни сродници, јер се вели: *Свекар и снаха нису никакав род;*¹⁾ *Свекар и снаха су најдаљи род;*²⁾ *Између свекра и снахе тече бела вода;*³⁾ *Свекар и снаха: до појаса род, од појаса бод.*⁴⁾ Према томе, снахачење се не може подвести ни под родоскрвњење, јер оно није обљуба између крвних сродника, већ између несродних лица.

4. — Двоженство је истовремено држање двеју законитих жена. Под законитом женом разуме се у народном смислу свако женскиње, венчано и невенчано, које муж сматра као своју домаћицу, као своју жену која му рађа децу, без обзира да ли је његов брак релативно или апсолутно ништаван и уопште да ли је закључен у макаквој форми. Следствено томе, снахачење се не може означити као двоженство, јер свекар не сматра снаху као своју закониту жену, нити с њом врши обљубу у виду испуњавања својих брачних дужности, већ то ради из других обзира који са његовим супрушким дужностима немају апсолутно никакве везе.

5. — Двомуштво (биандрија) је такав правни обичај по коме једна жена има два законита мужа, односно, два мужа једну закониту жену. По томе, за појам овога обичаја потребно је, поред осталог, да се оба мушкарца сматрају као прави, законити супрузи дотичне жене и да са њоме одржавају полне везе као са својом

¹⁾ -) М. Миловановић, начелник Среза поцерског (17-VIII-1930).

²⁾ М. Радоњић, средски начелник у пензији (10-VI-1929).

³⁾ Миловановић (17-VIII-1930), Радоњић (10-VI-1929).

брачном супругом. Међутим код снахачења нити свекар сматра снаху за своју праву жену, нити снаха свекра за свога законитог мужа, па се зато овај обичај не може ни сматрати као двомуштво, јер нема свих оних ознака којима се одликује тај појам као правни обичај.¹⁾

6. — Суложништво (конкубинат) је држање милоснице у брачној кући поред живе неразведене жене. Под милосницом се разуме у народном смислу свако женскиње које се држи у кући ради задовољавања полних потреба, али које се не сматра као права жена, већ као средство за прибављање полног задовољства. Према томе, овај се обичај карактерише и тиме, што се милосница држи у кући само као „милосница“, као туђе чељаде, и што је главни разлог за њено држање полна намира од стране њена милосника. Међутим право снахачење нема ниједну од тих карактеристичних особина, јер се пре свега снаха сматра као домаће чељаде а не као туђинка. Она не живи у туђој кући као милосница, већ живи у својој кући као равноправан члан породице којој припада њен муж. Затим свекар, по правилу, не доводи снаху, тј. не жени сина, ради задовољавања својих полних потреба, већ због других домаћих и привредних разлога. Зато се снахачење не може сматрати ни као суложништво, јер нема све оне карактеристичне ознаке којима се карактерише суложништво као правни обичај.

7. — Најпосле, под проституисањем у народном смислу разуме се свака ванбрачна обљуба која се врши само ради задовољења ниских полних прохтева. Отуда се проституисање сматра као нешто ниско, срамно, недостојно, па следствено и забрањено. Напротив ванбрачна обљуба која се врши из виших, племенитијих обзира као што су рецимо обзир гостољубља, религијске празноверице, тежња за децом итд., не само што се не сматра за срамно и недостојно, него се сматра као нешто сасвим обично и допуштено, па зато и стоји под заштитом ауторитета друштвене свести оних средина у којима се практично изводи. Снахачење долази у ову другу групу ванбрачне обљубе, јер се и оно сматра као допуштено, пошто у себи не садржи ништа што би се противило моралним обзирима оних средина у којима се примењује као интимни, унутрашњи, дискретни народни обичај. Зато се оно не може ни подвести под проституисање, јер му тај израз појамно не одговара.

8. — *Према свему горе реченом, снахачење је правни обичај своје врсте, sui generis, који су као таквог изазвале особене потребе практичног живота породичног и који је, као посебан појам, добио своје особено име. Зато се оно мора разликовати од сличних обичаја и смањити као засебан, самосталан правни инстинкт нашег обичајног права.*

Д-р Илија М. Јелић.

¹⁾ Тако и Тих. Р. Ђорђевић, јер сасвим правилно каже, да иако слични појави, полиандрија и снахачење нису идентични (I. с., 82).

Résumé. — *La nature juridique de „snahačenje“.* L' auteur parle, dans l' article present, de la nature juridique de la coutume consistant en ce que le beau-père maintient des rapports sexuels avec sa bru. Suivant les recherches de l' auteur, cette coutume s' appelle dans notre peuple „snahačenje“ (la bru = snaha). L' auteur parle aussi des autres denominations: *svekrvičenje, snahonodjenje, krvosmeša, preljub*, mais il les considère comme nouvelles, accidentelles et d' un caractère local. C' est pourquoi il prend le mot *snahačenje* comme le plus juste pour désigner la coutume en question.

L' auteur analyse ensuite la notion d' une coutume juridique en tant qu' un phénomène social et arrive à la conclusion que le „snahačenje“ présente tous les caractères d' une coutume juridique, étant donné que cette coutume, sans compter le reste, produit des conséquences juridiques aussi bien dans les rapports personnels que dans les rapports matériels. Tout d' abord, les enfants issus du beau-père et non du mari légal, sont déclarés légaux. Ensuite, il est accordé à de tels enfants le droit d' héritage par rapport à la fortune du père légal, bien qu' ils soient issus du beau-père. C' est pourquoi l' auteur compte le „snahačenje“ parmi les coutumes juridiques.

À la fin, l' auteur examine la nature juridique du „snahačenje“ par rapport aux autres coutumes juridiques analogues. Il trouve que cette coutume montre beaucoup d' analogie avec l' adultère, proxénétisme de propre femme (le maquerillage, lenocinium), l' inceste, la bigamie, la biandrie, le concubinage et la prostitution, mais elle ne se laisse point identifier avec ces notions, puisqu' il lui manque quelque caractère particulier aux notions juridiques citées. C' est pourquoi l' auteur considère le „snahačenje“ comme coutume juridique spéciale, sui generis, provoquée par les besoins spéciaux de la vie pratique de famille.

ПОРОДИЧНА СЛАВА И СЛИЧНЕ СЛАВЕ У ТЕТОВУ

Као и у многим другим варошима Јужне Србије тако је и у Тетову потпуно очуван карактеристично наш обичај породичне славе. У обичају су и друге сличне славе као *црквена, еснафска и лична слава*. Уверен да ћу са своје стране, засада, највише допринети решењу проблема славе на тај начин, што ћу дати што већи број њених описа из разних крајева, додајем раније објављеним описима слава и овај из Тетова.

Прва и главна обавештења о славама у Тетову добио сам од својих многобројних рођака из тога места. Да бих податке употпунио, отишао сам нарочито ради тога у Тетово и провео три дана, од 18 до 20 децембра 1930. Том сам приликом посетио више од десет кућа различитог економског стања, које славе св. Николе, а посетио сам и цркву Св. Николе, која је славила тог дана. У лето 1931 понова сам био у Тетову ради употпуњавања скупљене грађе.¹⁾

Пре него што пређем на опис самих слава, даћу неколико података о становништву у Тетову. По попису од 31-1-1921 у Тетову је било 15.109 становника, од којих 8.196 муслимана и 6.885 православних. Остатак (28) отпада на друге конфесије. Православни су родови великом већином пореклом од скорашњих досељеника из села по Пологу, који су напуштали села склањајући се од Арбанаса. У граду су се с успехом одавали занатима и трговини. Међу њима је и знатан број породица аромунског порекла, чије је претке довео тетовски паша Абдураман пред градњу тврђаве, дакле у првој половини 19. века. Један мали део становништва православне вере у Тетову чине Цигани.

ПОРОДИЧНА СЛАВА

Слава је општи обичај код православних Срба и Цинцара у Тетову, а држе је и тетовски Цигани православне вере (Ђаур Чингенеси или Мрки, како их зову у шали), насељени поглавито у махали Колтуку.

„Славата го имаме од крштеније“, тако су садашњи Тетовци слушали од својих старих. Прича се, како су се преци неких родова, до-

¹⁾ Сматрам за пот, ебно нарочито да нагласим, да су неке од кућа, које сам посетио, пре ослобођења припадале патријаршиској а не егзархиској цркви.

сељени из Охрида и Крушева, смејали онима који су славили, па би после и сами прихватили славу, „пошто би им се у сну јавио који светац и наредио да славе“. Иако се у Тетову и сада говори да све може да буде осим да човек напусти славу, и да син треба да про-
дужи очеву славу, ипак је било много примера да се промени слава. Егзархијска црква је радила на томе да се напусти слава. У том су се раду особито истицали поп Серо (Серафим), родом Тетовац, и учитељ Андреја, који је био негде из Бугарске. Говорили су да се не слави и да се о задушницама носи сирово жито у хамбаре, а да се не куха и не раздаје, тј. да се не „пречита“ него да се, тобоже, дели сиротињи. У свом раду они и остали претставници егзархије имали су само делимичног успеха. Иако су под њиховим утицајем многе породице биле напустиле славу, ипак су је држали и многи „Бугари“, па је данас славе сви православни у Тетову, а многе се породице не задовољавају само једном славом него славе и по две (не узимајући у обзир имендане). Изузетак чини једино син који је одељен од оца; он не слави док му је отац жив.

Стари је назив за породичну славу *служба*. С тим у вези вели се нпр. „ние служиме св. Никола“, али су у употреби и други, описни, називи. Најчешће се чује: *чинимо* (нпр. „утре чинимо“, „чинимо св. Димитрија“ и сл.), а у смислу „служба“ употребљавају се и изрази: *кршине лев* и *дигаме панарија*. Из даљег излагања ће се видети, да се као термин за ову славу може сматрати и израз *д'н*. Од пре неколико деценија се утицајем српских учитеља нагло шири назив *слава*.

Од особитог је значаја и овај податак: Зако Манојлов, родом из села Жељина, подигао је за време бугарске окупације цркву, посвећену св. Димитрију, који је слава његове породице.

И у Тетову великом већином службе падају у зимску половину године, и почињу са св. Петком (14 октобра). Највише је породичних слава о св. Николи, и зато се вели: богат св. Никола. Св. Никола треба да буде „со бела брада“, тј. да тог дана буде снега. За време мога боравка у Тетову, 18 децембра 1930 године, био је веома угодан дан и није било снега, а суградан је освануо и целога дана падао снег. И сви су се томе радовали. Објаснили су ми ту радост земљорадничким искуством, према чему жеља за снегом о св. Николи нема никакве везе с његовим култом. И Цигани већином славе св. Николу. О св. Николи служи готово половина православних хришћана у Тетову. Од 1.200 домова тога дана служе њих пет стотина (само у две парохије, за које сам добио тачне податке, славе 248 домова, а у Тетову је шест парохија).

Осим св. Николе и св. Петке много се још славе: Митровдан, св. Арханђел, Пречиста, а у мањем броју св. Мина, Мартинци, „Ђурђио Моћи“ (Ђурђево Муке, Ђурђиц), св. Јован у децембру (род Миркуловци), св. Варвара (Мане Илић Сисалка, Мито Јаћимовић и др.) св. Стеван,

св. Катарина (Поп Јаковићи, старином из села Урвића, а то је сада чисто торбешко село), „св. Атанасија“ и др.

Иако велика већина, ипак не падају све породичне службе у зимску половину године, па се славе Петроздан, Илиндан (на селима се Илиндан чешће слави), који особито славе досељеници из Стенча и Раотинаца, св. Јован Богослов (8 маја) кога славе досељеници из Прељубиштана, св. Никола летњи (9 маја) кога славе досељеници из Жилчана. То су иначе сеоске славе у поменутиим селима. Ђурђевдан славе Бошњаковићи, пореклом из Босне.

Многи родови славе Успеније (15 августа, Велика Госпојина), а то је у Тетову знак по коме се познају родови цинцарског порекла: сви који славе Вел. Богородицу Цинцари су. Има цинцарских родова који славе св. Атанасија или св. Арханђела (Sventi Arandjel). Од једног седамдесетогодишњег старца, пореклом Влаха, слушао сам, да су они за славу имали и неки грчки назив, али га се он никако није могао сетити.

„Една недела пред празникот“ се пости за славу, ако сам празник не пада у време поста. Ако се постило само ради славе, онда ће се за вечеру уочи славе спремити посна јела, а мрсна јела за сутрадан. Раније, док је давана свечана вечера уочи самога празника, морала су се раније спремити потребна јела. На три до четири дана пре славе почели би да туцају „расол“ (кисели купус) и да спремају остала јела, а главно је спремање пре подне последњег дана уочи славе, јер би се на вечери скупило често по тридесет до четрдесет лица, што званих што незваних. Нема више готово ниједне куће која би „терала по старински“ и приређивала вечеру уочи славе. Наиме, од ослобођења је у Тетову наступила велика промена у начину прослављања славе. Ја ћу описати како је било раније и како је сада.

Слављење је почињало раније а и данас почиње уочи самог празника. Тај се део славе зове *кана*, јер се на службу *кани* (позива) и на кану су долази само *канеџи*. Позивало се на следећи начин: из куће пође обично дете, да по домаћинову упутству „кани“ госте. Дете носи боцу ракије. Када дође коме од оних које треба да позове и пошто поздрави, саопшти поруку: „Ми каниме да дојдете на гости на вечер“ или сл. Затим наспе чашицу (биљурче) ракије и понуди домаћину или најстаријем кога затекне у кући. Позвани прима и захваљује: „Фала ви, нека ви је срећно“, па даје позивачу „бакшиш“ (јабуку, крушку и сл.). Доцније је ракија у позиву често замењивана јабуком, која се особито слала у ону кућу, из које су требали да дођу у госте младенци (младожења с невестом и сл.). Тај је позив значио да позвани треба да дође на софру. Раније, ко слави, давао би три обеда за госте: увече уочи славе, „утре данта“ ручак и вечеру, када би дошли они гости који нису могли да дођу на кану, а на патарицу би жене долазиле и на ручак. Иако су ти свечани обеди изостављени, а особито

одлажење на вечере, ипак се и сада шаљу позивачи. Како то позивање нема више стварног значења, и формула се замењује. Осим што се за славу позивало, уочи славе се још и раздавало, па се то и данас чини. Суседима и рођацима се шаље по панагија, мало пшенице и „расола“ (јела од киселог купуса).

Позвани гости почињу долазити пошто се смркне. Улазећи сваки се поздравља с домаћином и честита му: „Срећно нека је“, „срећна ти слава“. Врата с улице се отворе, па буду отворена до сутрадан и на дан патарице. Тај се обичај и сада врши али само на дан славе. И 19 децембра 1930 видео сам масу отворених врата. Док се сви гости не искупе, они који су дошли раније послужују се ракијом и мезетом. Пред иконама гори кандило. Кад престане долажење и сви се позвани искупе, поставља се *софра*. Софра се постављала на патосу и гости су седели *крсноге*, а преко њихових крила се стављао дугачак убрус.¹⁾ „На кана“ се ставља на софру све што је спремљено.

О свакој слави у Тетову морао је бити *расол*, и то „цацкан“ и присут паприком, уљем и прженим кромидом (црвеним луком). Спремала су се ова јела: грах, пржена риба, рибља чорба или чорба од „јагуриња“ (зелено грожђе), али „не бива без риба-тепсија“²⁾ Као последње јело на гозби уочи славе износила се тепсија с татлијама или с баклавом. Пошто би се свршило с јелом, на софру су изношени варени коштани и ораси, јабуке и крушке. Коштани и ораси се у Тетову не стављају као мезе, ваљда стога што у Тетову орахе и кестене не сматрају особитом чашћу, јер их има у изобиљу. Није било у обичају, као у Велесу, да се после вечере износи халва.

Као што се обраћала велика пажња на јело, исто се тако пазило и на пиће. Пило се и пре и за време вечере, а највише после вечере. Пили су вино и ракију „комињоица“, а као мезе су служили пекмез или речел (кисео или сладак), *гроздови* из вина, туршију, черес (леблебије са сухим грожђем), смокве, јабуке и крушке. Пило се из земљаног суда.

Приликом пијења се наздрављало. Сваки је узимајући суд са пићем најпре почињао да „благосуа“ или „благосуе“. Благосиљање је махом било врло кратко, нпр.: „Утрешењ ден за много године. Срећна слава

¹⁾ Софра је низак а округлао дрвени сто. За славу и у другим приликама кад има више гостију, стављала се велика, *голема софра*, за коју је обично могло да сене дванаест лица. Ако је више гостију, онда би било и више таквих софри. Свака кућа није имала голему софру, него би се она позајмљивала, јер се за свагдашњу употребу служе мањим софрама. ²⁾ Уочи св. Николе 1930 године, који је пао у двоструко постан дан — Божићни пост и петак — била је веома жива продаја рибе. Не само да су је куповали грађани, него у још већем броју сељаци. Иако је ока свеже охридске рибе продавана по високој цени од 38 динара, није се о томе водило много рачуна.

нека ни е!“ Или: „Ајде, срећна слава! До година повесело!“ Било је и дужег наздрављања, али нисам имао прилике да га чујем.

У старо време, кад би се скупили гдгод „на славу на кућата“ или о каквој другој великој свечаности, певала се једна религиозна песма, коју сам сазнао од једног старца, коме је сада око седамдесет година. Песма је давно напуштена, бар пре 50—60 година, јер је шездесетогодишњи људи не знају и нису је слушали. Она гласи:

„Еј ди, јаче (ђаче) учено,
И све чкола избрано,
Скажи нам што је први?
— Еј ди, оче духовниче,
Сказаћу ти шта је први.
Први је Исус Кристос,
Што царува над небеси над нами...¹⁾
Фтори су две табле Мојсеови...
Три су харка големи...
Четири главе ванђелиски...
Пет су ране Крестови...
Шеста тајни вечери Крестови...
Седми са заповеди божи...
Осми собор Богородичин...
Девети девет чина анђели...
Десети заповеди Мојсеови...
Единаести са небеса...
Дванаести чина апостоли...“

Т. Смиљанић помиње, да се међу Мијацима, као остатак из доба школа манастирског метода, сачувала и песма: „О ти ђаче учено, од школо си избрано...“²⁾ И по струмичким селима сам наилазио, 1931, на старце који су знали ту песму, а певала се у истим приликама као у Тетову.

После вечере и пошто још мало поседе, сви осим најближих рођака иду својим кућама.

Ко не би од позваних дошао на вечеру, на дан односно на *днџа* ће доћи на ручак или на вечеру. О ручку и о вечери на *днџа* био је исти ред као и о вечери на кану. А по тетовским селима се трпеза, како се постави на кану, не диже до патарице.

Сутрадан, на дан славе, домаћин иде у цркву. Жене на дан славе иду „сабале“ на гробље и носе од разних јела „за мртве“. Ако породица има свеж гроб, носи се и пшеница да је поп „пречати“. Иначе се на гробљу само дели и на гробу оставља од јела, што после покупи сиротиња. О св. Николи 1930 год. видео сам многе жене, које су се већ око осам сати враћале с гробља. Раније је литургија у црквама

¹⁾ После сваког оваквог одговора се понавља увек исто питање за фтори, трећи, четврти, пети итд. — ²⁾ Тома Смиљанић: Мијаци, Горна Река и Мавровско Поље (Српски етнограф. зборник, књ. XXXV, 36).

веома рано свршавана, па су мушкарци пре подне ишли у госте онима који славе, а жене су ишле у посете тог дана поподне и сутрадан, на патарицу. Тога се реда држе углавном и данас, само што мушке посете почињу мало доцније, јер се и у црквама доцније свршава литургија.

Гости који долазе поздрављају укућане обичним поздравом и одмах додају своје честитање, нпр. „Добро утро! За много години!“ Сваки се гост најпре послужи славском пшеницом, а онда слатким, пићем, мезетом или колачима и кафом. Узимајући пшеницу, гост се крсти и говори: „Ајд за много години!“ Приликом пијења обично наздравља са: „Ајд срећна слава! за много години! До година повесело!“ и сл. Сада госте послужује девојка из куће или, ако нема у кући девојке, из ближег рода. Раније је било сасвим друкчије. У соби у којој се примају гости било би намештено *скемле* (низак сто), прекривено каквим чистим покривачем. На скемлету би било поређано мезе: речелъ, пекмез, туршија, јабуке и др., већ како ко што има. Поред мезета би била боца или земљани суд с ракијом и биљурче (чашица), у коју ће се сипати. (О вечери и о ручку се пиће пило из земљаног суда с две ручке, који се обема рукама приносио устима).

Верски се обред о слави врши независно од описаног тока славе и не утиче ниуколико на вршење осталих обичаја. Свештеник може да дође још у очи празника да *крева ђресвеџа*, али је обичније да дође сутрадан. Кад је много слава, као нпр. о св. Николи, свештеници зађу после подне уочи празника и продуже сутрадан. Унапред се у кући спреми све што је потребно да се обави обред, и то све онда стоји на столу увијено у чист убрус и стављено у сито. Сто са спремљеним прибором намести се испод кућне иконе. За обред се спремају:

1) *Пченца* која се раније само варила и додавао јој се шећер, а сада је мељу и додају јој мленене орахе. За славу спремна варена пшеница зове се *пченца*. Пшеница која се спрема „за мртве“ такође се шара, али се зове *кољиво*.

2 и 3) *Колач*, велики и шупаљ у средини, колико да у ту шупљину може да стане *панагија* или *ђресвеџа*. Колач је раније украшаван шарам од теста и крсником. Прављење колача замењено је сада спремањем колача од белог теста с квасом и јајима, као што је то обичај и по нашим варошима на северу. Тепсија у којој се пеку колач и панагија није подмазивана него само посипана брашном.

4) Раније је поред колача и панагије спремана и једна велика *погача*, „наредена“ шарамом од теста као и колач. Погача се више не спрема.

5) Биће да је *свеђа*, и поред тога што су ме неки уверавали да је одавна у обичају, ипак ушла у обичај тек у новије време, јер и данас већина кућа слави без свеђе; једино кандило гори целога дана. Који имају свеђу, пале је приликом обреда и гори им целога дана празника.

Свештеник приликом обреда пресекао би, у раније време, најпре погачу, држећи је с домаћином, и онда би обе половине полио вином и ставио у сито. Затим би узео колач и исекао доста ситних комадића у земљани суд с вином, а остатак би ставио у сито. Тај земљани суд био је особит и служио је само зато да се у њега дробе колач о слави и да се у њему свети водица. Звао се *ласеник*—*власјаник*, а куповао се од страних грнчара који су га доносили. Сада се такав суд више не употребљава. Кршећи колач, свештеник би помињао живе чланове породице. После тога свештеник би с домаћином, на познати начин, дизао „пресвета“ уз „Велико имја“ и онда би прелио и пшеницу вином. Поједини свештеници утичу да се не спрема ништа друго осим колача и пшенице, а колач ломе пошто га с домаћином окрену трипут певајући: „Исаије ликуј...“

Од спремљених хлебова свештеник не узима ништа, што је обичај у многим крајевима. У турско време попу је приликом „кршења“ колача плаћан бир: сваки је домаћин давао по шест гроша што му је поп дванаест пута у години светио водицу и за параклис, а за крштења, венчања, погребе и масла плаћано је посебно.

Као што сам поменуо, пшеницом се служе гости а и кућна чељад. Раније, док су приређиване вечере, гостима је изношен власјаник с вином и с комадима колача, и сваки би окусио од тога. Ако поп не дође пре вечере, домаћин би сам исекао колач и изнео пред госте, да сваки окуси пре него што седну за вечеру. Погачу су јела чељад о првом обеду. Панагија се на патерицу изјутра раздели свима „кућњим“ место нафоре и једу је „наштину“. Пази се, као и кад се једу колач и погача, да ни мрвица не падне на земљу. По тетовским селима сâм домаћин исече колач и причести децу: вино и колач су се сматрало причешћем за све. Тако је рађено због оскудице свештеника.

Ко хоће да прође јевтиније о слави, не чека да му свештеник дође кући него носи у цркву пченцу и панагију, и онда један свештеник свима њима изврши обред у исти мах. Посматрао сам и то. Најпре је свештеник исецао из панагија, које су све биле на једном столу, по један комадић и у исечено место заливао вино. Затим су сви који су донели панагије, а била су махом деца, узели их у руке и окренули се олтару, па су у хору за свештеником говорили „Велико имја“. Онда је свештеник ишао редом и сваком стављао у уста оно исечено парче из панагије, пошто је претходно у молитви поменуо све живе чланове породице по казивању онога који је држао панагију. Свештенику су за то плаћали по 1—2 динара, а за долазак кући 10—20 динара.

Једна кућа у Тетову од старине слави нешто друкчије: Димо Гогуш спрема само жито и панагију, а у његовој се кући од старине и бадњак прославља друкчије. Његов је дед Хаџи Гого побегао у Тетово из Струмице, пошто је на „кану“ уочи своје славе св. Николе убио неког бега који је захтевао да га служи Гогова снаја.

На *џаџерица* иду жене и суседи, па и они који нису стигли да дођу раније. Ретко да се на патерицу ставља софра за госте, него се само служе пићем и мезетом. А по селима око Тетова гости се примају по недељу дана.

Такви су обичаји о слави у Тетову. Али се неки не задовољавају са једном славом и „има мнозина две славе прават“. Доста је родова који имају по две славе, али за ту другу нема посебног назива, и обе се прослављају готово у свему на исти начин. Тако нпр. род Стамболије и сви други досељени из села Пожарана славе Спасовдан (што је иначе сеоска слава у Пожарачима) поред обичне славе, која им је различита (код Стамболија св. Никола, а код других св. Никола св. Петка и др.). Они су донели у град и *селска* и *кућна слава*. Али их има који славе и по две славе а не знају зашто. На пример Стојан Тире, пореклом Аромун, слави о св. Николи и о Великој Госпојини. Слушао сам да има кућа у којима се славе и по три славе: поред породичне праве славе почеле су славити и славе по завету и по наслеђу (домзет). Ипак је и онима који имају по две славе једна главна, и то стара породична, па макар о другој долазило и више гостију (нпр. код Стамболијевих о Спасову дану), а за другу спремају жито и панагију.

„Има и да се фећа филан слава“: ако је ко болестан, особито дете, онда може да се *ветти* (заветује), да *дига џанагија* у неки празник, на пр. о св. Атанасу, Големој Богородици, св. Николи и др. Заветовани сваке године у тај дан спрема пшеницу и панагију али без колача; јер он има слава.

Као *већавање* треба схватити свакако и обичај да и данас више од пола тетовских хришћана посте по седам дана пре Богородичина Покрова ради „здравја“.

ИМЕНДАН

Слављење имендана је у Тетову веома раширено, али није опште. По обавештењима која сам добио у самом Тетову, имендан су држали и славили неки појединци и пре бугарске пропаганде и оснивања егзархата. Егзархија и бугарска пропаганда утицали су на ширење овога обичаја, па су га пред крај турске управе држали многи у Тетову, али ипак не сви, док „свите слава прават“. Имендан су славили и егзархисте и патријархисте, Срби и „Бугари“. Где се имендан славио, ишле су на честитање поглавито жене. Слављење имендана се састојало у томе, што су тога дана пријатељи чашћавани кавом.

У кућама у којима се слави име, не само да га слави домаћин или одрасли мушкарци, него се славе и имена женских чланова породице, па и дечија. Имендан је онога дана у који пада празник светитеља чије име неко носи, на пр. на Петровдан је имендан онима који се зову Петар, итд. Који имају народна имена славе имендан на дан онога

светитеља чије је име слично, на пр. ко се зове Душан њему је имендан о Духовима (Свети Дуси), Милану на дан св. Арханђела, Вељку у неки дан Велике недеље итд.

У Тетову сам имао прилике да и од старијих чујем назив *имендан* (а у том изразу није потпуно чисто), али се често чује и *име*, особито у изразу *ће идеме на кафе на име* код тога и тога. На имендан женама и деци долази у посете обично само најближи род, а одраслим мушкарцима и рођаци и пословни пријатељи.

Слављеник на дан свога имена иде у цркву. Обичај је, да му се принесе икона свеца чије име носи да је пољуби и да је дарује новцем. После службе прима код куће „визите“.

И о имену се врши обред као и о слави, али се не спрема све оно што се спрема о слави. Раније су свештеници ради тога ишли по кућама. Сада то ретко чине, него слављеници обично носе у цркву потребне ствари ради освећења.

Ако ће свештеник доћи кући да *крева панађија* и да *ишчаиш* *ченцу*, онда се за *кревање* спрема и постави на сто: пшеница, вино, панагија, кадилница и онолико свећа колико је мушкараца у кући више једна за пшеницу, и упали се кандило. (Разлика је према слави дакле у томе, што се за имендан не позива, него пријатељи треба да дођу и без позива). Свештеник најпре *очаиш* панагију, из ње вади комадић и причешћује онога који слави име. Он треба претходно да се прекрсти, да трипута метанише, затим држи с попом заједно књигу, а поп му трипута ставља знак крста држећи међу прстима исечен комадић из панагије говорећи: „Во имја оца...“, после чега му тај комадић ставља у уста. Кад сврши с тим, свештеник му уз исте речи трипута даје вина. После тога жена односно мајка слављеникова доноси приправљено сито у коме је чиста марама. Поп спусти панагију у сито на мараму, па подигне говорећи: „Сретно име.“ После *ишчаиш* и пшеницу коју држе сви присутни у кући а може и сам слављеник. Прекрсти је руком, прелије винџм и честита: „За много години...“. Пошто свештеник узме неколико зрна, узимају онда и остали. Панагија се једе сутрадан и доцније „наштину“ место нафоре.

Посетиоци се служе најпре пшеницом, затим кафеом, вином или ракијом и мезетом.

ЕСНАФСКА СЛАВА

Хришћански еснафи имали су од старине своје славе, па их већина и сада држи, а неки су напустили. За еснафску славу општи је назив *џир*, али се чује и *џразник*. Сваки *занаш*—*занаџи* слави посебно, осим што веома сродни занати славе заједнички. Мутавџије славе летњег св. Арханђела, кондураџије славе св. Спиридона, терџије Петровдан (јер је св. Петар био терџија), бакали „Три Светитељи“, мануфактуристе (с терџијама) Петровдан, механџије св. Трипуна, „фурнаџије“ св. Илију,

касапи св. Арханђела, баштовани св Трипуна (јер од тада почиње зелен), самарџије „Голема Богородица“, кујунџије и сарафи „св. Костадин и Јелена“, догрмаџије и мајстори с тулаџијама и калдрџијама „св. Том“, калаџије и казандије св. Спиридона, танећџије св Спиридона (посебно), ковачи од пре две године славе самостално св. Спиридона а раније су славили заједно с калаџијама и казандијама, ужари дају пир на Успеније итд.

Трговци су напустили, иако не сасвим, свој пир, а исто тако и бакали. Остали и сада приређују пирове. Занимљиво је да о св. Тодору нема пира (баштовани славе св. Трипуна). Веле да је то с тога што тог дана свака кућа вари пшеницу с кукурузом, а раније су с тим житом носили и хлебове у очи св. Тодора (у цркву?). Тог дана „цео народ пирува“.

Од старине се за еснафски пир бирао кум, чија је дужност била да спреми све што треба за тај дан. Избор се за следећу годину вршио увек на дан пира после службе. Раније се нови кум бирао у кући старога кума, од пре 20 година у школи, а од 1929 год. у Занатском дому. За кума се обично бирао неки старији и угледнији мајстор. Приликом избора је долазило и до туче, јер су се појединци отимали за ту част, а побеђивао је онај који је имао више пријатеља.

На неколико дана (3—7) пре пира кум зађе и скупља од чланова свога еснафа прилоге у новцу за извођење пира. Сваки мајстор даје колико хоће и може. Кум треба да спреми: *пченица*—*ченица*, *пресвета* (како се говорило раније), *колач*, пиће (ракију и вино) и мезе. „Ченица се шари“ шећером и приликом обреда се у њу задева свећа. Пресвета је обична просфора или панагија. Колач је у средини шупаљ и на њему су „крстачем“ изведене шаре. Ако је кум сиромашан, може од еснафских новаца да плати пиће, али је обично сам кум давао пиће, а скупљени новац би се употребио за остале потребе и да се плати свештенику за чинодејство. Новац који би преостао, пошто се све подмири, давао се као прилог цркви или сиротињи.

На дан свога пира сви чланови еснафа иду у цркву. После цркве раније се ишло кумовој кући, после у школу, а сада у Занатлијски дом. Док се врши обред над еснафским житом и хлебом, сви чланови држе у рукама упаљене свеће. Поп *крева* панагију с кумом. Куму даје из панагије извађени и у вино наквашени комадић. После тога ножем исече на ситно колач у земљани суд с вином (тај суд се зове *власјаник*), и сваки мајстор треба да попије мало од тога вина. То му је као „прическа“. Затим још сваки узме кашичицом пшенице, и тиме је обред свршен¹⁾. Поред чланова еснафа присуствују као гости и пријатељи из

¹⁾ Велика је дакле разлика између Гетова и Велеса у слављењу еснафске славе. Док се у Велесу приређује *пешилеб*, у Гетову су реквизити исти као о породичној слави, а „петилеб се прави и чати“ кад је неко у кући болестан или ња гурбету, па му посао не успева.

других еснафа, који долазе на честитање. После извршеног обреда се врши избор новог кума, и онда се иде у посете. Посећују се међусобно и мајстори из истог еснафа, али се, као по правилу, иде у посете кумовима, и то више новоизабраноме. Док су раније пирови обављани у кућама, сада о пировима чланови еснафа иду „низ маале“ праћени свирком.

ЦРКВЕНЕ СЛАВЕ

У вароши Тетову су сада цркве Св. Богородице, Св. Ђирила и Методија, Св. Николе и Св. Димитрија. У турско време биле су две цркве Св. Николе: патријаршијска и егзархијска (ова последња је била смештена у обичној кући, па је у њој сада једна од основних школа). Свака од поменутих цркава има своју славу, свој храм на дан светитеља коме је посвећена. Слушао сам, 19 децембра 1930 год.: „У свети Никола се иде, храмот му је“.

Свака црква спрема за свој храм: *пшеница* и *криш леб*. Сада је уобичајено да се говори колач и *слава* (место храм). Пшеницу и колач треба да спреми *пийрој*. Сада се то спрема на црквени рачун, с прихода од црквеног дискаса, а у раније време епитроп би за те потребе скупио новац од еснафа. Црквени колач сече се и пшеница свети после литургије. После обреда који је веома једноставан, и пшеница и колач се изнесу пред црквена врата тако да свако може, излазећи из цркве, да узме по мало.

По причању је давно био обичај да су се о храму гостили онако како се госте по тетовским селима. Свака кућа, тј. ко је имао и хтео доносио је штогод од јела и пића за заједничку гозбу. Тај је обичај напуштен пре 60—70 година.

У Тетову нема обичаја који постоји у Велесу, да се становници појединих делова града наизменично посећују приликом црквених храмова; у Велесу, када слави црква Св. Спаса, која је на левој страни Вардара, становници те стране примају посете познаника и рођака с десне стране, којима се те посете враћају о слави цркве Св. Пантелеја.

У Калету изнад вароши је „црквиче“ Св. Атанас. По предању то је стари храм, који паша није могао да разори. За време бугарске окупације обновио га је један кројач. У Калету је и село Лафце, које је било пашин чифлик, а које има своју посебну цркву, по предању такође веома стару. Свет из Тетова веома често иде у цркву Св. Атанаса. У близини Тетова су још две цркве Св. Атанаса: једна у селу Непроштено, а друга, недавно откривена, у Лешку. (Прича се: стари су гледали како на св. Атанаса у пола ноћи излази „облак огињ“ и иде од Лафца у Непроштено па у Лешок и натраг). О св. Атанасу (18-1) ишли би ноћу у Кале и запалили у цркви свећу. Отприлике до пре 50 година био је општи обичај, да се од те цркве понесе „камче“ ради среће

у кући. Жене иду о св. Атанасу у Кале са симитима, ракијом и јелом. Све православне радње из дан св. Атанаса биле би затворене.¹⁾

Манастир Лешок, у близини Тетова, слави Голему и Малу Богородицу. О Великој Госпојини манастир даје храну гостима из Тетова и из даљих села, а сељани из ближних села хране се од куће. О Малој Госпојини даје се храна не само грађанима него „се викат гости и од ближњите села“.

Д-р Мил. С. Филипсвић.

Résumé. — *Fête de famille et les fêtes analogues à Tetovo.* M. M. Filipović, docent d'ethnologie à l'université de Skopje a parlé, dans le II vol. du „Glasnik Etnografskog Muzeja — Bulletin du musée ethnographique“ (p. 28—34) des fêtes de famille, du jour de baptême et des corps de métiers dans la ville de Veles (Serbie du Sud). Dans l'article présent M. Filipović parle sur le même sujet (de même que sur la fête d'église) observée dans la ville de Tetovo (Serbie du Sud). Sur 15.000 habitants (nombre établi en 1921) de la ville de Tetovo, environ 7000 en sont de religion orthodoxe et ils célèbrent tous la fête de famille („služba“). Il y a des familles qui ont même deux fêtes (služba). Outre les Serbes orthodoxes, les Aromounes et les Tziganes orthodoxes ont également la fête de famille. Le plus grand nombre de fêtes sont célébrées pendant l'hiver, mais il y a des familles qui célèbrent des saints de l'époque estivale de l'année. L'auteur décrit la cérémonie de la fête au passé et aujourd'hui. — La célébration de *imendan* (fête de baptême) n'est point partout répandue. L'exarchat et la propagande bulgare ont exercé une influence déterminée sur la propagation de cette fête; vers la fin de la domination turque, beaucoup d'habitants célébraient cette fête mais non tous. Cependant la fête de famille était célébrée par tout le monde. — Les corps de métiers chrétiens avaient, encore dans le passé, leurs fêtes, et ces fêtes se sont généralement conservées aujourd'hui. Le nom habituel de la fête des corps de métiers est *pir* et parfois aussi *praznik*. Chaque corps de métier a sa fête spéciale, et ce ne sont que les corps des métiers semblables qui célèbrent une fête commune. L'auteur souligne la différence qui existe entre les cérémonies du „pir“ à Veles et à Tetovo. Enfin, chaque église de Tetovo (il y en a quatre) célèbre sa fête, *hram*, le jour où l'église a été sanctifiée.

) Раније су православни у Тетову држали 160 празника (с недељама) и по толико дана у години „чаршија“ би била затворена.

СВЕТОГА — КРСНО ИМЕ — СЛАВА У ПРИЗРЕНУ¹⁾

Познато је, како се у нашем народу поштује слава и како се тај дан прославља. Али се она ретко где тако дочекује као у Призрену. Славу не напуштају ни најсиромашније удовице, већ и оне купе свећу и умесе колач, да им слава не остане „ез њега“²⁾. Родови који немају мушког порода, остављају у аманет своје „домазету“, да поред своје слави и њихову славу („да се не би свећа угасила“). Славу нису могле искоренити ни разне пропаганде, које су место славе наметале имендан. Да би избегли разне непријатности, Призренци су примали и имендан, који је доцније сасвим ишчезао³⁾.

За славу се обично запости недељу дана раније и омрси се на сам дан славе (ако она не пада у пост) и то тек пошто гости попију „у славу“. Чим се запости, почиње се и са славским припремама. Међу најважнијим пословима је мешење колача. Старија жена, која треба да је „чиста“ (без месечног прања), умеси колач са освећеном водицом (водицу освети свештеник у кући), једну малу поскуру (*прсвору*) и неколико *литурђија* (већих просвора) од којих једну малу (која се зове *прсвешта*). Литурђије и прсвету притисну поскурником (да би се добила позната шара са поскурника). Поред шаре од поскурника, на литурђијама и прсвети има и других. Млађе женскиње се нарочито труди, да те шаре буду што лепше. Једна литурђија се даје цркви (носи је домаћин) за „наору“ (нафору) и Св. Причешће, а остале се, уочи славе, раздају најближим рођацима. Осим литурђије свечари носе у цркву и по мало „дрвенога месла“ (зејтина) који се сипа у кандила, као и по једну већу воштану свећу коју пале пред иконом свога свеца.

¹⁾ До шесетих година прошлога века био је познат само назив *свештога*, отада се (утицајем школованих учитеља) почео употребљавати и назив *слава*. — ²⁾ У Призрену се од увек сматрало, и то се уверење до данас одржало, да су род сви они који славе исту славу. До пре 30—40 година нико није тражио девојку из рода који има исту славу, нити је тај род давао девојку за свога „фиса“ — рођака. — ³⁾ Прослављањем имендана су се користиле цркве, јер су црквени тутори приликом богослужења подносили свечарима иконе да их целивају и ларују новцем.

Том приликом код свештеника уписују имена својих живих и мртвих да их приликом богослужења помене¹⁾.

Резање колача. — Пре него што ће свештеник доћи да реже колач (до ослобођења Призрена у цркви нико није резао колач) домаћице је насред собе поставила малу софру²⁾ и на њу ставила погачу (обично имућнији) а преко ње колач, затим икону свога патрона или коју другу³⁾. На икону се стави *пресвета* а са стране тањир са пшеницом и воштана свећа у светњаку⁴⁾.

Кад свештеник дође и стави епитрахил на себе, домаћин (или домаћица) донесе кадијанче и даје га свештенику. Овај најпре окади иконлук, затим колач, па присутне. Одмах узима тањир са пшеницом и прилазе му сви присутни, прихватају и придржавају тањир десном руком, дижу га и спуштају и певају тропар свецу који се слави. Пошто свештеник чита молитву „Всја совершиви“ и пшеницу прелије вином, прекрсти се и узима мало пшенице, спушта по неколико зрна на софру и благосиља речима: „Боже помози! Ченицу да уземемо, а свему род да се роди да Бог да!“ То исто чине и сви присутни изговарајући: „Простите и благословите“. На то свештеник и присутни: „Бог и Христос“.

Пошто свештеник врати тањир на софру, узима пресвету и са једног краја ножем на троугао извуче честицу, налива у три маха по мало вина у отворено место и даје да пије онеме са којим ће разати колач. Тада говори: „Во имја Оца и Сина и Светога Духа“. Онај који пије, одговара на све три главне речи: „Амин“. Одмах затим домаћин или домаћица додају чисту мараму у коју свештеник завија пресвету изговарајући: „Блажомтја вси роди Богородице“ и даје је онеме који реже колач, а овај га пољуби у руку.

Пре него ће примити пресвету, онај који реже колач са свештеником трипута метанише пред иконлуком, затим прилази свештенику који држи икону у рукама и на њој отсечену троугаону честицу, прихвата је са два кажипрста и трипута у накрст дотакне икону, изговарајући

¹⁾ Врло су ретке породице у Призрену које у кући немају икону свеца кога славе. Место где стоји икона зове се *иконлук*. Ту су поред иконе још и кандило, *поменик* (књижица у којој су уписана имена живих и мртвих), мало тамњана и *кадијанче* за кађење. Кандило гори док се само не „утеши“ (за све се каже да се „угаси“ а за кандило и воштану свећу да се „утеши“). — ²⁾ У Призрену су ретке куће, које имају столове за којима би се јело, него се већином још употребљавају *софре*, величине према броју чланова породице. Код имућнијих домаћина има и тако великих, да се око њих, седећи доста скучено, могу поређати око петнаест до двадесет особа. Софре су подељене на две половине и преклапају се. — ³⁾ Призренци који су ишли у Јерусалим, тамо су набављали велику икону израђену на мушмеи, на којој су изображена страдања Исуса Христа, његово Васкрсење и друге. Соба у којој су такве иконе зове се *јерусалимска*. — ⁴⁾ Равије су саме домаћице сукале свеће, а доцније су их почеле куповати. Али се увек виш: цени свећа коју домаћи спреме, јер је она „чиста“.

заједно са свештеником: „Велико име, Свјатија Тројици, Пресвјатаја Богородици, помагај нам!“¹⁾

После овога увода настаје резање колача. Колач се реже овим редом: Свештеник узима колач и благослови га унакрст певајући: „Слава Тебје Христе Боже апостолов похвала“ итд., налива га вином по „цвету“ на средини и дочекује у истој чаши вино са жељом: „да ви се преливају ардови (бачве) вином амбари житом, а кућа сваким берићетом!“ Пошто унакрст зареже колач и састави обе половине, свештеник једну предаје ономе који реже колач а другу задржи, целива оба краја своје половине и изговара: „Христос по среди нас“. — „Јест и будет“, одговара други и целива колач као и свештеник. Затим свештеник састави обе половине колача и са оним што реже колач окреће трипута певајући: „Господи помилуј“, „Исаије ликуј“ и „Слава Тебје Христе Боже“.

Пошто се ово сврши, свештеник подигне колач у висину главе „да би свако добро у кући расло“, па три четвртине ставља на софру, а једну четвртину дочекује домаћица у сито. Том приликом свештеник изговара: „Сита ви кућа и дом, гости и пријатељи да Бог да!“ После тога свештеник прочита „Оче наш, отпуст“ и том приликом спомене имена живих у кући са молитвом „Помилуј нас Боже“, а домаћица ону четвртину колача у ситу унесе у наћве и стави поврх брашна.

Кад свештеник сде, домаћин узима чашу са остатком вина и „утеши“ свећу.²⁾

Слава се са гостима и пријатељима проводила овако: На дан-два пре славе имућнији су домаћини са својим укућанима састављали списак гостију. За који ће се дан (на ручак или вечеру) позвати гости зависило је од тога, да ли дотични домаћин слави свеца кога и многи други славе (нпр. св. Николу или Ђурђиц), или у дан кад има мање свечара. Жеља је била да буде што више гостију. Осим тога су се свечари договарали и са својим „одељацима“ који исту славу славе, како би једни другима могли доћи.

Гости су се позивали а и сада се позивају усмено. Дечку из породице или калфи се да списак гостију и он иде од куће до куће и позива овако: „Поздрављеније од Н. Н. да заповедате на *свештога*: жене на ручак, мужи у вечер“ (на вечеру). Ако се деси да у родбини или у пријатеља свечарева има невеста, која није навршила годину од удаје, онда њу позива дан раније једна млада жена из те породице.

¹⁾ Пресвета се чува у иконлуку два дана, а трећег је дана изјутра „наштину“ поједе онај који је резао колач. После доласка епископа Михајла пресвета је изобиљачена. — ²⁾ До пре неколико година славска свећа није по цео дан горела, јер се није ишло на честитање славе као данас, већ су позвани гости остајали на ручку и вечери и том је приликом свећа горела.

Ако уочи славе нису позвани гости на вечеру, место њих је на вечери најближа родбина, обично удате сестре, кћери и зетови.

На дан славе, кад се приближи време да позвани гости почну долазити, млађа мушка чељад стане близу „оборних“ врата (обор—двор) и дочекују госте, а домаћин их уводи у собу. То траје док сви гости не дођу.

Приликом уласка у двор (обор) и у собу гости поздрављају према времену дана са „Помози Бог!“ или „Добро вечер!“ и, рукујући се, кажу: „Честити ви свеци; за много године да Бог да!“ — а домаћин ће на то: „Да сте живи и здрави и добро ми дошли!“ Исто се понавља и приликом уласка у собу.

Места у соби дају се по годинама старости. Изузетак се чини према свештеницима и кумовима. Они и на слави и на свадби имају првенство.¹⁾

Пошто су се сви или бар већина гостију прикупили, настаје послуживање: донесе се ракија и разно „мезе“. Млађи служе под надзором домаћина, стојећи и гологлави, а домаћин пази да се сваком госту што више угоди. Зато он редом наздравља свима гостима. Само ако је домаћин старији човек, па не може да стоји, на молбу гостију седне и то обично до кума или свештеника.

Кад се приближи време ручу или вечери, гости почну тражити од домаћина да се „тури“ (постави) софра. Домаћин тражење одбија, желећи да се још која чаша ракије попије. Тек на више пута поновљени захтев домаћин нареди да се донесе софра. Пре уношења софре млађи донесу ибрик (бакарни суд) са водом и леген (такође бакарни суд) да сви гости оперу руке.

Чим се софра постави, на средину се стави једна цела погача, преко ње хлеб, па онда поред погаче тањир са пшеницом и светњак са свећом. Место малих убруса за брисање пребаца се дугачак пешкир за све госте. Затим се донесе јело у три до четири суда, раније бакарна а сада земљана. После тога домаћин узима у леву руку тањир са пшеницом а у десну светњак са свећом. Тањир прихвате сви гости и поддржавају га. Домаћин нуди кума или старије госте да узму по мало пшенице. Они је узимају и поступају као и приликом резања колача. Кад се то сврши, домаћин узима погачу и нуди кума и старије госте да је преломе. Приликом давања сви одговарају „У добре руке!..“ Затим домаћин са кумом или којим старијим гостом, пошто се прекрсте и целивају погачу, преломе је на две половине,²⁾ а гости у један глас

¹⁾ Раније се о славама и сваком приликом, кад се више људи састаје на једном месту, строго пазило на то да старији воде разговор а млађи да слушају. Данас се на ово не обраћа пажња. — ²⁾ Они који преломе погачу, ломе је на комаде и пружају гостима.

повичу: „Наздравље!“ Пошто сви поседају и добију по комад погаче и хлеба, домаћин нуди кума и старије госте да узму *за леб*. Гости на то захваљују, јер је домаћиново право да први узме *за леб*. Тада се домаћин прекрсти, гостима каже: „Добро сте дошли!“, узме залогај и са три прста га умочи у сланик изговарајући: „Леб да узмемо, а свакојаки берићет да се роди!“ Пошто домаћин прогута залогај, гости му кажу „Наздравље!“ После домаћина гости по старешинству узимају редом по залогај погаче, и пошто се сви изређају и кажу „Наздравље!“, наставе јести.

Када буде време за пиће, вино се доноси у два суда. Ти су судови двојаки. Једни се зову *белојкз*, јер су бело обојени, а имали су као украс зелене гранчице. Њих су доносили трговци до пре 60—70 год. из Трста. Друга врста тих судова су *конате*, земљани судови домаће израде. Једну од белојки или коната прихваћа домаћин и даје куму или најстаријем госту до себе, а другу задржи за себе. Кад кум или најстарији гост напија прву здравицу, сви престану јести. Онај који наздравља, прекрсти се и изговара: „Боже помози, добро смо дошли домаћину! Св. Никола (или светац који се слави) да му је на помоћ! Што је поарчија (потрошио) Бог да му наваша (надокнади)! Да имамо де да дођемо и да има кој да дочека! За много године да слави и да има кому да остави!“ и онда се окреће госту с десне стране до себе и каже: „Здрав си Н.“ — „Да си жив и здрав!“ Конате би се тако укрстиле и продужило би се са здравицама и пићем. После здравица се наставља са јелом.

Чим који гост престане јести, мало се измакне од софре, али домаћин мора јести дотле, док сви гости не престану. То чини због тога, да се не би који гост застидео јести и даље, кад види домаћина да је престао. Кад су сви престали јести, млађи укућани доносе на послужавнику пуне чаше вина и свежег „мезета“ (у мрсне дане печенога меса, а у пост рибу). Тада сви гости устану, узимају по чашу са вином и кум (или најстарији гост) крстећи се почиње: „Да пијемо у славу Божју! Слава и држава да подржи кућу и дом и све што је његово!“ итд., па наздравља госту десно од себе. „Трећа“ је чаша домаћинска и он наздравља гостима, а сви остали после један другоме.¹⁾ После тога домаћин напија у име светога (светитеља кога слави) и у здравици каже: „Да пијемо у име светога (помене име свеца). Бог и св. (помене име свеца) да је на помоћ свима и мени! Бог да избави народ рисјански и, како сте пили и Бога молили, Бог да услиши молитву!“ После домаћина напијају здравице и сви остали гости и изјављују жеље као при првој чаши. За то време пева се тропар свецу који се слави.

Пошто се сви изређају, поседају, стану пушити и певати ове песме:

¹⁾ Док се држе здравице и пије, сви певају „Господи помилуј“.

1.) Јаребичице препеличице,
Високо летиш,
Прос поље гледаш,
Па дома дођеш,
Па дома дођеш,
На кућу паднеш,
На кућу слама,
А у кућу слава,
Да је жива домаћинска глава!¹⁾

2.) У чије се здравље вино пије,
Све му здраво и весело било,
Родило му се и жито и вино,
Понајвише белица шеница,
И у кућу све мушка дечица.
Алилуј, Алилуј, Господе,
Нашега домаћина помилуј.

3.) Што је лепо под ноћ погледати,
Де господу рујно вино пије.
Пред њима је од злата трапеза,
На трапезу сиви сокол седи;
Златне су му ноге до колена
И об'два крила до рамена;
На главу му круна од бисера,
У кљун држи Московску ружицу.
Питале га сва редом господу:
„Кој ти даде круну од бисера?
Кој ти даде Московску ружицу?
Кој ти злати ноге до колена
И об'два крила до рамена?“
Соко нима тио одговара:
„Служија сам цара и царицу
Цар ми даде круну од бисера
Цар ми даде Московску ружицу
Цар ми злати ноге до колена
А царица крила до рамена“.

Приликом одласка госте сачекују млађи са ибриком, сапуном и канавцем (пешкиром) да „умију“ руке и да „оставе берићет“, па их испраћају до оборских врата са пуним конатама вина и са „мезетом“.

Пошто гости оду, остану најближи сродници и млађи, који су за време вечере служили, па седну да вечерају. Ако је било више гостију и ако их има који нису вечерали, онда ови „седну на другу софру“ у истој соби, у којој је била и прва група; тек после ових вечерају родбина и домаћа чељад.²⁾

У кога домаћина има више гостију на ручку, жене су издвојене и имају засебну собу и софру. Око њих се налази домаћица са млађима, док је домаћин код мушкараца. За женском софром су куме, друге гошће и младе невесте.³⁾ Младе невесте седе при дну софре, једна до друге, и једва се примећује да једу, јер се стиде, а сматра се и за учтивост да ћуте као залирене. Кад се пије прва чаша вина,⁴⁾ младе невесте морају устати и стајати док све жене по реду старешинства не испију своје чаше. Тек онда, и то на знак својих старијих, невесте седну.⁵⁾

¹⁾ У свима се песмама свака строфа понавља. — ²⁾ До ослобођења су се имућније српске куће о својим славама сећале и Срба који су лежали у турском затвору; за њих су спремали велики бакрач јела и хлеба. — ³⁾ Младе невесте долазе на славу са својим свекрвама или заовама а никако саме. Успут напред иде свекрва или јетрва а за њом невеста. — ⁴⁾ Ово није пијење „у славу“ јер то жене не чине. — ⁵⁾ Колико се пазило на старешинство и о томе водило рачуна, навешћемо овај пример. Приликом обода на једној слави баба Митри Гарлиној, иако старој, зато што је била сиромашна дали су место поред младих невеста. А кад је било време да младе невесте устану, устала је и баба Митра. Овај баба Митрин поступак је згрануо остале жене, па су повикале: „Седи, Бога ти, седи; резил не учини“ (осрамоти нас)! — „Не, не“ — одговорила је баба Митра, „и ја сам млада пошто сте ме поставили до младих невести“.

Преслава. — У Призрену има више родова, који држе и преславу. За преславу неки родови спремају и колач, а неки само *пресвешу*. Али не зову госте, осим својих најближих.

Преслављају се највише само они сведи који се празнују двапута годишње (Ђурђевдан и Ђурђиц, св. Никола „зимски“ и „летњи“, св. Петка „јесенска“ и „летња“, св. Арханђел и др.).

Има родова досељених из места која су славила извесног свеца и свака кућа резала и колач у тај дан. Такав је случај са варошицом Бродом у призренској Гори, где су сви становници, док су још били православне вере, славили светог Пантелејмона. Тај обичај и сада одржавају неки православни родови, који су из Брода пребегли у Призрен¹).

П. Костић.

Résumé. — *Svetoga (fête de famille) à Prizren.* Dans la ville de Prizren (Serbie du Sud), qui fut au Moyen Age la capitale de l'état serbe, malgré la domination turque seculaire, se sont conservées maintes coutumes nationales patriarcales. Une de ces coutumes, très importante et qui est particulièrement respectée, est celle de „*svetoga*“ (fête de famille). La domination turque, encore moins les différentes propagandes n'ont pu supprimer cette fête chez les Serbes de Prizren. L'auteur de cet article, le prof. P. Kostić, qui a longtemps vécu à Prizren, décrit en détail la fête de famille à Prizren (la cérémonie religieuse de la sanctification du gâteau rituel, les préparatifs pour la fête, l'invitation et la réception des invités, le dîner et les autres détails de la fête dans la maison d'une famille). Enfin l'auteur cite quelques chansons chantées le jour de la fête.

¹) Писац је забележио и неколико „старинских песама“ које су се до пре 40—50 год. о славама певале уз гусле. Због ограниченог простора оне у овој књизи нису могле бити објављене. То ће се учинити у наредној књизи „Гласника“.

НЕКОЛИКО НАРОДНИХ ЛЕКОВА, БАЈАЊА И ВЕРОВАЊА ИЗ БАТОЧИНЕ (КРАГУЈЕВАЧКЕ)

Као члан Одбора за подизање Јестаственичког музеја проф. Живојин Ј. Јуришић је 1897 год. написао *Крашко ујусџиво за прикупљање биљака и других података о биљкама* [12^о стр. 18]¹⁾. *Ујусџиво* је било намењено пријатељима и повереницима Природњачког музеја да по њему прикупљају не само биљке, него и друге податке о биљкама, који добрим делом задиру и у фолклор.

После Европског рата у белешкама се задржало нешто грађе, што показује да је било доста одзива на *Ујусџиво*. Грађа је прикупљана у разним крајевима Србије у току 1897, 1898 и 1899, а и раније (1895 и 1896 год.). Из полуизгорелих рукописа преписао сам све што је садржавало етнографску грађу, и један мали део од те грађе већ је штампан.²⁾

Међу тим белешкама били су и ови народни лекови, бајања и веровања, које је 1897 год. записала у Баточини г-ца Лепосава Јосић, учитељица.

Збирка је мала, садржи 45 „лекова“ и не претставља никакву целину. Већи део ових лекова (31) има и Станоје М. Мијатовић у збирци из Левча и Темнића.³⁾ Лекови се разликују понекад само по количинама и у детаљима при справљању, те се унеколико и допуњују, али су несумњиво истога порекла.

Лек од очију. — Кад боле очи, набере се доста траве петопрстице, па се она стуча и потопи у комову ракију и тим се капци облажу.⁴⁾

¹⁾ Да је *Ујусџиво* писано 1897 год. показује пример за етикету на стр. 5., а писца означаје и *Извештај о сшању Музеја српске земље* ... 1907 год. стр. 9, чиме се исправља навод г. проф. д-ра Тихомира Р. Ђорђевића у чланку *Крашки преглед колективнога рада на етнографском проучавању нашега народа* (Гласник Етнографског Музеја у Београду књига I, стр. 51). — ²⁾ *Гласник Етнографског музеја* у Београду књ. IV, стр. 35—41. — ³⁾ *Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу* (Српски етнографски зборник, књ. XIII, стр. 259—482. Београд 1909). — ⁴⁾ Трава петопрстица (*Fuenfingerkraut*) је вероватно *Potentilla reptans* (Adami *Loniceri Kraeuter Buch und kuenstliche Lonterfeuyngen ... auf das Allerfleissigste ueberscheu ... durch Petrum Uffenbachium* — Ulm 1703, стр. 448), иначе се ово име односи на род *Potentilla* (Šulek, *Jugoslavenski Imenik Bilja*, стр. 291, 544; Вук Ст. Караџић: *Рјечник III/513; Iveković* — Broz: *Рјечник Hrvatskoga jezika II/29*).

Кад боле очи, узме се за 10 пара каранфилића, метне у стакло и налије водом да постоји 3 до 4 дана, док сва вода не поцрвени, па се онда та течност сипа у очи.⁵⁾

Кад боле очи, болесник легне па му се преврну доњи и горњи капак и ивице намажу нишадором. Затим се узме главица белог лука и набоду на жуту иглу, па се говори: „Устук сува, сирова наметаљко, иглом те набодох — избодох!“ Лук се после тога ижваће и хукне у око.⁶⁾

Лек од ушију. — Кад боле уши, пије се трипута дневно врућа вода, у коју се стави мало тамјана и црнога омана.⁷⁾

У ухо које боли, кане се неколико капи своје мокраће, и оно од тога пролази.⁸⁾

Лек од зуба. — Истуца се лишће од калопера, посоли се сољу и метне на зуб који боли.⁹⁾

Узме се два грама камфора и 6 грама нишадора и метне се у $\frac{1}{4}$ литра љуте комовице. Кад се све добро раствори, ракија се промућка, па узима по један гутљај и држи у устима.¹⁰⁾

⁵⁾ Каранфилић (Adami Loniceri Kraeuter Buch стр. 543) је дрога Caryophylli, Flores Caryophylli [Jambosa caryophyllus = Eugenia caryophyllata (Šulek, стр. 517 = Caryophyllus aromaticus). У речницима (Šulek, 140; Бук, III/274; Iveković-Broz, I/514; Rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga jezika Jugoslavenske Akademije, IV/856) помињу се каранфић и каранфил са овим значењем, као и код Станоја М. Мијатовића (Народна медицина... стр. 346, 347 и 352), међутим овај се облик чује у Србији, у многим градовима (Београд, Шабац, Ваљево, Крагујевац, Седерево) па и у селима. — ⁶⁾ Бели лук (Allium sativum var. vulgare = A. sativum) сам, или са другим дрогама, лек је од разних болести (Милан Ђ. Милићевић: Живот Срба сељака, II/1894; Српски Етнографски Зборник, књ. I, стр. 280—282, 284, 295, 302, 311/312, 317, 319, 326, 329; Павле Софрић — Нишевљанин: Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба. Београд 1912, стр. 149/151; Ст. М. Мијатовић оп. cit., стр. 465; Мојо Медић: Četiri ljekaruše у Zbornik-u за narodni život i običaje Južnih Slavena, књ. XIV/2. Zagreb 1909. — Separat стр. 21. напомена 31). За очи је шкодљив (Adami Loniceri op. cit., стр. 420) и овде се употребљује не толико као дрога да уз нишадор изазове већу реакцију (D. Jacobi Theodori Tabernaemontani New vollkommen Kraeuter — Buch... vormahls... durch D. Casparum Bauhinum... jetzt wiederumle... durch Hieronymum Bauhinum... Basel 1664, стр. 874), него као последица анимистичког схватања по коме у луку треба да се налази демон, који по врачању може да истера другога демона, узрочника болести (Р. Bulat: Medicina narodna у St. Stanojević: Narodna enciklopedija... Књ. II/835). — ⁷⁾ Мијатовић стр. 344. Црни оман (Buphthalmum speciosum = Telekia speciosa (= T. cordifolia — Šulek /265) придевом се разликује од „белог“ омана [Inula Helenium (Мојо Медић: Три лекаруше у Гласнику Земаљског музеја у Босни и Херцеговини — књ. XVI/1904, стр. 4, нап. 7.)]. — ⁸⁾ Мијатовић, стр. 344; Adami Loniceri, op. cit. стр. 581; Милан Милићевић, op. cit. II/318. — ⁹⁾ Мијатовић стр. 324. Калопер је овде [и код Мијатовића (стр. 378 и н. м.)] Salvia officinalis, позната и као немачки калопер [Коста Поповић: Пут лијејских питања... Београд 1867, стр. 142; Rječnik... Jugoslavenske Akademije, IV/774/775.]; жалфија је призната као добро средство за одржање десни и чишћење зуба [J. T. Tabernaemontani op. cit. 763; Adami Loniceri, op. cit. 282]. Калопер је иначе Chrysanthemum balsamita [= Tanacetum Balsamita = Balsamita major] а Chrysanthemum vulgare [Tanacetum vulgare (Šulek 557 = Balsamita vulgaris)] је вратич [Šulek 444], повратич [Šulek 307], црвњак [Šulek 60 = Wurmskraut (Adami Loniceri, op. cit. 342, 346)]. — ¹⁰⁾ Мијатовић, стр. 323, само је код њега 0.3 л. ракије. Камфор, Camphora, добија се од камфоровог дрвета [Cinnamomum Camphora = Camphora officinalis].

Лек од десни. — Ситно исечен лубар стави се у водену чашу заједно са медом и добро утуцаним жутим шећером. Тим се мелемом увече обложи месо око зуба, а да бале не би квасиле подглавник, на уста се мете чиста марама, и тако се спава; сутра дан изјутра уста се добро исперу. Мелем се употреби неколико пута док бол сасвим не ишчезне.

Лек од крви на нос. — У ноздрву која крвави ушмркне се јако винско сирће.¹¹⁾

Кад пође крв на нос, треба јако притиснути средину носа, и крв ће тако да стане.¹²⁾

Лек од главобоље. — Кад боли глава, треба да се умива и јутром и вечером водом у коју је потопљено семе од сунцокрета.¹³⁾

Чело, слепе очи и врат трљају се ижваканим белим луком.¹⁴⁾

Лек од перуши. — Набере се доста врањег лука, па се стуца и скува, и том водом испира глава при мивењу.¹⁵⁾

Лек од промуклости. — Кад човек промукне, треба да попије изјутра на празан стомак по једно живо кокошије јаје, и то за девет дана.¹⁶⁾

Лек од гушобоље. — Кад боли гуша, треба што чешће да се пије зашећерена угрејана ракија.¹⁷⁾

Три или четири пута дневно испира се грло сланом, љутом, комовом ракијом, у коју се стави мало истуцаног нишадора.¹⁸⁾

Лек од великог кашља. — Болесник има да пије старо црно вино у коме је скуван каранфил.¹⁹⁾

Седам дана изјутра треба да се пије своја мокраћа.²⁰⁾

Лек од шкрофула. — Скува се коњски босиљак, и свакога јутра попије се по једна чаша тога лека, а искувана трава превија се на шкрофуле. После тридесет дана болест треба да прође.²¹⁾

Лек од зашвора. — Стуца се семе од крље и пије у чаши воде неколико пута док се црева не отворе и не ишчисте.²²⁾

¹¹⁾ Мијатовић, стр. 365; Милићевић II/321. — ¹²⁾ Јв. стр. 365. — ¹³⁾ Јв. стр. 325. — ¹⁴⁾ Јв. стр. 326. — ¹⁵⁾ Јв. стр. 337. — ¹⁶⁾ Јв. стр. 362; Adami Loniceri, op. cit. 635. — ¹⁷⁾ Јв. стр. 339. — ¹⁸⁾ Јв. стр. 339, само се тамо лек употреби 2—3 пута на дан. — ¹⁹⁾ Јв. стр. 343. Каранфил је *Dianthus pro gen.*, најпре *D. caryophyllus* [баштенски каранфил (*Garten Nelke*)] и *D. argemita* [дивљи каранфил], и забележен је као лек за појачање срца [J. T. Tabernaemontani op. cit. 671/672]. За јачање срца, нарочито у болестима плућа, узима се и каранфилић [види овде нап. 5; Мијатовић, стр. 352; J. T. Tabernaemontani, op. cit. 1318; Adami Loniceri, op. cit. 546], клинчић [Mojo Medić: Četiri ljekaruše . . . стр. 68; нап. 74; (Naegelein — Adami Loniceri 546 — weil sie eines Nagels Form oder Gestalt haben); Rječnik Jug. Akad. V/77]. — ²⁰⁾ Мијатовић, стр. 342. — ²¹⁾ Мијатовић, стр. 335, само тамо лечење траје 40 дана. Коњски босиљак [коњска метвица (*Šulek 235*) = *Rossmuentz* (Adami Loniceri, op. cit. 265); Павле Софрин, op. cit. стр. 166] је *Mentha aquatica* и *M. longifolia* (= *M. Sylvestris*). — ²²⁾ Мијатовић, стр. 336; овде је додано и докле треба узимати лек. Крља је [као и код Мијатовића, стр. 336, 349 и 437] *Ricinus communis*, чије је уље добро познати лаксатив [J. T. Tabernaemontani, op. cit. 1162]. Вероватно да је ово име новије [Панчић: Ботаника, стр. 225] те га *Šulek* [op. cit. стр. 174] нема, ма да је код њега *Ricinus communis*

Ситно се утуда шака сунцокретовог семена, па се у води попије у 2 или 3 пута, и болесник се сасвим ишчисти.²³⁾

Лек од срдоболе. — Болесник треба да пије стару комову ракију, у коју се укува стежа.²⁴⁾

Треба да се пије вода у којој је скуван пиринач.²⁵⁾

Болесник треба да једе добро испечену кору од пшеничног хлеба, пошто се стави у воду да одмекне, а затим и воду у којој је потапана кора да попије.²⁶⁾

Треба јести што се може више сира испрженога на жару.²⁷⁾

Болесник треба да седи на загрејаном црепу, а други загрејани цреп да држи на трбуху.²⁸⁾

Лек од глиста. — Треба јести што се може више белог лука помешаног са медом.²⁹⁾

Лек од ђаниљичаре. — У сланој води треба добро да се укувају корен црнога омана, репуха и кичице, и неколико главица белог лука, и одвар да се пије трипута дневно.³⁰⁾

Лек од жуџице. — Узме се пола киле овса и јечма, и добро се отребе, па се то вари у три литра воде док не уври на пола. Пошто се процеди, одвару се дода 3—4 размућених жуманцета од свежих јаја, осмина жутог шећера и мало шалитре, па се све то понова кува. Затим остави два до три дана, и онда пије по једна средња шоља.³¹⁾

Очишћено семе од беле бундеве добро се скува, процеди и за-
слади медом, па се једе док жутица не ишчезне.³²⁾

наведен под многим именима [стр. 548/549; (римска конопља и турска конопља — *Tuerkischer — Roemischer Hanff — Adami Loniceri*, *op. cit.* 237)]. Сумња Р. Budmania [Рјеџник *Hrvatskoga ili Srpskoga jezika . . . V/596.*] отпада. Биљка је добила име „по својим шареним семенкама, које потсећају на животињу крљу“ [Жив. Ј. Јуришић: Народна имена биљака (у рукопису): . . . „diewel sein Same sich den Zecken vergleicht“ . . . „Ricinus, das ist eine Zecke“ . . . „Samen, der sich dem grossen Hundszecken vergleicht“ (*Adami Loniceri*, *op. cit.* 237), „*Zeckenkoerner*“ (*J. T. Tabernaemontani*, 1162)], а позната је и под именима крљ [Вук, III/314: *Iveković-Broz*, I/586.], кржељ [око Алексинца и Масурице (Жив. Ј. Јуришић, *op. cit.*)], ричинус [по градовима; Мијатовић, *op. cit.* 349, 437]. протока [околина Врање, „кад се стока прејде њене крупније утушене семенке мешају се са храном и дају да се живинчад проточе; и људи се овако стучаним семенкама чисте кад су затворени“ (Ж. Ј. Јуришић, *op. cit.* [одатле су ова имена унесена у Речнику српско-хрватског и немачког језика, II део, од *Dr. phil.* Светомира Ристића и Јована Кантрге. Београд, 1928 год. стр. 402, 832, 894]); Мијатовић, *op. cit.* 336, 380; *J. T. Tabernaemontani*, *op. cit.* 1162.] пратока [Стеван Тановић: Ђевелјска каза (у Српском Етнографском Зборнику књ. XL, стр. 243)]. — ²³⁾ Сунцокрет као лаксатив забележен је у Петровићевој лекаруши [Мојо Медић: Три лекаруше, 218/III/36]. — ²⁴⁾ Мијатовић, стр. 346; стежа је *Potentilla anserina* и расте на влажним местима „млакама, на обали од река и потока у води“ [Панчић: Флора околине Београда, VI/1892, стр. 254 и XIX]. — ²⁵⁾ Мијатовић, стр. 346. — ²⁶⁾ Јв. стр. 347, али болесник тамо само пије воду. — ²⁷⁾ Јв. стр. 347. — ²⁸⁾ Јв. стр. 347, само се тамо седи на угрејаној столици. — ²⁹⁾ Јв. стр. 369, види овде нап. 6. — ³⁰⁾ Јв. стр. 350; репух је *Petasites hybridus* [= *P. officinalis*]; кичица је *Centaureum umbellatum* [*C. minus* = *Erythraea Centaureum*]. — ³¹⁾ Мијатовић, стр. 375, само је тамо два пута већа количина, а није назначено колико се јаја употреби. — ³²⁾ *J. T. Tabernaemontani*, *op. cit.*, 862.

Лек од грознице. — Корен од црног пелина скува се у старом црном вину, и одвар се пије седам дана, изјутра, на празан стомак.³³

Изјутра рано, на празан стомак, треба да се једе бели лук, истуцан заједно са љутом печеном паприком и помешан са јаким винским сирћетом³⁴).

Лек од несвесџице. — Кад ухвати несвестица, скува се кита бо-сиљка у води и одвар пије, па бољка одмах престаје.³⁵)

Скува се јака чиста кафа, па се остави да преноћи и онда се хладна пије свако јутро за десет дана.³⁶)

Лек од бледила — малокрвносџи. — За ручком се пије по једна мала чаша вина од купина, које се овако справља: 5 кила купина и кило шећера метну се у теглу или ћуп, и купине се у њему добро изгњече заједно са шећером. Суд се остави с врха нешто празан, па се завеже крпом да прашина у њега не пада, и изнесе се на сунце за 7—8 дача. За ово време течност се бар трипута процеди кроз густу крпу, па се увек врати у суд, а купине се баце. После 8 дана процеђено вино сипа се у једну шерпу, и ако није слатко дода му се још мало шећера (да буде као малина), па се стави на ватру да једном прокључа, и онда се разлива у загрејане флаше, које се добро затворе и оставе у кујну да се лагано охладе, а после се по потреби отварају.

Лек од падајуће (дебеле) болесџи. — Корен од дебеле тикве укува се у млеку, и пије се по две чашице рано изјутра на празан стомак.³⁷)

Бели лук, сланина, чист катран, поган од кучета, поган од мачета, поган од гуске и жив угљен, све се то метне на дно преврнута ба-крача и дном другога бакрача се утрља. Добијеним мелемом мажу се унакрст: чело, брада, испод ушију, руке и ноге, и док се маже говори се: „Ја претекох зло, није зло мене претекло!“³⁸)

Болесник који има падајућу болест треба да носи увек о врату кесицу у коју су ушивене: жута куманика, бела куманика и загорска тентева. Он се увече на тим травама кади.³⁹)

Лек од лишаја. — Лишајево место на кожи маже се травом лишајивицом.⁴⁰)

³³) Мијатовић, стр. 341; црни пелин је *Artemisia vulgaris* [Šulek, 287, 498; Павле Софрин, *op. cit.*, стр. 139 „црнобиљ“]. — ³⁴) Јв. стр. 340. — ³⁵) *Adami Loniceri, op. cit.*, 271.; Милићевић, *op. cit.*, II/218. — ³⁶) Мијатовић, стр. 371, само се тамо лек узима 5 јутара. — ³⁷) Мијатовић, стр. 365. — ³⁸) За бели лук види овде нап. 6. — ³⁹) Куманика је забележена у околини Куманова и око Скопља, без везе са биљком, „има жут цвет и расте у житу као коров“ [Ж. Ј. Јуришић, *op. cit.*]. На Овчем Пољу под тим именом је познат *Melilotus officinalis* [Жив. Ј. Јуришић: Прилог флори Јужне Србије (у Споменику Академије наука, књ. LX/10, Београд 1923, стр. 17)]. Загорска тентева име сасвим непознато [види Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: Из Србије кнеза Милоша, књ. I. Београд 1922, стр. 197 и 199]. — ⁴⁰) Мијатовић, стр. 369. Лишајивица је *Sedum album* само код Ж. Ј. Јуришића [Народна имена биљака; ср. Ристих-Кангрга: Речник... II/430.]. Ова је биљка лек од разних кожных и поткожных болести [J. T. Tabernaemontani, *op. cit.* 1225, 1227;

Лек за лечење рана. — Узме се кафена шоља чистог зејтина, парче воска, парче топљеног козјег лоја и мали грумен белог тамјана, па се све то растопи у чистом тигању. Затим се са младих зовиних стабљика саструже пуна шака „бакуље“, добро се стуца и успе у ону растопљену смесу. Кад је све добро испржено, сипа се у теглицу, у којој се стегне, а пре употребе мелем се мало загреје и на рану се стави онолико колико треба да је покрије у дебљини танкога ножа. Рана се пажљиво завије и под овим мелемом одлично се чисти.⁴¹⁾

Лек од чира. — Главница црнога лука издуби се за половину (у ширину и у дубину) па се унутра мете наситњеног сапуна, чистог зејтина и мало меда, до вршка главице, која се онда лепо испече и мало охлади. Затим се средина прстом згњечи да буде сасвим мекана, па се главица привија на чир да га провали и чисти. То се чини неколико пута, а увек кад се главица скине, чир се крпцом потопљеном у млаку воду полако опере. Главница се узима према величини чира, а пошто се он провали и доста ишчисти, може се стављати и „мелем од ране.“⁴²⁾

Бајање проишву црвенога ветра. — Кад неко болује од црвеног ветра, ужари се ватраљ и болеснику се баје, пошто се прекрсти, овим речима: „Пошао Н. нуз поље, низ поље. Цвили, пишти, до Бога се чује; глас пушта до неба, сузе до земље. Срела га Божија мајка — Богородица, питала га по имену: „Што цвилити, што пиштиш, глас пушташ до неба, сузе до земље?“ — Како да не цвилити, да не пиштити? Намет ми се намеће, прамет ми се премеће!“ — Не бој се Н. ! То није намет, то није прамет! То је црвени ветар, бели ветар, модри ветар! Већ ти иди М. бајалици; она ће ти обајати и одувати! Остаће лако као лако перо, остаће чисто као чисто сребро! Ти ћеш се пити; ти ћеш се најести; ти ћеш се наспати, као и сам Бог Божјој мајци на крилу, као младо јагње у зеленој трави! — Црвени ветре, бели ветре, модри ветре! Излази из кости у месо, из меса у кожу, из коже у П. гору, где дете не плаче, где овца не блеји, где псето не лаје, где мачка не мауче, где петао не пева, где никакве вере нема!“ — Затим се узме сирће и сипа на ватраљ и болесник се на ту пару накади, а одмах после тога на жар се метне ватраљ, па се болесник и на њему окади.

Бајање проишву издати. — Кад ко оболи од издати, наједном га препадне мука и почне му се стомак надимати, узме се трава издатка,

Мојо Медић; *Četiri ljekaruše*, стр. 13, № 83 и стр. 31, нап. 75; Мојо Медић: Три љекаруше, № 67/3; № 75/2]. Код Мијатовића [н. н. м.] лишајевица је *Euphorbia spec!*, која је лек од разних израштаја на кожи [Adami Lonicerl, op. cit. 242; J. T. Tabernaemontani, op. cit., 992.]. — ⁴¹⁾ Мијатовић, стр. 353/354; лек је тамо потпунији, јер је одређена количина воска и тамјана, условљена чистоћа вагана и назначено да се понекад мелем разгреје и размаже по ланеном платну, које се после сече и лепи на рану за 24 часа сваки завој. — ⁴²⁾ Мојо Медић: Три љекаруше, стр. 6, № 24 и нап. 17; „мелем од ране“ је претходни лек.

тамјан и нож. Болеснику се баје: „О издату! издату! Шта ћеш ти ту? Ту за тебе места нема! Ту су само кожа и кости! Ко је тебе ту пратио, он ти вечеру поставио и сина положио. Таки како му стигнеш душу му извади! Остави овамо Н..... здрава и читава!“ — Потом се нож забодје у земљу а трава и тамјан метну на жар, па се болесник накади, и гаром од тамјана и траве запоји.⁴³⁾

Бајање за сан. — Кад неко не може да спава, онда му се овако, трипута, баје: „Дува ветар! Дува ветар! Дува преко високих гора, преко широких поља, преко великих вода! Дува преко родних воћака, преко грџних винограда! Дува преко корених кукуруза, преко танких конопала, преко класатих јечмова! Преко пшенице белице, преко зелене детелине!..... Дува ветар! Дува ветар! Дува преко медведа, преко јелена, преко срна, преко курјака, преко лисица, преко зечева! Дува преко коња, преко говеди, преко оваца, преко коза, преко кокоши, преко голубова! Дува преко јаребица, преко препелица, преко кукавица! Преко врана, сврака, чавака, вивака, славуја, врабаца!..... Дува ветар! Дува ветар! Дува преко свега и свачега, док не додува нашем Н..... сан богодан!“⁴⁴⁾

Лековишост белог и црног пелина. — Кад се копа бели или црни пелин треба да се каже: „Ако ће бити за лек, нека нађем испод корена белог — црног — пелина угљен, а ако неће да не неђем!“ — Треба узети само онај струк под којим се нађе угљен.⁴⁵⁾

Лекови су или опште познати у народу, или их знају само поједине жене — „траварице“, „лекарице.“ Оне обично „траве“ не гаје у својој башти, него их доносе из поља, некад и из даљих места, кријући се од људи и врачајући нарочито онда, када беру „најлековитије.“ — Лекови се преносе с колена на колено усменим путем, а лекарице, које су често и бајалице и врачаре, посвећују у своју вештину врло ретко, обично само коју своју блиску рођаку, саопштавајући јој поред научених и „своје“ лекове, и то само пред смрт, да би могле лакше душу да испусте и „своје најглавније.“⁴⁶⁾

Јован Јуришић.

⁴³⁾ Трава издатка [издаткиња, издатљивица, трава ол издати [Милићевић: Живот Срба селака, II/285, 286.] је *Hypericum perforatum* [Жив. Ј. Јуришић, оп. cit.; Ристић-Кангрга, оп. cit. 293, 1063]. У речницима [Вук III/231, 769; Iveković-Broz I/434, II/583/584] ових имена уопште нема а Šulek наводи задња два по Милићевићу и без везе са биљком, тако исто и Рјеџник Jug. Akad., IV/150, 153. — ⁴⁴⁾ Мијатовић, стр. 303, има исто бајање (из Коњуха). Ово је знатно дуже јер се симболично и ради пластичности понављају: „дува ветар“, „дува“ и „преко“; ред којим се ређају предмети изменен је; не помињу се сенице и крагуј, али су унесени пшеница белица, зелена детелина, вивак и врабац; воће је узето као заједника именица а не као збирна. — ⁴⁵⁾ „Бели“ пелин је *Artemisia Absinthium*; ово се име чује врло ретко, вероватно придев означаје боље разлику од црног пелина [*Artemisia vulgaris*: види овде нап. 33; Мијатовић, оп. cit., стр. 341/342, 377; Šulek, оп. cit., 287; види овде нап. 7]. — ⁴⁶⁾ St. Stanojević: Narodna enciklopedija... knj. II/836. под *Medicina narodna*; Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: Из Србије Кнеза Милоша, I/197.

Résumé. — *Quelques médicaments populaires, sorcelleries et croyances à Batočina près de Kragujevac.* M. J. Jurišić publie un recueil de médicaments populaires, de sorcelleries et de croyances à Batočina, petite ville près de Kragujevac (Serbie du Nord). En 1897, le prof. Ž. Jurišić a publié les *Instructions pour la collection des plantes et autres données sur les plantes*. Suivant ces instructions, les collaborateurs du Muséum des pays serbes ont collectionné non seulement les plantes mais aussi les autres documents sur les plantes, lesquels appartiennent en grande partie au folklore. Au cours de 1895—1899, on a collectionné une bonne quantité de matériaux. Dans les manuscrits posthumes du prof. Ž. Jurišić on a retrouvé les données sur les médicaments populaires, les sorcelleries et les croyances recueillis en 1897 à Batočina par Mlle Leposava Josić. La collection contient 45 „médicaments“. La plupart (31) en sont notés aussi par S. Mijatović dans la collection de la région de Levač et de Temnić (v. Recueil Ethnographique de l' Acad. Serbe, v. XIII. Beograd, 1909, p. 259—482). Les „médicaments“ se distinguent parfois seulement par les quantités employées et par quelques détails de préparation, de sorte qu' ils se complètent jusqu' à un certain degré.

НАРОДНА НОШЊА У ОКОЛИНИ ЂЕВЂЕЛИЈЕ¹⁾

До пре осамдесет година је у овоме крају народна ношња била иста у свим селима. Изузетак чине само село Хума и неколико села западно од Хуме. У свима се селима гајио памук. Жене су памук преле, бојиле и ткале, и од тканина израђивале све што је било потребно за *облекло*. Поред памучних тканина, за зимска одела су се употребљавале и вунене тканине.

У селима јужно и источно од Ђевђелије (Богородица, Стојаково, Богданци, Ђавото, Мрзенци, Негорци, Смоквица, Мојин, Грчиште — Краљево Село и др.) од пре 40—50 год. се почела занемаривати народна ношња и отада су све више у употреби фабрички производи. Женскиње у овоме нарочито предњачи. Међутим, у селима која су северније од Ђевђелије и удаљенија од вароши (Мировче, Габрово, Петрово, Давидово, Клисурса и др.) спорије се примају новине, па се у овим селима носе исто онако, како су се носили пре 60—70 година.

У даљим редовима ми ћемо изнети каква је ношња била раније у свим селима у околини Ђевђелије. Нећемо се задржавати на селима која су почела занемаривати народну ношњу, већ ћемо описати само неколико главнијих делова женске ношње. Главни женски хаљетак је *свилена хаљина* са узаним рукавима, која је од појаса наниже била врло широка. Материја за ову хаљину се куповала: то је јака, пуна, свилена, тканина у разним бојама, украшена крупним великим гранама и цвећем. Преко хаљине се облачи *кјуркче*, кратко до појаса и по облику слично шумадском либадету, само што му рукави нису онако широки као у либадета. Кјуркче је изнутра постављено белом кожицом, а спреда је украшено лисичином, финијом кожом отворено нерандасте боје, са длакама дугачким 7—8 см. Доцније је кјуркче замењено *кјурком*. Кјурк је дужа хаљина до изнад колена и постављен је као кјуркче. Кјуркче се раније шило од врло fine, танке, плаве чохе, а доцније су чоху заменили црним плишем. На ногама су се носиле куповне

¹⁾ У Етнографском зборнику Српске краљ. академије (књ. XL. Београд, 1927) штампан је рад г. Ст. Тановића (*Српски народни обичаји у Ђевђелијској кази*) у коме има и података о ношњи, нарочито у одељцима *Ергенлик и муминство* и *Руба и дарови* (стр. 132—139).

чарайе и црне плитке *циџеле* „на шнир“. Доцније су ове ципеле замењене ципелама „на лаштико“. На глави су ношене *мумије* (врло танке мараме) и *шамиије* (бечке и „стамболске“). Доцније су шамиије замењене *кавраком*, танком, свиленом, марамом у разним бојама. Са стране каврака је била *кинајна* (узана чипка исплетена од свиленог конца). Каврак се везивао „на кључка“, тј. лабаво, да би се лако могао скинути са главе. Да каврак не би спао, причвршћиван је за косу разним иглама.

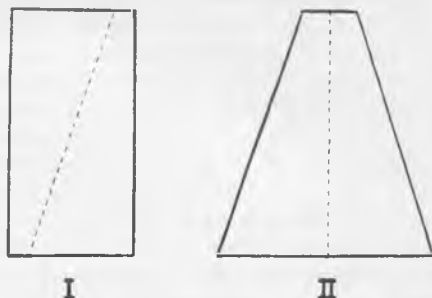
Сл. 1. Прелазна ношња у селима јужно и источно од Ђевђелије (виде се: кјуркче (на особи лево) и кјурк (на особи десно).

Тако отсечено платно се зове *стан*. Затим се отсеку два комада платна у дужини од рамена до палчевог зглоба на руци; то су рукави — пошто се пресавију у дужини. Даље се измери половина дужине *стана* и отсече се толики комад од платна. Ово се парче сада подели на две поле у дужини, а потом се свака пола подели још на два комада али по дијагонали. На тај се начин добију четири клина или *бочника*. Пошто се бочници изокрену, тако да се споје коси углови да образују један равнокраки троугао, шашију се и додају са стране кошуље, да

Народна мушка ношња. — Мушкарци су на глави носили *фес* са кићанком или без ње. Око феса су старији људи савијали црну или затворено плаву мараму, ређе мараму отвореније боје. Марама је била велика, четвртаста (величине 55×55 см.), или облика правоугаоника (вел. 40×150 см.). Ову су мараму звали *чалма*. Раније су ове мараме рађене код куће и то од памучне пређе, а доцније су их почели куповати готове. Неки су (али врло ретко) зими око врата носили *ризe*, које су замењивале шал. Ризе су биле обично затворенијих боја.

Кошуља. Мушке кошуље су кратке до колена и од домаћег белог памучног платна. Кроје се на овај начин: Платном се измери дужина од врата до колена, па се та дужина удвоји и отсече од трубе платна.

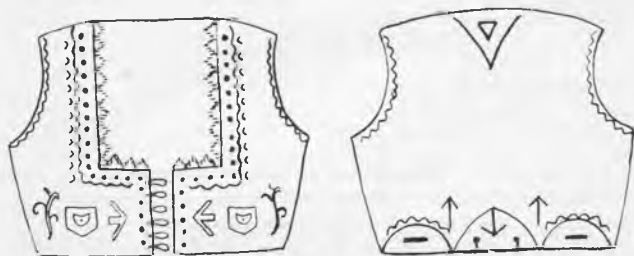
би кошуља од појаса наниже била шири. Бочници или клинови се наместе одмах испод мишке и допиру — равнају се са станом. У Миравцима, Петрову и Габрову празничне кошуље имају са стране по пет бочника. Мушка кошуља има само једно дугме за закопчавање. У најновије време се стављају по два до три дугмета. Кошуља се прво сашије без прореза за облачење, тј. с горње стране *стана* се ништа не дира. Кад се сашије, онда се *разгрљуве* (каже се „не-разгрљина“ када јака није *извршена* и нису прорезане груди), измери се концем дебљина врата, престручи се конач на четворо, па се та дужина узима као мера за величину — полупречник — јаке. Рукави су широки, али их у последње време *грча*, тј. набирају на конач ради закопчавања самих рукава.

Сл. 2. Платно за бочник (I) које се сече по тачкастој линији; бочник (II).

По селима у равници су преко кошуље носили кратку до појаса *доламу*, која се спреда закопчавала са више дугмади. Доламу су у стара времена кројили од домаће алаце (врста тканине) а доцније од *цицева* или *купљене алаце*.

По планинским селима су раније носили а и данас преко кошуље носе *јелек* (неки кажу *јилек*) од алаце домаће израде. Јелек се кроји као и данашњи прслук, без токе позади, само се пази да пруге и шаре на алаци стоје вертикално. Јелек се поставља белим домаћим платном. Изрез спреда увек је четвртастог облика. Јелек је око изреза, с обе стране прса, украшен једним редом сјајно жутих, ситних, металних, дуг-

Сл. 3. Јелек с лица (лево); јелек с леђа (десно).

мади, која су потпуно округла. Поред дугмади је с унутрашње стране подметнута црна, чохана, пантлика, исецкана чипкасто, да би сјај дуг-

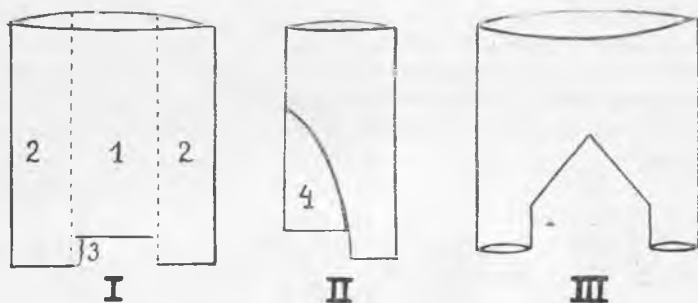
мади био јачи. Сада се као украс на јелеку пришивају гајтани или ширити у боји. Ширити могу бити и „сармалији“ (од лажне срме). С обе стране дође и по један цепчић, такође украшен златним ширитима.

Доњи део јелека је с преда и позади ишаран нарочитим шарама које се раде црним концем на рукама. Тамо, где се састављају предње поле јелечета, обично с леве стране, причвршћују се *илици*¹⁾ који се наглављују на дугмета, и тако се јелек закопчава.

Око струка се носи *појас*, изаткан од чисте вуне на *четири подошке*. Појас је широк 15 до 20 см. а дугачак 2 до 3 метра. С обе стране појаса се остављају ресе, тј. неизаткана основа. Неки ове ресе остављају онакве какве су, а неки их „сукат“ — увијају по три до четири жице уједно, па их после по две здружују, и увијајући их сада обрнуто (супротно) добијају танке „кордончиће“. На крају везују чвор да се не „разб’се“.

Мушке се *гаће* праве од домаћег, белог, платна, које се најпре бели као и за кошуље. Кад се платно изатка, набере се два до три килограма помоћнице²⁾ која се истуца, и налије са онолико воде, колико је потребно да се потопи платно, и ту оно остане целе ноћи. После се платно кваси и суши на сунцу док сасвим не побели и не постане меко. Неки стављају платно да преноћи у говеђој балеги, па га после беле на исти начин.

Гаће се кроје овако: Измере дужину од слабина (изнад кука) до изнад чланка на нози. Ту дужину удвоје и отсеку од трубе платна. Затим се отсеку још два комада платна 7 до 10 см. дужа од прве дужине. Удвојена прва дужина положи се на земљу, али тако да отсе-

Сл. 4. Првобитни крој гаћа (I): стан (1), додатак за проширење (2), ногавице — пресаивијено платно (3); пресаивијене гаће (II) ради кројења седла (4); изглед кад се врате у првобитни положај (III).

чени крајеви буду горе. Сада се она друга два парчета, која су мало дужа, пошто се пресаивију напола уздуж, додаду с обе стране *сџана* и она служе за проширење. Кад се ово све ушије, добије се један плат-

1) Неки кажу и *пишлици* (петље). — 2) *Solanum nigrum*.

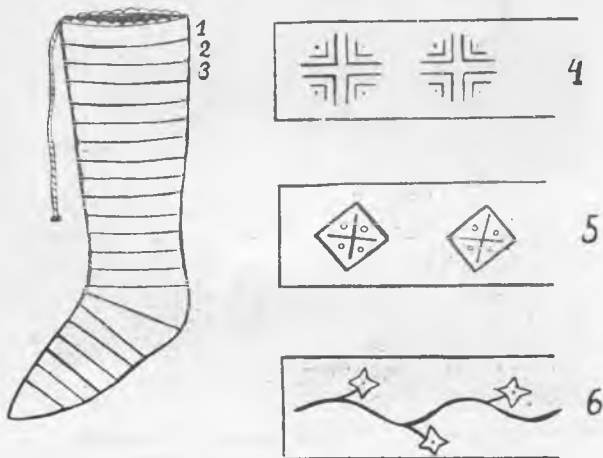
нени „џак“ од четири платна, са два продужетка доле, који ће бити ногавице. Сад се „џак“ пресавије у дужини, да дужа парчета дођу једно преко другог, с горње се стране измери „две педe“ па се ту обележи. Од ове се тачке зеленим сапуном повуче једна коса линија све до „продужетка“ изнутра, и тај се добивени троугао отсече. Отсечени се троугао, пошто му се прави угао мало скрати, исече на четири комада, који се поновз пришију, те дође као посувраћена два листа у козлаца. Онда се то додаје на гаће тако да оштри углови дођу доле уз ногавице. Овај се додатак зове *седло*.

Преко гаћа се носе *барнавези* или *шалвари*, који се праве од црне пунене тканине. Основа и потка (*вајшок*) су од вуне предене на кудељи, а тканина се израђује на исти начин као и платно са „две подношке“. Барнавези се кроје као и гаће, са *седлом*, и имају по један џеп с обе стране. И барнавези и гаће се носе на учкур — *варкузун*.

Носе се *чарапе* дугачке до испод колена. Плету их од *пресуканог предине*, тј. две жице у једну усучене. Пређу боје саме жене. Зимске чарапе плету од вуне а летње од памука. Пређу сада боје анилинским бојама, а раније су бојиле у црно кором од зеленог ораха, леске, јасена итд. Бојиле су још броњем, бакамом (варзилом), жутом млечком (царевац) итд. Шаре на чарапама су поређане у водоравним круговима и најчешћи су орнаменти: листићи, крстићи, квадратићи са дијагоналама и без њих итд.

Орнаменти падају на једнобојна поља, чија се боја може мењати наизменично: ако је поље бело, орнамент је црвене боје итд. Чарапе се почињу плести с прстију а завршавају се *угјом* (угја) на којој се остави узица од исте пређе да се може чарапа привезати за ногу.

Радним даном носе *опанке*¹⁾ који се граде од нештављене говеђе, коњске, магареће или бивоље коже. Одрану,

Сл. 5. **Чарапа**: 1 — поље у црвеној боји; 2 — поље у зеленој боји; 3 — поље у љубичастој боји; затим дође поље са плавом бојом, па се боје даље наизменично понављају истим редом — 4, 5 и 6 су шаре, које се раде на разнобојним пољима.

1) Опанак се зове *шнук*

пресну, кожу разастру по земљи, затегну је ексерима и причврсте за земљу. Потом је са одране стране поспу сувим пепелом да се осуши. После 7—8 дана, кад се кожа добро осуши, пепео се скине, и онда је *фаше*, тј. режу *лајске* у ширини од 13—15 см. а у дужини саме коже. Од крајичака коже, који се не *фаше*, режу *нужнички*, које приликом израде опанака употребљавају место канапа. Предњи део опанка се зове *нос*. Кад се опанак поцепа не баца се, него се изнутра стави парче нове коже или коже од старог опанка, и то се парче зове *јудлог*. Данашњи опанци су истога кроја и облика као и ранији.

Ранијих година су за опанке ткали нарочите вунене крпе на вуненој основи (величине 40 до 45 см. дужине и ширине) и звали су их *убијала*. Убијала су се привезивала вуненим врпцама — *јинчаницима*.

Празником су се носили *јайуци* (ципеле) и то су старији носили плитке а млађи плитке „на лаштико“ и црне.

Поред описаних хаљетака носили су се још и *лићина*¹⁾ (лито) *дулама* (која је као и свака обична долама са рукавима и кратка до појаса) и *купаран*, такође од вунене тканине и облика дуламе, само

Сл. 6. Сватови (с. Миравци).

1 = Старац са чалмом, литином дуламом, купараном, барнавезима и плитким ципелама; 2 = посестрима; 3 = млада невеста (има кјуркче); 4 = младожења; 5 = посестрима (са кавраком на глави) и 6 = средовечан човек са капом на глави, купараном, дуламом и барнавезима.

што се купаран не закопчава с преда. Купаран се носио поврх дуламе. Носили су се и *дулакшар*, копоран са рукавима до лактова и цубе. Цубе

¹⁾ вунена тканина „на две подношке“ ваљана у ваљавици.

је дугачак капут до испод колена; урађено је од *димије* (вунено платно изаткано „на четири подношке“ и ваљано у ваљавици) и цело постављено јагњећом кожом и то леђа белом а предње поле црном кожом.

Сл. 7. Група (с. Миравци).

1 = мушкарац са јелеком и са дуламом шараном белим концем; 2 = жена забрањена бечком шамијом; 3 = жена повезана кавраком „на кључка“.

Косу шишају ниско и то месечно или у два месеца једанпут. Раније су млађи људи, с преда, изнад чела, остављали *шурфа* — мали перчин. Старији људи, и то не сви, остављали су перчин на темену. Ову косу нису плели у кике, али су је привезивали обичном црном врпцом, да се не би растурала. Неки од стараца, који су имали перчин, носили су *тирлик* — дуплу капу. Тирлик је обично плетен („штрикан“) од белог памучног конца и прали су га сваког месеца. Капу, ма колико да је прљава, нису прали, а сматрали су да је срамота кад се нечија капа пере. Човек се с перчином и сахрањивао. Данас нико не носи перчин, а особито значење перчину ни раније није придавано.

Бркове нису скраћивали, него су их носили онакве какви су од природе. Браду су врло ретко носили. Кад се деси смртни случај у породици, за шест недеља се људи у тој кући не брију. Браду су сматрали као знак престарелости. Особити значај јој нису придавали. Ко је носио браду до смрти, са њом је и сахрањен. Иначе сваког мртваца, ако се за живота бријао, пре сахране обрију.

Госава човека су увек нерадо гледали. Жене га нису сматрале за правог човека, а људи су га сматрали за мушког изрода.

Народна женска ношња. — Обичним даном жене чешљају главу у раздељак — *џашец*, а косу сплету у две плетенице или *кусланке*. Кусланке се завршавају *најлицима* (кажу и *нијлицы*) тј. разнобојним ширитима или вуненим концима који су обојени зелено, „блештаво“ (розе), мурово (љубичасто) итд. Неке су на крају плеле ситне кикице.

Главу везују простом белом марамом, коју зову *џуљбен*. Преко туљбена пребацују велику мараму жуте боје, *џ'лџу мумију*, коју везују испод гуше. Везивање мараме испод гуше зову *забрадовајне*.

Празником се чешљају исто онако као и радним даном, али празником носе *каџу*. Капа је направљена од црвеног турског феса; на темену капе је пришивен сребрни тепелук. Капа је спреда украшена *синђиром* (ланцем), на коме су поређани прави *алџуни*¹⁾ (могу бити и лажни) а у средини златна мамудија (мек, златан новац, у величини дводинарке). Главу ките и разним сребрним иглама и *џрејкама* (разно вештачко цвеће) које при покрету главе трепере; ките се и природним цвећем. Преко половине тепелука ставе свилену мараму — *куџрина шамија*, која пада преко врата на рамена. Да не би пала, ова се марама прикачиње иглом за фес, односно за капу, на којој је пришивен тепелук. Овако украшене капе носе само девојке удаваче и младе невесте од године-две дана. И старије жене носе капе, али су оне украшене само тепелуком, преко кога се спушта шамија која пада на рамена.

Гјердани (ђердани) се носе. Раније су џердани били ниске од старинског новца (бакарног и сребрног), а било их је и од правих алтуна који нису били у монетарној употреби. Сада носе гјердане од џинђува и од обојеног стакла, са понеком „земанском“ (старинском) паром. Носе више гјердана да им се од њих не може видети грло.

На рукама носе прстење од жутог метала, са обојеним стаклом — каменом у средини. Прстење носе на свима прстима осим на палцу, и то и девојке и веренице, и жене и деца. Ни бабе нису без прстења.

Поред прстења носе и *колбе* (гривне). Раније су гривне биле од бакра и других метала, нарочито од сребра, а сада су понајвише од каучука. Купују их по радњама у вароши.

На ушима носе два до три пара *обечки* (минђуша). Дршка, на којој је причвршћена обечка, зове се *врбило*. Минђуше се праве од разног старог новца а и од џинђува.

Женска се кошуља кроји као и мушка, само је ова дужа од мушке. Осим тога женска кошуља, и празнична и обична, има само два *бочника* са стране. Женска се кошуља закопчава једним дугметом испод

¹⁾ Стари златан новац (ситан)

грла. Јака и рукави се украшавају ситним чипкицама (*кинијна*) израђеним од беле свиле. Других шара по рукавима и грудима нема. У Миравци, Габрову, Петрову и Давидову у новије време јаку и груди шарају црним концем; ове се шаре раде на шивањој машини.

Називи појединих делова кошуље су исти као и код мушке. Отвор низ прса зове се *пазви*.

Платно за женске кошуље боље је него за мушке. Оно има са стране *кенар* (крај), који се састоји обично из неколико свилених жица у основи. Најдебља жица у средини зове се *мајка*, а ситније, са стране, зову се *јаг'нца*.

Преко кошуље се носи *дуламка*, која се закопчава од гуше до појаса, докле и допире. Дуламку су раније правили од финије алаце (тканине), а у последње време од цица или прорхета. Дуламка је припијена уз тело, те га држи право као нека врста мидера. Служи и за прикривање јаче развијених груди. Постављена је тањом поставом али је без украса и џепова. Закопчава се на дугмета.

Преко дуламке долази *интирија*, коју праве од домаће алаце. Интирију кроје као и кошуљу, само што се разрез на грудима пружа чак до доле, те се она не навлачи као кошуља, него се просто огрне, па се онда руке увлаче у рукаве. Интирија се без појаса не би могла носити, јер би се приликом хода предње поле стално отварале. Интирија се закопчава са 2 до 3 дугмета са *ишилицама*. Питлице су израђене од танког гајтана или од *шоке* — усуканог вуненог конца у виду гајтана. Ранијих су година дугмета (преко којих долазе питлице) правили сами. Делови интирије су: *асијањ*, који одговара стану код кошуље, *рукави* и *бочници* (клинови) са стране. Рукави су при дну шири и опточени црним гајтаном или ширитом. Неки праве рукаве са прорезом до половине лакатне кости. То чине због тога, да би се рукав лакше могао „засукати“. На тако прорезаном рукаву с горње стране долазе ситна, округла, метална, дугмета жуте боје, а на супротној страни питлици. Ово је више ради украса. Интирија се украшава ситним везом само око јаке и при дну. Ако је особа пунија у мишицама, онда се рукави мало проширују, тј. додаје се испод мишица узано парче исте алаце; то се парче зове *жајка*.

Интирија има летњих и зимских. Пређа за летње интирије је тања и више отвореније боје, а за зимске је пунија и боје су скоро све затворене.

Преко интирије се носи *елече* које је слично мушком *јелеку* и по кроју и по шарама и украсима, само је елече од финије материје. Носи се само празником.

Девојке и жене се око струка опасују *појасом*, изатканом од вунене пређе боје „затворено бордо“ или црне. Женски је појас дуг око два метра а широк око 20 см.

Старије жене преко појаса носе *ирам* а млађе *диџлу* — прегачу. И дипла и ирам при врху, с обе стране, имају *прштила* (везице) која

Сл. 8. Лаваренке (с. Миравци) које певају по кућама на Лазареву Суботу. У народној су ношњи (виде се: елеси, пафте и дипле — кесеље са шарама „очима“ (при дну) а попрскане шарама „дамкама“).

се везују око струка. Прштила се везују „на кључка“ („на кључка“ значи везати тако, да се лако може одрешити).

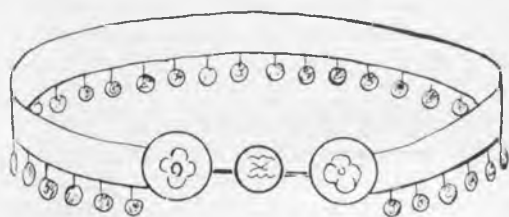
Ирам се прави од два платна а *диџла* од једног које је шире. Ткају се на памучној основи. Шаре иду водоравно као и *прибир*. Ирам обично има *прибир* (шаре које се зову и *очи*) само при дну; дипла има при дну *очи* а свуда даље све до појаса има ситне цртице поређане водоравно или косо. Те се цртице зову *дамки* (пеге). Прибир се ради још за време ткања.

Од одела се носе и *гаће*. Праве их од обичног белог платна, обичног су кроја, на учкур, а дугачке до испод колена. Празником носе још дуже гаће, које се виде испод интирије за читавих 12 до 15 см. Ногавице празничких гаћа су при дну украшене алаџом, преко које може доћи и који тањи златни ширит. Ногавице су широке 20 до 25 см. Није срамота кад се ногавице лепо виде, а срамота је кад се не виде.

Женскиње зими носи вунене а лети памучне чарапе. И једне и друге су са шарама. Старије жене носе чарапе беле боје које имају шаре само на прстима, пети и на чланковима. Шаре се раде црном пређом. И жене носе чарапе до колена.

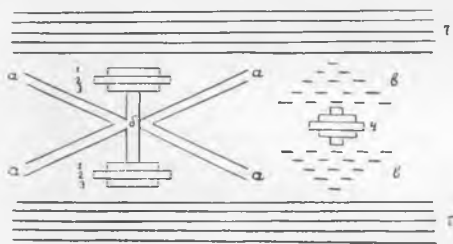
Ципеле носе празником, мушког су кроја, дубоке и црне. Раније су носиле ципеле „на лаштико“, плитке, а данас „на шнир“.

Празником се преко појаса носи лепа, куповна, марама са *книј-нима* (чипкама) искићеним шљокицама. Преко појаса се носи и *кулан*. Кулан је начињен од алаце или какве друге материје, широк је око 7 см. а украшен златним ширитима и шљокицама. Лепши је кад је окићен и старим новцем, лабаво пришивеним или обешеним о колан, да звечи кад се иде или игра. Кад је кулан без икаквих украса, зове се *куланче*. Кулан се спреда закопчава на копчу, а где се оба краја спајају дођу *пулови—пафше*. Пафте су од сребра и тешке су до $\frac{1}{2}$ кгр. Пафте су украшене шарама а округлог су или елипсастог облика.

Сл. 9. Кулан са ситним новцем.

Старије жене и људи носе преко појаса *ризe* (пешкире), који су овлаш прикачени да би се видели крајеви са везом.

Сл. 10. Део шарe са ризе (пешкира)

а — сва четири крака су урађена зеленом свилом; б — урађено срмом; в — урађено наизменично разнобојном свилом а местимично и срмом; г — линије урађене разнобојном свилом, а простор између њих испуњен је срмом; 1 — испуњено црвеном свилом; 2) урађено зеленом свилом; 3) урађено плавом свилом; 4 — испуњено срмом, а остало горе и доле прво црном па црвеном свилом.

Пре 70 до 80 година се носио и *пракован* (прекован) кулан. Пракован кулан је поред лепих пулова (пафти) био сав обложен четвртастим сребрним плочицама, које кад се пришију изгледају као крљушти на шарану. Ови су кулани били врло скупи а и врло ретки.

Ризе се ткају од најфинијег памучног концa. Још се при ткању „прабиру“ (шарају) или се после везу.

Млађи људи и момци не носе ризе, али носе *па-чеште*. Пачете су танко платно исечено у квадрате (*дирмија*) и порубљено (*задигла*). На угловима су извезене разне гранчице са цветовима. Све се ово ради свиленим разнобојним концем или памучном разнобојном пређом¹⁾.

Ст. Тановић.

¹⁾ Податке за овај рад давала ми је Ђурђа Ристићка из Миравче. Фотографије је радио г. Сахненко Трофим, учитељ. Цртежи су рађени према оригиналима. а прерадио их је г. Ј. Слански, фотограф Етнографског музеја.

Résumé — *Costume national dans la région de Đevđelija*. Dans le Recueil Ethnographique (Etnografski Zbornik) de l' Akadémie Serbe, v. XL (Beograd, 1927), a paru le travail de S. Tanović intitulé: *Les coutumes nationales dans la case de Đevđelija*. Le même auteur décrit ici le costume national de la même région. (La petite ville de Đevđelija se trouve au bord droit du fleuve de Vardar, dans la plaine de Đevđelija, au sud extrême de la Yougoslavie, près de la frontière grecque). L' auteur dit que le costume national de la région était, il y a 80 ans, partout le même, à l' exception du village de Hum et de quelques villages à l' Ouest de Hum. Le costume, et les matériaux nécessaires pour sa confection, ont été fabriqués par les habitants mêmes. Cependant, il y a 40—50 ans, dans les villages au Sud et à l' Est de Đevđelija, on a commencé à porter les produits fabriqués tout faits. Les femmes ont plus tôt abandonné les produits de la maison que les hommes. Cependant dans les villages au Nord de Đevđelija, plus éloignés de la ville, on porte même aujourd' hui le costume d' il y a 60—70 ans. L' auteur décrit d' abard le costume national d' homme et ensuite celui de femme.

О СТОЧАРСТВУ И СТОЧАРСКОМ ЖИВОТУ У ВАСОЈЕВИЋИМА

Сточарски живот у Васојевићима укратко је описан у Српском етнографском зборнику¹⁾, а ја ћу покушати на овоме месту да тај опис допуним.

Раније је у Васојевићима сточарство било развијеније него данас. Сточари су одлазили са стоком и изван Васојевића. Ишли су долином Лима и Дрине и силазили у Посавину, у Босну и у Шумадију, где су зимили стоку, па се преко лета враћали у Васојевиће и издизали на планине. Данас сточарство није онако развијено као што је то раније било. Земљорадња све више напредује.

Свако васојевићко село има своју планину. Планине су двојаке: заједничке — сеоске — и издељене међу сељацима. Заједничке планине, где се стока напаса, зову се комуни или комунице.²⁾ Ливаде, које се косе, издељене су, а испаше и шуме су заједничка својина целог села.

Са стоком се у планину издиже у одређени дан. Свако је село, нарочито раније, морало на скупштини одредити дан издига или изјавка, као и дан „забрана“ ливада у селу и у планини. У селу се ливаде забрањују обично око Ђурђев дана, а у планини мало доцније. Неки сељаци изађу са стоком у планину још пре забране ливада у селу. Кад се забране ливаде у селу, сељаци са стоком излазе на своја имања у близини села. Чобани који су са стоком у планини, остану док се и тамо не забране ливаде, па онда слазе на имања око села. Ту остану до Видова дне, када издижу у ближу сеоску планину. Скоро свако село има по две планине: једна је ближа селу (2 до 3 часа удаљена), а друга даља (4 до 5 часова удаљена).

На неколико дана раније сељаци се спремају за издиг. Обично се издиже понедељником.³⁾ Кад дође дан издига, чобани уране пре зоре. Они се такмиче ко ће први „да изјави у планину.“ Док чобани ране, планинка са онима, који јој помажу да истера „аруг“ (пртљак) на

¹⁾ Лалевић и Протић: Васојевићи у црногорској граници (Српски етногр. зборник, књ. V, стр. 567 — 575). — ²⁾ Комуно зову све оно што је заједничко, сеоско или браственичко, па била то планина, шума или утрина — ³⁾ Понедељак се сматра за најсрећнији дан, те обично гледају сваки посао да отпочну тога дана, да би их срећа пратила.

коњима, пође у планину тек пошто сване. Уз свирку „свираје“¹⁾ чобани са ситном стоком иду преко шума да је напасу, а говеда терају путем. Кад изјаве стоку у планину, док се она напаса, људи граде станове и торове. За ручак се спреми оно што је најлепше. Обично закољу јагње, а планинка спреми „готов“ (цицвару). Дан издига сматрају срећним, те издиже и онај који има мало стокe.

Место где се са стоком издиже у планину зове се катун. Сваки домаћин има свој стан у катуну. Кад је катун на заједничком земљишту (комуници), станови су у групама, а ако је катун на ливадама које се косе, онда су станови удаљени један од другогa. У првом случају су катуни у долини и заклоњени од ветра, где има близу воде и дрва, иначе сваки сељак гради стан са тором на својој ливади.

Станови се граде од „подница“, које су дугачке неколико метара. Ако је стан у страни брда онда се „закопа“ и направи равна површина у облику плавоугаоника. Земља се добро сабије, па се онда на дужим странама, на три места (на два краја и у средини) побију по два коца, између којих се стављају поднице. Кад се поднице на једној страни, између колаца, нанижу, коци се на средини и при врху стежу сировим прutom. Те се стеге зову „гужве“. Кад се сагради једна страна од стана

Сл. 1. Стан у планини (Васојевићи).

фот. С. Рачевић

гради се на исти начин и друга. Целу страну од стана називају „брвна“ или „лит“. Лит зову и једну страну од тора. Кад су брвна готова, онда се побију „сое“ (сохе) на предњем и на задњем делу стана, а ако

¹⁾ Сваки чобањин зна лепо да „свири“ на дрвену или месингану свирају, која је украшена обично цик-цак шараха. Они се у свирању такмиче и знају да изводе разне „гајде“.

је стан дугачак, онда се соха ставља и на средини. На сохе се ставља шљеме, које је дугачко колико и поднице. Оно се не теше као поднице, него му се само кора огули. Затим се стан покрива „штицама“. Штице се једним крајем ослањају на шљеме, а другим на брвна, која су нижа од шљемена. Тако се ставља по један ред ширих штица, а на њиховим саставима друге — уже — штице, „приклопи“ или „приклопнице“. На врху сваке штице је укуцан дрвени клин, којим се штица закачи за шљеме. Кад се стан покрије штицом, неки преко тога стављају луб (јелову кору). Стан има предње и задње кучеле које су направљене од штица. Штице су једним крајем пободене у земљу, а другим стрче у вис и ослањају се на кров од стана. При врху, где се ослањају на кров, причвршћене су за брвна и за соху једном мотком, да се кучеле не би срушиле од ветра или од

Сл. 2. Котљеница (саграђена од букове гране).

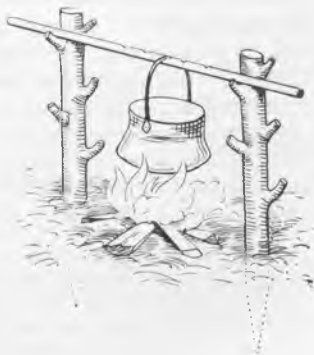

Сл. 3. Котљеница (саграђена од четвртастог буковог дрвета).

Врата имају и праг од штице, који је причвршћен за кучеле малим коцима.

Кад се уђе у стан, на десној или левој страни од улаза је саграђено огњиште у земљи. Крај огњишта су обично црепуља (од иловаче) за печење хлеба и сиришњак за сирење сира. До огњишта је пободена дрвена котљеница. Котљеница има три

стоке која пролази. На предњим кучелами су врата, а задње су потпуно затворене. Врата су од једне широке штице, која је горњим делом привезана гужвом за соху од стана, а на доњем се делу ослања на „петицу“. Петица је издубљена рупица на самом крају врата, којом се ослања на шиљасту кочић забоден на одређено место једним крајем у земљу.

Сл. 4. Котљеница на сохе.

врсте. Најпростија је саграђена од букове гране, чија је једна споредна грана скраћена и остављена за држање котла, а остале су скресане. Друга је направљена од четвртастог буковог дрвета, на коме су просечене рупе за спуштање и подизање котљењака. Котљењак је такође од буковог дрвета са зарезима на горњем делу, где ће стајати „фресло“ од котла, да се не би помицало. Према ватри — да ли је већи или мањи пламен — може се котљењак дизати и спуштати. Трећа врста котленице је на сохе. Забоду се две сохе са неколико рогљева на горњем делу, једна са једне а друга са друге стране огњишта; на сохе се ставља зарезано дрво — као котљењак — на коме ће над огњем висити котао (в. слике 2, 3 и 4).

Неки су станови преграђени на два дела: први је одмах како се уђе у стан — где је огњиште, и ту се спава, а други је мљекарник или млијечњак, до задњих кучела. Преграда је од штица. У мљекарнику се купи и држи смок. У мљекарник улази само планинка и онај коме она дозволи, иначе други нико не сме ући, јер се плаше „да не унесе чини“. У мљекарнику су судови за мужу стоке и за справљање смока и хране. Домаћини који имају више стоке, саграде два стана један до другог, па у једноме купе смок а други им служи за становање.

Близу стана се гради тор за овце и козе; за говеда се гради само ако су ливаде непокошене, иначе ноћивају око стана. Торони су од врљика (баскија) или од неокресаних јелара (неокресани врхови јела), а понегде су оплетени од прућа или направљени од љеса. Торони су најчешће четвороугластог облика. Струга од тора је ближе стану, да је близу планинки за мужу оваца и коза. Струга се затвара обичним дрвима или љесом. На тор се стављају страшила за плашење вукова, обично црни капаран или кабаница. Уз тор је направљен кућер, где чобанин ноћу спава. Штице од кућера су једним крајем наслоњене на страну (лит) од тора, а другим на земљу. Код неких кућера су штице горњим делом уз шљеме, које се ослања на сохе, а доњим на земљи. Испод тих штица чобанину се простре постеља. Има и покретних кућера, који су облика стана, али су много мањи (може само једна особа да спава) и направљени су на саоницама, да би се лакше могли превући с места на место — кад се тор „претурае“.¹⁾

¹⁾ Кад се једне године са стоком први пут издигне у планину, граде се стан и тор. Тада се у рупу, где ће се забости први колац за тор, стави камен, а после се колац укуца. То се ради да се вук, кад пође томе тору, „закамени и да не умије доћ“. Прве вечери по изангу, пошто се сагради тор, чобанин узме огњиво и кремен и креше у тору, да не би „дивина“ (вук) долазила у стоку. Тога дана увече — пошто се „стока смири“ и кад вечерају — изађе из стана нека девојка, обично чобаница, „да комаче“, вичући: „О-о-о курво, не знао ти за мој тор колико ја за мој дом!“ То се каже, јер ниједна девојка у Васојевићима пре просидбе не зна за свој дом, а нарочито раније, кад су је родитељи удавали а она није знала свога момка све до дана венчања. Пре вечере се уопште не ваља „комакати“, да не би вук долазио у стоку.

Као што је поменуто, неки су станови преграђени на два дела. У мљекарнику се купи смок (сир, скоруп — кајмак, масло и млеко). Планинке преко лета највише купе сир.

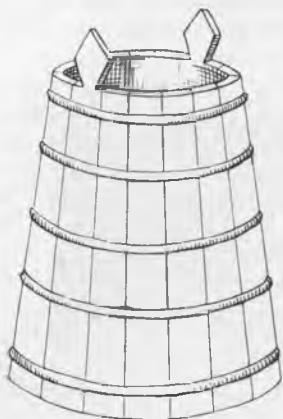
фот. С. Ранчевић

Сл. 5. Станови са тором и кућером (Васојевићи).

Сира има две врсте и то су слани, варевни или тврди и јамужни или меки. Јамужни се сир прави од варенике (слатког помузеног млека). Чим се помузу овце, козе и краве, планинка цеди варенику — док је још млака — и ставља у њу сириште, које је такође млако. Планинке у сириште стављају траву „скорупачу“, да се боље сир сири. Вареника се сири док је још свежа, да би сир био бољи. Сириште стоји у једном малом земљаном суду, који се зове сиришњак. Кад се усири са сириштем, и кад се ира (сурутка) одлије, онда се сипа неколико кашика ире у сиришњак, да се „укваси“, да би се могло понова сирити. Са том иром, која стоји обично један дан у сиришту, сири се сир. Ако вареника није довољно топла, приближи се огњишту да се угреје. Обично се сири у котлу. Из сиришњака се цеди ира кроз ћедиљку, направљену од траве, или кроз вунено или конопљано ћедило. Ћедило је квадратног облика и оно обично служи за цеђење варенике. Пошто се сириште стави у варенику, котао са њоме се приближи ватри да се по мало загрева. Тако остане један сат док се вареника не скупи у сир а ира одлије. Ира се одваја од сира горуждом (кутлачом), али постепено да не буде бела. Кад се сва ира одлије, сир се стави у ћедило, чији се крајеви саставе уједно па се за њих обеси

Сл. 6. Ћедиљка (за цеђење ире).

Сл. 7. *Каца за сир.*

да виси над неким судом. У тај се суд цеди ира, ако је још остало. Пошто се ира исцеди, ћедило са сиром се стави испод камена у неки суд, да се сир сасвим исцеди од ире. Тако савијен сир има облик колача који се зове „груда“. Груде меког сира се потом ваде из ћедила и иситне на мале делове, па се соли и ставе у дрвену кацу. Варевни (тврди) сир се добија од варенике која је сливена са карлица, или из које је „изметено“ масло. Та се вареника подгреје колико је потребно, па се сипа сириште. И око њега се даље ради као и око меког сира, само се из груде тврди (варевни) сир сече на кришке („филије“), па се тако ставља у кацу. У кацу где је тврди сир сипа се врела вода, у којој је стављена извесна количина соли — према сиру који је у каци. Та вода

остаје стално у сиру и од ње се после извесног времена добија сок, који зими служи „за присмоку“ са хлебом. На врху каце са меким и тврдим сиром ставе се један тежи или два мања камена да се сир збије.

Скоруј (кајмак) се купи на тај начин, што се помузена вареника процеди на цедилу, па се узаври у котао, а затим се „разлије на карлице“. Карлице су дрвене посуде издуженог облика, које се „за разлијевање“ поређају на лицу, до задњих кучела, испод којих се меће сено или папрат. Испод карлица планинке стављају церову кору¹⁾.

Кад се вареника разлије, у карлицама остане 2 до 3 дана, па се „слије“; варенику планинка усери или укисели, а скоруп стави у кацу.

Масло се ређе прави. За израду масла имају дрвени суд — стап. Стап је у горњем делу ужи а у доњем шири. Помузену варенику планинка процеди и док је још млака сипа је у стап. Затим се бркљајцом (рукатком) бућка док се масло не „скили“ (окупи) у групице и не изађе на површину. После тога се вареника одваја на једну, а масло на другу страну и ставља у кацу или неки други суд. Од варенике из које је „извађено масло“ кисели се

Сл. 8. *Стап*
(за прављење масла)

¹⁾ Кора је од првог посеченог бадњака (сече се на Бадњи дан ујутру) и то прва која је отпала кад је домаћин узарио секиром ц'р. Уколико је кора дебља боље је, „јер ће скоруп на карлицама бити дебљи“. Планинке испод карлица стављају разне траве, „да се боље скорупи“. Када први пут у години разлију варенику, неке жене обуку сукнени џамадан, а свога мужа или неког другог мушкарца из куће покриву пољавом. То чине да се тога лета боље „скорупи“.

млеко и сир тврди сир. Масло се добија и од скорупа. Скоруп се стави у котло на ватру и истопи се тако да се масло одлије на једну страну, а троп (остатак отопљеног скорупа) остане на другој. После тога се масло сипа у један нарочито спремљен суд, а троп се одваја на друго место. Масло се оставља за зиму а троп служи „за присмоку“. Понекад се овако масло прави зими.

Млијeko се добија од помузене или са карлица сливене варенике. Помузена вареника узаври, па се сипа у дрвени суд—каблић или штругљу — да се охлади, „да чоек може да држи прс и њу да га не опари“. Затим се сипа квасац (неколико кашика од млека) и добро се измеша, а планинка или нека друга жена која кисели млеко, говори трипута: „Кисни, не мисли, стигне ме до врата.“ Затим се млеко покрије „да се не излади“. Вареника сливена са карлица не узавире већ се подгреје да је млака, а затим се у њу стави квасац и кисели се као помузена. Пошто се млеко укисели, открије се и остави да се охлади. Увек је боље млеко од варенике која није разлевана на карлице или из које се није „мело“ масло.

Осим млека се кисели и *јамужна ира*, која је оцеђена из меког сира. Она се кисели као и вареника. Из јамужне ире се „вади“ и *урда*, али у случајевима кад се она не кисели. Урда се добија на тај начин, што се ира успе у котло и стави на ватру да узаври. Кад почне на површини да се бели, сипа се у њу вареника („заљева“), која је остављена за ту потребу и у коју није усудо ни мало воде. Вареника се не сипа одједанпут, него се кашиком по мало долива да се на површини боље згусне. Кад се пена добро згусне, урда се одваја кашиком у суд. Урда се осоли и помеша са скорупом и служи обично чобанима „за присмоку“.

Јардум се добија од овчије варенике у коју није усудо ни мало воде, и то по св. Илији, кад је овчија вареника гушћа. Овчија се вареника процеди у котло, стави се на ватру и меша док од ње кашика добро не побели. Затим се соли, скида се са ватре и сипа у неки суд да се охлади. То је јардум — најкусније млечно јело у Васојевићима. Хладан је јардум много гушћи од врућег. Најгушћи је у јесен кад су чобани изишли са стоком „у повратке“, јер се тада музе од оваца мало варенике и она је доста густа.

Планинка води бригу о стоци. Она даје чобанима упуства за рад око стоке. Она се пита за сваку ствар код стана у планини. Планинка је домаћин стана: располаже стоком, управља чобанима и води рачуна о свима пословима око стоке. Она музе стоку и прерађује млеко. Где је више стоке, планинка има једну жену која јој помаже у раду. То је

Сл. 9. Штругља (за млеко).

њена помоћница. Планинка је обично најстарија жена у кући, а ако нема старе онда може бити и нека од млађих жена.

Мужа и прерада млека почињу од Ђурђев дана¹). Кад планинке изађу код стана, настаје живљив рад. Тада се сва стока „попаскује“: рано се изјутра изјави из тора на пашу, па се око 10 сати пријављује стану да се помуде. Планинка стоку музе „у музећу штругљу“, која

фот. С. Ранчић

Сл. 10. Мужа оваца на струги (Васојевићи).

служи само за тај посао²). Приликом муже планинка седне на стругу од тора, где је направљено место за њу, обично на камен који се зове „музац“. На доњој или горњој страни струге стави штругљу испред себе, а чобанин јој „надржава“ (држи овце да не прођу непомузене), док деца нагоне (терају) стоку за мужу³). После оваца и коза музу се краве и то испред стана, на слободном простору. Телад се пуне из телечара (који је уз стан, обично до задњих кучела; саграђен је у облику стана само је много мањи) да „одоје“, па се затим краве музу. За време муже планинка одбија теле „љукачем“ (дрветом) да не прилази крави и да јој не смета док музе. Испред неких станова направљена је дрвена

¹ До Ђурђевог дана не ваља варенику солити „да млијек не промукне“ (да стока не остане без млека). — ² У штругљу не ваља сипати ништа друго осим воду. Музећа штругља се не пере с поља за све време лета, да би се „боље скурупило“ на карлицама, а изнутра се пере после сваке муже. Њоме не ваља дирати пасје корито, да не би „ударца“ — „укама удрило“ (болест вимена) код стоке завладао. — ³ Са струге се у опште не ваља одазивати, а нарочито кад се стока музе, да не „припане натемнику“. Ако се неко одазове и каже: „ој“, верује се да ће ђаво, који слуша, одговорити: „Ти си мој!“ И тада ће и онај који се одазвао и стока припасти ђаволу. Ако се буде после тога ма шта рђаво догодило код стана, мисле да је то учинио ђаво.

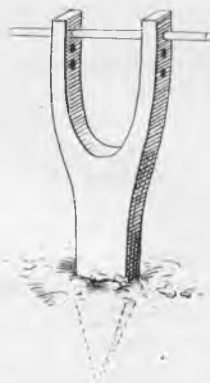
љука или љубица, где се телад држе док се краве музу. Љука је отесана, углачена и има облик сохе. Ракље од сохе су пробијене, тако да се глава телета намести између кракова — у самој сохи, а изнад врата се кроз рупице провлачи дрво и теле не може да извуче главу док га неко не пусти.

Пошто се стока помузе, планинка опере руке водом¹⁾, процеди и узаври варенику, па је разлије на карлице, усири или укисели. Кад планинка варенику узаври и разлије, чобани терају стоку на пашу. Чобанину се спреми у џакљи (торбици) „ужна“ за јело, обично сир и хлеб. Сваки чобанин обично носи мачугу (штап) и свирају. Овчари науче једног овна „да се ћика“, и кад му кажу „ћио“, он за њима иде а следују му све овце. Такав се ован зове „угич“. На њему је звоно и он се никад не стриже, осим кад умре чобанин²⁾. Чобанин одређује угича још док је јагње и стало се стара о њему. „Суче“ му рогове и жели да буде најбољи од свих других овнова. Рогови му се сучу помоћу теље (жице) и једног малог дрвета. Сукање почиње још док је јагње и траје све док га као овна не „устроје“, када рогови престају расти. Угиче строје обично као „намљечке“ (треће године) или раније као „двйшчеве“ (друге године).

Кад је сунце, чобанин „одјави“ овце, козе и говеда у планишту, где остају док „облади“, па их крене у пашу. Планишта су обично поред воде. Говеда су у плаништима сама: изјутра се „одавру“, па кад сунце облади сама изађу да пасу и пред вече „пријаве“ стану.

Кад истерају стоку из планишта да пасе по ливадама и у комуницама, чобани играју разне игре. Најчешће су: „скробање“, „ћискање“, „пловкање“, „гуцање“ и „дићање“. Осим ових игра чобани играју и „војника“, „барјака“, „клица“, „винца“, „јаребица“ и др.³⁾

Стока пасе цео дан по ливадама или по шумама, где има траве, а пред вече се „пријављује к стану“ и помузе. Затим се вареника узаври, а планинка је расподели за оно што јој је потребно. Кад се пријави стока, чобанинова је дужност да види да ли му је сва на броју. Ако

Сл. 11. Љука.

¹⁾ Планинка после муке не сме да дохвати угарак док не опере руке, да по вименима помузе стокe „не излазе крaste“. — ²⁾ Кад чобанин умре, скида се звоно и острижу се сви овнови који неколико година нису стрижени. Кад неко куне чобанина, обично му каже: „Е, Боже ти звоно не куцило!“ тј. жели му се смрт. Чобанин који је заменио умрлога, у знак жалости не носи свирају за годину дана, а осим тога иде и гологлав (види М. Лутовац: Неколико сточарских обичаја у подножју Проклетија. Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. V, стр. 107). — ³⁾ О овоме ће бити речи на другом месту, када будем говорио уопште о животу Васојевића.

случајно „није сва пријавила“, онда се сутра дан тражи¹⁾). Пошто се стока „смири“, вечера се и простре постеља за спавање. Обично старији спавају поред огњишта а деца до мљекарника. По земљи се простре сена или папрати, а преко тога вунени „простирач“ и испод главе јастук (вунени); покривају се вуненом поњавом. Са стране тора су свезани сточарски пси, да чувају стоку.

Чобани раде све послове око стоке: дају сò, лече од болести, чувају од рђавог времена итд. Овцама и козама се сò даје „на солила“ (на ливади где има врло мало траве) а говедима из руке. На сваких пет оваца или коза даје се кашика ситне соли, а говедима више, обично кашика једноме говечету. Ситној се стоци сò даје кад сунце „облади“. Чобанин носи сò у цацљи. Кад дође време да се даје сò, чобанин нађе забачено место које није на путу — да туђа стока не долази на солила — из руке прскајући сò по трави „зблазни овце“ (скупи их око себе) а оне у групицама чупкају траву са земље. Солила има према броју оваца; обично на једном солилу треба да буде 5—7 брава. Кад овце и козе поједу сò, чобанин их отера у пашу, а солила замаже балегом „да се стока не блазни“ (дражи). Сò се даје обично једанпут месечно, и то махом понедељником²⁾.

Оболелу стоку чобани и плавинке лече на разне начине. Од „ударца“ или „укама удрило“ (кад овцу, козу или краву заболи виме) лече на тај начин, што се жаба, гуштер, миш или друга мала животиња, коју је змија ухватила па јој неко отео, остављају да се намаже болесно виме. Верују да ће после тога „ајван“ оздравити. Неки оболелог брава „промузају“ кроз „кукавичину сузу“ (*ava neustriae*). Верује се да је „кукавичина суза“ постала с пролећа од кукавичине сузе, да се обавила око гранчице од дрвета и тако остала. После „промуза“ рачунају да ће болесној животињи бити боље. Чобани се довијају да и на друге начине отклоне болест: оболело виме наизменично додирују брусом и дрвеним чешљем, гаскају, а ко зна набраја „бројанице“. Оболело бравче зову „бољовима“³⁾

Кад „ајвану стане вода“, треба узети шупљу сламку и наћи чобанина, који може да састави мали и кажипрст с горње стране руке, „да протурае сламку“. Кад је ово учињено, стави се капа на земљу тако да је испод трупа, између предњих и задњих ногу болесне животиње. У капу се положи шупља сламка коју чобанин трипута пренесе

¹⁾ Још исте вечери, када чобани примете да нема неког брава (овце или козе) или говечета, „у вељу се иглу утиње конач иза себе“, да изгубљена стока не би „изгинула“. А ако се не нађе за 24 часа, онда се друге вечери, пошто се „сва стока смири“ и пошто вечерају, да би се дознало да ли је жив изгубљени „ајван“, „запреће колач од жива брашна“ у огњиште, покрије се врелим пепелом и жаром и остави да се испече. Ако извађени колач из ватре не испрска, верује се да је изгубљена стока жива, а ако изгори или испрска верује се да је „погинула“ од вука или да су је хајдучи заклали. — ²⁾ Не вља со давати петком „да стоци бијело на око не искаче“. — ³⁾ Види и М. Лутовац, *op. cit.*, стр. 109.

преко трупа болесне животиње не остављајући је нигде осим понова у капу. Кад се сламка трипута пребаци, узима се из капе и пресече на два дела који се ставе унакрст на леђа болесне животиње. Затим се капом удара по рбату, па ако се „ајван“ стресе верује се да ће оздравити, а ако не, онда ће липсати.

Од „убоја“ се стока лечи „убојним“ каменом. Кад неко „убије“ домаћу животињу каменом, дрветом или нечим другим, даје јој се убојни камен. Убојни се камен (врста ружичастог камена) у вареници или води, у неком суду, таре о други тврд камен све док вареника или вода добро не поцрвене; то се даје „убијеној“ животињи да попије, и то обично рано изјутра „наште срца“, пре пуштања на попасак. Сваки чобанин има убојни камен, јер му треба у свако доба. И људи га пију на сличан начин кад болују од убоја¹⁾.

„Слом ноге“ обично знају да лече старији људи, који су се од детињства бавили сточарством. Пипајући прстима прво се нађе слом ноге, наместе се оба дела, па се нога добро обавије крпама и вуном. Поврх тога се са четири дашчице утегне нога на сломљеном месту. Са тако завијеном ногом болесна животиња иде док се не почне добро ослањати на земљу, када се завој скине.

Кад овци или кози „стане крв“ лечи се на тај начин што се оба ува добро протрљају, па се бритвом мало разрежу на врху да крв потече; затим чобанин танким сировим дрветом (не ваља да буде суво) удара по ушима док крв добро не истече. Кад крв истекне, чобанин дрво преломи на два дела, у облику крста их положи на леђа болесне животиње и пусти је да иде. Ако се животиња стресе, значи да ће оздравити. Због овога сваки чобанин носи бритву, а ако нема ништа оштро кад овци или кози „стане крв“, онда уши просеца зубама или каменом. Каменом се просеца на тај начин, што се један подметне испод ува а другим оштрим удара у уво док га не прореже. Најчешће крв стаје у пролеће кад је трава млада и кад је паша обилна²⁾.

Има и других болести које се лече на разне начине. Када у једном катуну влада болест код стоке, на суседним се катунима довијају на разне начине да она не пређе на њихову стоку. Неки прокопају земљу у виду малог тунела и кроз тај отвор протерују сву стоку, верујући да ће бити спасена од болести. Други болест отклањају „живим огњем“. Од „извијена жива огња“ (свете ватре) до кога се дошло трењем два сува дрвета наложе се две ватре, па се између њих стока протерује. Мисле, да је тако стока обезбеђена од болести. Ово се најчешће чини кад стока болује од папака. Често стока болује од пришта

¹⁾ Види *Природа и наука* од 5 новембра 1928 г. стр. 120 (год. I, бр. 5) и Лутовац, *op. cit.*, стр. 108. — ²⁾ Како се поступа код „бедренице“ (говеђе болести) и яриљком ујаса змије види М. Лутовац *op. cit.*, стр. 108 и 109. Његова саопштења су једним делом из ове области, а нарочито она која се односе на ове болести.

који се не може излечити. Кад брав угине од пришта закопају га у земљу, јер и људи могу да настрадају од исте болести.

Кад се забране ливаде, стока је на имањима око села. У то се време, обично око Спасовадне, луче јагањци од оваца и јарад од коза. До тога су времена и уз стан и торове саграђени јагњечар за јагањце и јаречар за јарад. Ове су зградике оплетене од прућа, а имају исти облик као и тор. Јагањци целог села се дају на чување једноме или двојици чобана, који их терају у планину и тамо у комуници напасају. Чобани поред јагањаца узму две до три овце или козе ради муже варенике. Чобане који чувају јагањце зову „јагњечари“. Пре него што даду на чување, сваки домаћин своје јагањце обележи — разреже се бритвом једно или оба ува — и то се зове „штип“. Кад је штип окургао зове се „зумба“. Сваки домаћин има нарочити штип по коме распознаје своје јагањце и овце од јагањаца и оваца других сељака. Ако се деси да се јагње или овца не могу познати по облику, по штипу их сваки познаје. Одређеног дана сви дотерају своје јагањце на једно место, где их чобани приме. Чобани се обавезу да ће их чувати као своје, а онај који их предаје да ће платити онолико колико је одређено (раније је чобанин за јагње добијао 10 пара). Јагањци се у планини задржавају до уочи Петровадне, када се сјаве и враћају власницима. Пре но што их пунте у овце, окупају их па кад се осуше острижу их. Њихова се вуна зове јарина. Ако се деси да нека мајка позна своје јагње и пусти га да је сиса, чобани га „омрче“ (нагараве) котлом и мајка га више не пушта себи.

Кад неко жели да одбије од мајке теле (озимче), стави му на чело дрвене или гвоздене ости. Дрвене ости имају и дрвену подлогу, а гвоздене обично кожно. И једне и друге имају по четири шиљка унапред истакнута. Ости се привезу телету на чело, тако да су шиљци напред, и кад теле приђе мајци „да посе“, ови шиљци је боду и она се брани. Да би се теле одбило од мајке „замазују му свежом балегом“, да јој не прилази.

Овце се у пролеће по мало „почишћавају“ (стрижу), а пре Вишовадне се стрижу. За стрижбу планинка спреми најлепше јело. Сви „домари“ (чланови породице који живе код куће) изађу „код стана“, јер тај дан сматрају за свечан и не раде друге послове осим што стрижу овце. Стрижба почиње рано, чим сунце изгреје, и то обично понедељником, да се овце „боље крде“. Ако је „буљук“ (стадо) велики, позове се неко из катуна да помогне. Младићи обично помажу, хватају и приводе овце за стрижбу. Кад се све овце острижу, изврши се деоба вуне међу браћом (по члановима породице), колико их има у заједници (задрузи). Вуна се дели „рунима“ (руно је острижена вуна са једне овце) на једнаке делове и сваки члан задруге добије по известан број руна; једино више добије (једно или два руна) девојка која је стасала

за удају или чобанин¹⁾. Стрижењу коза се обраћа мања пажња. Стрижу се обично у другој половини лета.

Други издиг у даљу планину је обично по Петровудне. И за други се издиг врше припреме као и за први; каце пуне смока се уочи издига стерају дома (кући). На коње се натовари „аруг“ (пртљаг) и мала деца, која не могу да пешаче. Обично сва деца иду са планинком у планину и она се о њима стара. Код куће остају само деца у повоју. У даљој планини се остаје до после Велике Госпође, а о Томинудне сви „сјаве“ („здигну“). Постоји и изрека за здиг: „Свети Тома ћера жене дома“ — значи да су тада све планинке здигле кући. Тада се и са стоком сјави и одлази на имања око села, где су били у пролеће. Ту остају док се коломбоћи (кукуруз) не посеку и онда говеда стерају кући, а ситну стоку почова изјављују у планину, у „повратке“, и тада са стоком иду само чобани. За време од како се здигло из планине до изјавка у повратке, трава се „оботавила“ (подмладила) и стока има доста паше. Обично се неколико чобана удружи и станују у једном стану. Они чувају стоку и сами је музу. Тада се највише прави јардум (грушавина), јер је овчија вареника густа. Смук се не купи него све што помозу употребе себи за храну, пошто тада и козе и овце имају мало варенике. У планини се остаје док снег не падне, када овце не могу „да рове“ (раскопавају снег и траже траву за пашу). За време „ровина“ се у неким местима „двори тиса“. Посече се парче тисовог дрвета које се донесе у стан и увече се „двори“. Невини момак и девојка целе ноћи не спавају већ ложе ватру и „дворе тисовину“. Кад сване момак пуца из пушке и оглашује да је „тиса предворена“²⁾.

С јесени, кад је стока у поврацима, овце се „мркају“, а козе „теку“ или „прцају“; за краве није одређено „кад воде.“ Да би краве водиле, даје им се трава „воловодац“, као и врста „бабушке“ (гљиве), која расте у трулини дрвета или у иструлелом шушњару, а зове се „царица.“ Да се преко зиме овце не би рано јагњиле и козе јариле, чобани луче јарчеве и овнове, па их касније пуштају у овце односно у козе. Овна зову „праз“, јарца „прч“ а вола „бик.“ Кад се пуштају прозови у овце и прчеви у козе испече се пшенични хлеб „празарица“ и спреми се леп мастан ручак, да би и „младад“ (јагњад и јарад) била добра и масна. Овнови се пуштају у овце обично по Томинудне, а јарчеви у козе о Петковудне. За мркање оваца и течење коза сваки домаћин остави по једног овна и јарца — као праза и прча — а остале „устроји.“ Строји се преко лета, од Петрова до Илинадне, и то једним дувачким дрветом, које се подмеће, а дрвеном маљицом се удара, да

¹⁾ Овце не ваља стрићи уторником и петком „да им не сврне“. — ²⁾ Предворена се тиса употребљава за „напредну“ децу ради урока. Обично им се ставља у облику крстића на повоју од колевке и на хаљинама. Ако је и неки „ајван“ (обично теле или ждребе) „напредан“ ставља му се око врата тисово дрво, такође ради урока.

се жиле утуку. Кад сељаци строје прозове и бикове, оборе их на земљу, ноге им спутају конопцима, и држе их неколико људи да се не би бранили. Домаћин остави овцама за праза најлепшег овна, који има лепе и танке рокове, дугачак реп, бео језик, а тако и јарца за прча. Осим тога ован треба да има лепу вуну и да је „од сој мајке.“¹⁾

Чобани остају у поврацима док их снег не стера са планине. Тада сиђу поврх села, где стока може још да „наоди“ траве за пашу, а кад и ту падне велики снег, онда јој се „полаже сијено.“ Неки чобани

фот. С. Ранчевић

Сл. 12. Стан са слоном у Јеловици (Васојевићи).

из повратака не силазе кући, него остану у планини. Они нађу стан у „завјетрини“ (где ветар не дува), обично који је „у осиеку“ (зимски станови којима су поднице боље спојене и у њима мање ветар дува), и ту остану да зиме стоку. Стоку затварају у кошаре, избе или слонове. Кошаре су направљене као станови само што су дуже да може више стоке у њима да стане. Кад има у планини кућа, чобани станују у собама, а у избама затварају стоку. Слонови (зимски торови) су обично четвороугласти, саграђени од прошака дугачких око 3 м. а дебелих више од 7 см. Прошке су обично јелове или букове полутине наређане једна уз другу, горњим крајем мало нагнуте унутра, да би се што боље заклониле овце од хладноће, а доњим се ослањају на

¹⁾ Верују, да се од овна који има црн језик рађају „гаљчад“ (јагњад са црном вуном), а кад има шарен језик „шарчад.“ Од овна који има танке рокове верују да ће се више рађати „јагњице“ (женска јагњад), а мање „овнићки“ (мушка јагњад). За козе и говеда кад су шарена, кажу: да на њих лети много трче муве, а зими да им је хладно (види Српски етн. зборник, књ. V. стр. 573).

земљу. При врху и при дну прошака су греде на које се ослањају прошке. Греде су ослоњене на сохе, које су пободене у земљу. Осим унутрашњих греда има и спољашњих, које причвршћују прошке да се не могу померати. Горњим својим крајем прошке слободно стрче у вис. У слоновима су овце заштићене и од напада вукова: ако би неки случајно ускочио, изаћи не може. Козе и говеда се не затварају у слонове већ у кошаре и избе.

Дешава се да у планини преко ноћи падне велики снег и завеје стан (обично висок око 2,50 м.) у коме су чобани. Тада чобани изјутра чисте лопатама стан и крпљама праве „пртину“ према котару (где је сено за полагање стоци) и према кошарама где је стока. Крпље су дрвени обручи пречника око 30—40 см. Кружна површина тих обруча је испрелетана уопцима да би се нога могла ослонити. Крпље се за ноге привезују уозицама.¹⁾ Простор где се стоци полагае зове се торине. Сваки чобанин има своје торине, које су обично у заветрини. У стану се ложи ватра целе ноћи, а сваки чобанин мора имати и добру постељу, јер су хладноће велике. Преко кошуље и гаћа носе сукнено одело (чакшире и џамадан), а преко тога сукнени капаран. Главу омо-тавају шалом, из рукама носе вунене рукавице, а на ногама два пара бјелача (чарапа) и кожне опанке. Од куће им се донесе брашњеник (брашно и што је потребно за храну) још док је лепо време. Дешава се да падне волики снег, па се више од двадесет дана ништа не зна у селу о чобанима у планини.

Чобани остају у планини док се овце не почну јагњити. Кад буде време да се овце јагње, а то је око половине фебруара, сјави се стока у село и тада се овцама даје најлепше сено, које је остало „за јагњило.“ Тада им се даје и отава, јер је добра за храну. Код домаћина, који имају више оваца, дешава се да се преко ноћи у кошари или изби ојагњи по неколико њих.“²⁾ У селу се говеди за храну даје слама од жита и „тала“ од коломбоћа, а кравама које се музу даје се сено. Краве које нису преко лета водиле, а музу се, каже се да су „озимачне.“ Зими се козама уз сено даје и „лист,“ који је преко лета посечен и жђенут у шуми, а осим тога терају их у гору где им се сече „брст.“ Козе се почињу јарити (козити) од марта. И око њих се ради као и око оваца. Јагњад и јарад се одмах луче (одвајају од мајке) у котцима или кочазима. То је одељени део на крају избе или кошаре. Ту се држе до пролећа кад почне трава да расте и гора да листа, а онда се преко дана пуштају са мајкама, а ноћу се луче. Отада почиње муза оваца. Дешава се да „младад“ (јагњад, јарад и телад), док су у

¹⁾ Крпље служе за прављење пртине и за лакше кретање по великом снегу. —

²⁾ Чим се овца ојагњи, ваља свакоме јагњету ставити сламу у уста да би кад одрасте боље јело. То се ради и са јаретом и са телетом. Кад се крава отели, онај који је теле дирао рукама не ваља да додирује одело док не опере руке, да не би теле — кад одрасте — јело халине.

кочазима, „падну од ногу“ (отекну им колена) и многа од тога угину. Чобани их лече што им млаком водом трљају ноге, а неки на отеклом месту пуштају крв. Ова болест најчешће долази спочетка пролећа, кад почне стока да пасе траву и кад се овце (козе) изјутра почну мусти. Верује се да долази и од много варанике коју „младад попасу.“ Кад остане овца (коза или крава) без „младада“ зове се „подојница“ и чобани „подајају“ близне или јагње (односно јаре или теле) од неке друге овце, да га „подљуби“ (да га усвоји). Спочетка се подојница брани, али га доцније усвоји.¹⁾

Овцама (односно козама и говедима) чобанин даје имена. Сваки „ајван“ има своје име, и по њему се „фаби“ (зове). Кад „младад“ одрасту онда им чобанин даје разна имена. То зависи од вуне (односно длаке), белега на глави, ушију, рогова и сл. За овце су најчешћа ова имена: баљуша (ако је по лицу црна), гаља (ако је сва црна), ч ља (ако има мале уши), колока (ако је црна око очију), брња (ако је на носу црна), ћуба (ако има ћубу на челу), рога (ако има рогове) баца (ако нема белега на глави), вранока (кад је око очију више црна), р да (ако има меку и руду вуну), шара (ако је црна и бела) и сл. За козе су најчешћа имена: сјера, дивокоза, баља, шула и сл., а за краве: баљуша, броћуља, ћетуља, крилуља, петуља, шаруља, средуља и сл. Воловима су слична имена само у мушком роду: балоња, ћетоња, средоња, крилоња итд.

Називи стоке по њиховој старости су различити. За овце и козе су исти називи. Док се не остриже, брав („младе“) се зове јагње (мушко овнићек, а женско јагњица) и јаре (мушко јарац, а женско јарица), а кад се остриже онда је шиљеже (мушко шиљег, а женско шиљевица). Друге године брав постаје двизац (мушко) и лвиска (женско); ако се двиска ојагњи, зове се копилица. Треће године се овца ојагњи и зове се првљеска, двизац тада постаје намљечак. Говече у првој години је теле, у другој је озимче (озимак мушко, озимкуља женско), у трећој воловотка (женско) и воловодак (мушко) а у четвртој је воловотка крава, а воловодак је постао отељак. Теле, озимче и воловоче се зову и јуне (јунац за мушко и јуница за женско).

Чобанин је обично оно лице које је још од детињства око стоке. Старији чобани лети воде децу, која ће их доцније наследити. То су њихови помоћници. Они их уче свима пословима око стоке, да би доцније, кад постану чобани, знали све послове. Пред напуштање стада стари чобанин каже своме наследнику „бројанице“ за лечење стоке. До тада их није смео никоме рећи, јер се верује, кад их каже другоме, да више за њега не вреде. Напуштајући стадо, стари чобанин предаје своме наследнику свирају и лепо украшену мачугу (штап). Отада води бригу око стоке нови чобанин, а стари се одмара.

¹⁾ Види и Српски етнографски зборник, књ. V, стр. 571—572.

Поред наведених обичаја код васојевићких сточара изнећу и неколико карактеристичних веровања.

Не ваља давати празан суд другоме, а нарочито за време плођења стоке, да у њој не буде рђав напредак и да „млијeko не промукне“.

Брашно и јаја не ваља носити кроз ситну стоку: јаја да не би овцама или козама излазили „јајченици“ (израсли на вимену), а брашно да стоци не „промукне млијeko“.

Средом и петком се не сме ништа „работати“ (плести, прести, шити, ткати, и сл.) да не буде „штета“ стоци. Тако исто не ваља око стоке радити тих дана, „да јој не сврне“.

Кад одива дође у род, или кад дође макоји гост у кућу и донесе торбу, не ваља у њу гледати и ствари претурати док се не обеси о клин. Ако би то неко учинио, верује се да би „дивина“ често стоку нападала.

Не ваља да над огњиштем вериге стоје испружене, кад није нешто обешено на њима, већ их треба пресавити на два-три дела и при врху из закопчати, да не би долазила „дивина“ у стоку.

Кад су вериге над огњиштем, не ваља њима махати, да се краве не би браниле кад се музу.

Жене не преду конопљу у Белој недељи, уочи поклада, да се сир не би „штетио“ (кварио)

Кад говече или овца ноћу „појекује“ кад лежи, значи да ће у стоци бити напредак.

Понекад уочи „времена“ говече тресе задњом ногом и верује се, да ће дувати јак „сјевер“.

Кад говече ноћу риче код стана, или у тору, или код куће у изби, верује се да ће те вечери доћи у катун или у село вук или „ајдук“.

Вука уопште не ваља помињати, а нарочито ноћу; а кад се помене, онда ваља куцнути нечим у камен, да би му се вилице окамениле и да не би могао учинити штету ако би дошао у стоку. Уопште се о вуку нерадо говори и његово име неће нико да помене, него ако мора нешто да каже за њега рећи ће „дивина“, „непоменик“, „ками му у вилице“, „ками му у њега“, „курва“ и сл. Кад изађе чобанин да „комаче“ он увек каже: „О... о... курво!“

У Васојевићима се верује, да има жена које су урокљиве, а за неке и да су вештице. Од таквих жена уопште пазе стоку. Верује се, да ће се добар и напредан брав разболети а и угинути, и да ће музна стока имати мање млека, ако их таква жена види.

Кравама које имају млека ставља се на реп кита од црвеног конца, да би се поглед злих очију зауставио на црвеној боји. Црвени се конци најчешће везују кравама које су се тек отелиле, а младацима (телету, јагњету и јарету) се везује око врата „да не отиде од злих очи“. Тако се исто због „злих очи“ мушком ждребету веже око врата ђердан, кусало од кашике и кита црвеног конца.

Ради „злих очи“ овнове (угиче) боје црвеном бојом по челу и рбату обично у облику крста. У стаду белих оваца се може видети по која гаља, вероватно због „злих очи“, да би поглед пао прво на њу.

Бољим кравама или воловима, а понекад и овновима, ради урока зашивају „запис“ око рогова. Те записе добијају од оца из суседних васојевићких области Бихора и Плавогусњске области.

Дешава се, да планинке место варенике помозу сукрвицу и верују, да је тај „ајван“ наишао на чини, или да је уречен. То се отклања на

разне начине. Неки шапућу болесној животињи на уво и говоре јој разне „бројанице“, које никоме не казују. Други јој „гаскају“, нарочито ако верују „да је отишла од злих очи“.

Чобани уопште не дају својој стоци да наиђе на туђа солила да их „лиже“ и чупка траву око њих. Верују, да ће млеко „промукнути“, а нарочито ако наиђе на солила планинке за коју се мисли да је вештица.

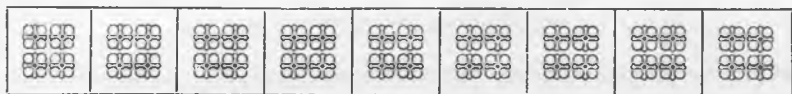
Многе жене раде да имају више млека код своје стоке; која то не зна, гледа ако може да спречи да зле жене не преотму млеко од њене стоке. То раде помоћу разних трава, а највише травом „веље зеље“ (*herbe genus*). Њено се корење добро иситни, па се измеша са сољу и даје стоци¹).

Кад чобанин зна планинку која „врача“, пази да се његова стока са њеном не састаје. На такве планинке сваки гледа са презрењем и нерадо се са њоме среташу²).

Цветовар Ранчевић.

Résumé. — *Sur l'élevage et la vie des éleveurs dans la tribu de Vasojevići.* Les Vasojevići (tribu du Monténégro) passent l'été avec leurs bestiaux dans les montagnes. Auparavant, lorsque l'élevage était mieux développé, ils allaient même au loin de leur région, et passait l'hiver, ensemble avec leurs troupeaux, en Bosnie, dans la Posavina et dans la Šumadija. L'auteur décrit l'élevage et la vie pastorale. Chaque village des Vasojevići a ses montagnes (généralement deux) qui peuvent être communes („komune“ — „komunice“) ou bien partagées entre les paysans. On monte („izdiže“) à la montagne un jour déterminé („izdig“, „izjavak“) Le jour d'„izdig“ (du départ) et de „zabrana“ (l'époque où il est défendu de faire paître les bestiaux dans les prairies et dans la montagne), était fixé par chaque village, dans les assemblées. Tout le monde va dans la montagne („izdižu“) le même jour, le lundi d'habitude, ce jour de la semaine étant considéré comme favorable pour les affaires. L'endroit où les bestiaux sont menés s'appelle le „katun“. Lorsqu'on arrive au katun pour la première fois, chaque chef de famille construit sa demeure, le „stan“ (certains en font deux même, dont un bâtiment destiné à l'habitation, et l'autre pour les produits de lait, le „smok“, et les ustensiles). Pres de la demeure, on construit le „tor“ (l'enclos pour les moutons et les chèvres). Près de tor on batit aussi le „kućer“, petit bâtiment semblable à l'habitation, où couchent les pâtres, et qui peut être mobile. Les „stanovi“ peuvent être divisés en deux: un compartiment contient le foyer („ognjište“) l'autre est „mljekarnik“ („mlječnjak“) où l'on garde les produits de lait („smok“) et les ustensiles. Dans le mljekarnik n'entre que la „planinka“ (femme plus âgée qui est en quelque sorte la maîtresse du stan; elle travaille le lait), ou bien la personne désignée par la dernière; aux autres, on ne permet point d'y entrer, par crainte de sorcelleries. L'auteur parle dans la suite des travaux et des soins qu'on donne aux bestiaux, de la manière de traire, de la préparation des produits de lait, de la préparation du fromage, de la crème et autres produits lactés, et des ustensiles employés. Il décrit la vie des pâtres et le traitement des bestiaux, cite noms qu'on donne aux bestiaux, et enfin il parle sur les croyances et les coutumes relatives aux bestiaux.

¹) О овоме види и М. Лутовац, *op. cit.*, стр. 110. — ²) О сточарским обичајима који имају везе са појединим празницима говорићу на другом месту.

О ПЕЧАЛБАРИМА ИЗ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Нешто по традицији осталој још из турског времена, а и због оскудице или слабог земљишта за обрађивање, мушко становништво из предратне источне Србије одлазило је ради зараде у *печалбу* (печаловину) у друге крајеве или у суседне земље. Људи који одлазе у печалбу зову се *печалбарци* (печаловници).

Печалбаре (печаловнике) су давали поглавито срезови: власотиначки, лужнички, нишавски, белопаланачки и делом нишки, затим сврљишки, заглавски и тимочки. Из Власотиначког среза су у печалбу ишли већином зидари и ћерамиције (црепари, циглари) и то у Шумадију и у Бугарску. Исти је случај и са Лужничанима. И они су одлазили поглавито у Шумадију: у космајска села и у села око Београда. Домове су напуштали око Младенаца и у печалби радили све послове као надничари (копање, сејање, кошење и др.), али им је главно занимање било зидарско-дрводељски радови. Неки су се око Петров дана враћали кућама да покосе своје планинске ливаде, па су понова одлазили у Шумадију, где су остајали до позне јесени. У печалбу су одлазили готово сви мушкарци, који су могли пешачити и на леђима носити своје упрте (торбе) са потребним стварима и алатом. Најмлађе раднике (од 10—12 година) су водиле ћерамиције и употребљавали их за гажење блата и за разношење калуца; плаћали су их по 50 до 120 динара за цело лето. Врло млада, услед напорног рада, без добре хране и најобичнијих потреба, ова су деца у печалби највише пропадала. Одраслије ћерамиције, вичне послу, имале су већу плату, или су се погађале са главним мајстором да зараду процентуално деле.

Одрасли печалбари су се удруживали у *тајве* (дружине). Тајве су предузимале разне послове према годишњим добима, а зараду су чланови тајве између себе делили. Кад су чланови тајве радили искључиво зидарске послове, онда је главни мајстор плаћао поједине раднике било отсеком за цело лето, или им је давао наднице према способности и пословима које су радили.

Пре него што је прорадила железница, печалбари су пешке одлазили до Београда, Крагујевца, Паланке (смедеревске) и до других центара, одакле су се разилазили у места где су нашли посао. Откако је прорадила железница, њоме се користе. Сваки је печалбар носио прео-

буку: две до три кошуље, чакшире и по једну већу гуњу (опенџак) којом су се покривали. Дрводеље и зидари су носили и своје алате. Понеки су носили гајде и дудук (свиралу) у које су свирали приликом одмарања на путу или недељом и о празницима кад су слободни.

У печалбу су још од давнина одлазили и печалбари из Трнског среза. И они су долазили у Шумадију и „печалили“ на исти начин као и Лужничани. У печалбу су одлазили и после 1878 године, а границу су прелазили на Дешчаном Кладенцу.¹⁾

У предратну Србију су одлазили печалбари из Нишавског среза и као лончарско-грнчарски радници све док њихов занат није почео опадати због употребе „плавог посуђа“.

Мушко становништво (од 18 до 50 година) одлазило је ради зараде и у суседне државе, поглавито у „Влашку“ („Романију“ — Румунију). У Румунију су највише одлазили печалбари из пиротског и књажевачког краја, као и из суседних срезова. У Румунији су радили код спахија и то од марга месеца па до Мигров дана или до половине новембра. Враћали су се обично крајем новембра (по ст. календару) када се посвршавају сви послови на спахилуцима.²⁾

Печалбаре су у Румунију водили *драгомани* — посредници између спахија и печалбара — којима је то било главно занимање. Драгомани су већ у јануару одлазили појединим спахијама ради споразума о томе колико ће им радника у пролеће довести. Неки су драгомани водили раднике само на један спахилук, а било их је који су их водили на неколико спахилука. Драгомани су са спахијама склапали писмене уговоре, које су код тамошњих власти потврђивали. У уговоре су уношени: број радника, плата, трајање рада и др. Радницима се обично плаћало по 20 до 38 динара у злату месечно, а осим плате су имали и храну.

Пошто сврше посао у Румунији, драгомани су се враћали и одмах скупљали раднике и то најпре у своме селу, па ако ту не би скупили потребан број, ишли су по околним селима па и по другим срезovima. Печалбари нису хтели ићи са сваким драгоманом, јер је међу њима било и таквих који своје обавезе нису тачно испуњавали. Кад прикупе раднике, драгомани су и са њима склапали писмене уговоре и водили им путне исправе. Трошкове око овога сносили су драгомани.

Драгомани су за свој труд, на име *драгоманлука* („драгоманлака“), добијали од сваког печалбара по 4 динара, а од *чокоје* (спахије) су за сваког радника наплаћивали по 5 до 10 динара. Чокоја је драгоману исплаћивао цео драгоманлук (део који је он дужан дати, као и онај део који дају печалбари) по свршетку посла. Осим овога је драгоман од чокоја добијао још по 40 динара месечно у злату, и овај је део, ако су се тако споразумели, могао и унапред примити.

¹⁾ Све што је речено о печалбарима из Лужничког, Власотиначког и Трнског среза, односи се на доба пре ратова 1912/13. године. — ²⁾ И одлажење у Румунију је престало после ратова 1912/13 год.

Печалбарске путне исправе су задржавали драгомани. У уречени дан су сви печалбари долазили на одређено гранично место, где се вршио царински преглед и преглед путних исправа. Путне су исправе остајале код драгомана све док се не стигне на спахиско имање. Ту их је драгоман предавао чокоји или их је и даље чувао (да не би који печалбар побегао).

Печалбари су границу прелазили на нашој страни код Радујевца а на румунској код Грује, затим на нашој код Балта Бериловице а на бугарској код Чупрења; у Румунију су одлазили и преко Лом Паланке. До Дунава су ишли пешке, обично 3 до 5 дана, затим су узимали лађу. Лађом су се користили до Брајиле и Галца, а неки су излазили и у Ђурђеву, Олтеници, Тутрукану и Киралашу, одакле би опет ишли пешке до одређеног места. Ређе су се користили железницом и то само када би чокоја пристао да сам плати подвоз.

Печалбари су највише одлазили у Бузеј, Плојеште, Паганеле, Фокшани, Берлад, Васлуј, Јаш, Ботошан, Појану итд.¹⁾ Печалбари су радили све земљорадничке послове као и око стокe. Сејали су кукуруз, жели све врсте стрмних жита, радили на вршају, чували стоку и били пољски чувари. Храну су сами спремали од онога што су од чокоја добили. Обично су добијали брашно, од кога су справљали качамак или месили хлеб, затим сир, сланину, пасуљ, ређе месо, а за пиће алкохол који су водом блажили и пили место ракије.

Са печалбарима су обично остајали и драгомани за све време рада као надзорници. Неки би се, пошто су предали раднике и узели свој драгоманлук, враћали кућама а на њихово место би се за надзорнике одредио који други радник. Ако главни драгоман не би ни у јесен дошао да врати своје печалбаре, онда би то учинио његов замењеник.

Драгомани су водили обично по 50 до 100 радника, а било их је који су водили и по 200 до 300 радника. Неки су драгомани по неколико пута водили раднике или код једног или код више чокоја, а чокоје су волеле наше печалбаре што су били добри радници и врло поштени.

Драгомани су били писменији људи и знали су румунски језик. Обично су били средњих година, а имало је и младих драгомана. Увек су били боље одевени од печалбара (неки су носили чизме и имали су сат са ланцем преко груди).

Сви драгомани нису били исправни према радницима. Било је случајева закидања од зараде и превара. Поједини су драгомани унапред узимали од чокоја сву печалбарску зараду или већи део, под изговором да ће им је дати (да је пошљу кућама), па то не учине. У таквим случајевима су се печалбари тако рећи без пара враћали кућама. Због

¹⁾ У Румунију је одлазио у печалбу велики број нашега живља из поменутих крајева. Само је у Пироту издavano годишње 7—8000 путних исправа за Румунију.

тога су поједини драгомани изгубили поверење у свом селу и крају па су тражили печалбаре по другим даљим местима. Има драгомана који су на овоме послу лепо зарадили, материјално добро стоје, па су се неки населили и у вароши.¹⁾

Влад. Николић.

Résumé. — *Sur les „pečalbars“ de la Serbie Orientale.* La population masculine de la partie orientale de la Serbie du Nord (régions de Knjaževac, de Pirot et régions voisines) allait, jusqu' à 1912, en grand nombre dans les autres régions de la Serbie ou dans les pays voisins (surtout en Roumanie), dans le but de gagner sa vie. Cet abandon temporaire du foyer et cette émigration en vue de gagner sa vie, s' appelle „pečalba“, et ceux qui y participent, les „pečalbars“. Les pečalbars s' occupaient, à cote des métiers de maçon, de menuisier, de tuilier et de potier, encore de toutes sortes de travaux agricoles. Ils partaient en „pečalba“ vers le 9 mars (vieux style) et rentraient chez eux vers la fin du mois de novembre (vieux style). S' en allaient surtout les hommes de 18 à 50 ans; les tuiliers menaient avec eux les enfants même de 10 à 12 ans. Pour la Roumanie, les pečalbars ont été menés par les „dragomans“, personnes qui étaient en quelque sorte les intermédiaires entre les pečalbars et les propriétaires roumains. Les dragomans étaient généralement des gens plus intelligents, sachant lire et écrire, et qui connaissaient la langue roumaine. Ils faisaient des contrats entre les propriétaires et les pečalbars, organisaient des groupes („tajve“) de 50 à 100 hommes, parfois même davantage (jusqu' à 200) et les menaient en Roumanie, exerçaient le contrôle sur eux et les ramenaient, les travaux terminés, en Serbie. Les pečalbars gagnaient dans la Roumanie 20—38 dinars en or par mois, sans compter la nourriture. Les dragomans gagnaient le „dragomanluk“ (appointements de 4 dinars par pečalbar et de 5—10 dinars par propriétaire).

¹⁾ Многе је драгомане писац лично познавао. Овде се износи имена драгомана из разних крајева а по подацима г.г. учитеља: Јована Поповића из Јаловик Извора (Нишавски срез), Јанка Станковића из Жуковца (Заглавски срез) и Ђорђа Цанића из Васиља (Заглавски срез).

Драгомани су били: † Ђорђе Симић, † Мијалко Живковић, † Илија Симић, † Илија Крстић, Вукадин Живић и Ђорђе Станишић из Јаловик Извора; Крста Стојановић и † Тана Н. из Стањинаца; Спаса Живковић, Анта Ђорђевић, Илија Петровић и Мина Н из Шестигабра; Игњат Трандафиловић, Васа Бранковић, Зарије Стојановић и Ђорђе Вујичић из Калне; Цветко Ђорђевић, Стаменко Жикић и † Стеван Јовановић из Инова; Илија Пешић-Јовановић из Вртоваца; † Вељко Николић „Превалски“, † Ђира Марковић и † Јован Огњановић из Црнога Врха (сви из Среза нишавског); † Жива Пешић, Алекса Николић и † Гроздан Н. из Мирановца (Срез белопаланачки); Вукадин Јовановић, Недељко Николић, † Минча Соколовић и † Благоје Милкић из Габровнице; Мита Михајловић, Милија Миловановић, Марко Манојловић, Мија Манојловић, Милован Михајловић, Јован Милковић, Љубомир Јевтић и Светислав Бранковић из Васиља; Сава Велојић, Вељко Николић, Драгутин Станојевић, Стојан Стојановић и Риста Тошић из Дејановца; Живко Божић и Божа Јовановић из Штрбаца; Благоје Никић, Виден Павловић и † Ђирко Јовановић из Алдинца; Урош Севдалиновић и † Рака Николић из Балинца; Сава Јеремић из Жлна (сви из Среза заглавског) и Душан Марјановић из Краљевог Села (Срез тимочки).

О САХРАНИ МРТВАЦА НА ОГУЛИНСКОМ КОРДУНУ

Нико не зна кад ће умријети. Смрт обично изненада дође. Зато свакоме ваља припремити све шта треба од *мртвачког рува*.

Најједноставније мртвачко руво су: кошуља, гаће, прслук, приглавци, црвена личка капа (ћепица) и свила за пџс; осим тога један комад платна за покров и један за простирање испод мртваца.

Има сиротиње, која од свега овога није у стању ништа припремити. Њима спрема село. *Рувашице*, сеоске жене, на брзу руку спреме све што је потребно. Главно је да је све чисто и цијело а не мора бити ново. Нека од рувашица донесе „пре душу“ (за душу) кошуљу, нека гаће, нека прслук итд.

Има жена које „за себе и свога чојка приправе за јакости све што мртвоме треба обући и обути“. Од свога домаћег платна сашију за човека кошуљу и гаће, одрежу комад платна за покров и други комад што се под мртвог ставља; даље спреме прслук, црвену капу (за старце шубару), чарапе и натикаче. Осим тога спреме подбрадач и вез за руке и други за ноге (обично су то рупци, или се исти одрежу од бијелог платна). За жене се спрема кошуља од домаћег платна, прслук, кикља (скути), рубац, чарапе са приглавцима, свила за опасивање, подбрадач и везови за руке и ноге. Све што спреме ново је. Неки мртве обуку у *цркварско руво*, које је ношено за живота. У новије време имућнији купују мртвачке покрове.¹⁾

На умору. — Кад се види да ће болесник умријети, шаљу поруке родбини да дође. Ако је болесник старије чељаде (дед, бака, отац, мајка итд.), ближа родбина обично похита да га жива затекне, да се благослови. На благослов долазе и комшије. Кад се сви скупе око болесника, он се са њима љуби и каже: „Благосиљам све скупа, и свакога по се, и 'тичицу у гори!“ — „Нека је и теб ! благослов од дра-

¹⁾ Има жена које се чуде како се мртвачко руво може држати у кући. Ево како је једна одговорила: „Не шкоди то ништа, друго моја, правој 'ришанки Српкињи! Ја сам до сад спремила и трећу такову своју мртвачку робу, па сам сву раздрла, и ево ме живе и здраве. Сад ћу спремити, ако Бог да, и четврто мртвачко руво себи, па нећу више дирати у њ'. Бог драги зна шта носи дан а шта ноћ; а најгоре се окретати, када који комад вали мртву чељадету“.

гога Бога и од свију нас! Нека ти Бог да насеље у дици и слави својој небеској, у рају! И нек ти је лагана црна мајка земљица! И ако смо ти сашли кад, будзашто, с пута, опрости нам“ одврати један у име свијех. — „Нека драги Бог све 'прости и благослови, а ја свима опраштам“ заврши болесник. Често препоручи да му пазе жену и децу и слично.

Ако се болесник није у Часни пост исповједио и свету чест примио, зову свештеника да га исповједи и причести.

Кад се примјети да ће болесник умријети, чува се. Деси се, да више ноћи иду болеснику да га пазе и чувају. Тада се каже: како иду чувати болесника („чувају му душу“; „чувају га већ неколико реда“¹⁾).

Она лица која су код више смртних случајева била, знају кад ће се „болесник са душом дијелити и кад му је последњи час“. Тада му ужегу свијећу, ставе му је у десну руку и тако придржавају док не издахне. Смртну свијећу жеже болеснику и придржава је у руци неко од најближе родбине (син оцу итд.) да се, веле, лакше са душом растане. Не мучи се, кажу, дуже времена, онако као кад му туђин припаљује и придржава смртну свијећу“).

Док је мртвац у кући, пази се да мачка не уђе у собу и да га не прескочи или се провуче испод њега. То чине да се не би мртвац повукодлачио.

Око мртваца. — Кад је болесник умро, међу укућанима настане плач, запомагање и бугарење. Чим неко издахне, жене забугаре и то:

Кћер за мајком

Јаој, мајко моја!
 Јаој, мило добро моје!
 Како ћу те мајко пребољети,
 Како ћу те јадна прежалити,
 Како ли ћу без тебе живјети,
 И без оца и без милог брата,
 И без сеје, јабуке зелене,
 И без иког свога рођенога?
 Неста мога сваког разговора,
 Нестаде ми мекане бесједе,
 Неста моје милонте лијепе!
 А, јој, мајко моја!
 Што ме и ти сада изповјери,
 Што ли мене љуту учвијели?
 У мојему најмилијем добу,
 Да ти кукам капо кукавица,
 А преврћем кано ластавица.
 Ма што си ми тако киндисада,
 У прољеће, кад цвјетава цвјеће,
 У прољеће, у најмилије доба.
 Јаој, мени, од сад до вијека!

Сестра за братом

А јој, брате мој!
 А јој, добро мило моје!
 А јој, мој брате једини!
 Како си ми мога киндисати?
 Како ћу те јадна прежалити?
 Што ме, брате, прије не упуги,
 Како ћу се у свјету владати?
 Туђина је срца невјернога,
 С невјерицом за срце уједа,
 Јаој, брате, јој добарце моје!
 А ја сам ти срца јадикова!
 Ко ме ћу се јадна приклонити?
 Боже, драги, што ћу и како ћу?

Мајка за сином

Јој, мој Миле, јој, ранко мој мили!
 Јој, мој тежаче предобри!
 Ето нама Светитеља Ђурђа,
 У зелену, па коњу зелену,
 То је наше крсно име л'јепо,

¹⁾ „Један ред“ значи дан и ноћ или двадесет и четири часа. — ²⁾ Највећа је грехота и срамота, да се самртнику свијећа на вријеме не упали. Умро без свијеће, вели се, кад није имао никога од својих, нити су га комшије поштовале. Издахнуо без свијеће, кажу, ка' и друго марвинче.

Како ћу га јадна прославити,
 Кад је кућа у црно завјата,
 Све од туге и љуте жалости,
 Све за тобом, мој миљеви ранко!
 Не може те мајка заборавити,
 Чит' те мајка можа ожалити!
 Та ко ће ми на њиву подранити?
 Кол' ће мајци на њиви окаснити?
 Нема тебе, нема разговора,
 Пема мени мекане бесједе,
 Братац ти је и луђан и млађин,
 А сестрица још млађа и туђа;
 Стар ти ј' отац, мајка још слабија.
 Колико сам ја јадна за тобом?
 И за твојим другом вијернијем?
 И за твојим дв'јема цурицама?
 Твоја ми се грана сва обломи!

Мајка за сином

А јој, синко, а јој, моја брескарности!
 Ко ме ћу се сада приклањати?
 Кога ли ћу се рада изгледати?
 Кад си ми се крају приклонио,
 Своје руке за њавје скрстио!
 А, јаој, ранко мој!
 Кад погледам у нусти пуга' твој,
 Како т' не би ја јађана била?
 Ма ето нам Бога и Божића,
 И Божијег дана лијепога!
 Ко ме ће се мајка радовати,
 Ко ли са мном први пољубити?
 Кад сагледам иза тебе пустош,
 Срце с' п'јепа, да не може јаче!..

На глас о смрти долазе комшије, да се нађу на помоћи. Остављају свој посао, јер је „гр'ота ма што радити, док се мртве кости не покопају“. Они цијепају дрва и принесу, да је наручије женама до њих доћи. Жене се примају да кувају за подушје. Кућани ходају гологлави, док се сахрана не изврши; неки иду гологлави више дана, а неки и више недеља, све у знак жалости. У колико могу, чине распоред послова у кући. Шаљу жалосне вијеснике родбини, која није могла на прву поруку доћи, да га жива затеку. Јавља се свештенику ради звоњења мртвом и споразума о сахрани¹⁾. На погреб (покоп) свештеник долази пјешице (ако је близу) на уречено вријеме; ако је удаље, ставе му на расположење јахаћег коња или кола.

Према оглашењу смрти звоњењем зна се да ли је умро одраслији човјек, женскиње или дијете. Ако црква на селу има два звона, смрт се оглашује мањим звоном. За људе до дубоке старости звоњећи се застајкује трипута, па се тек онда одзвони у оба звона. Жене се огласе малим звоном двапут, и онда се удари у оба два звона. И за дјецу је исти обичај с разликом, да им послјије огласа одзвони само једно звоно.

Јави се мајсторима који, ако се десе код куће, одмах дођу, да израде дрво — *мртвачку шкрињу*²⁾ и крст. Сва ова помоћ чини се „пре-душу“ и „у зајам“ јер реку: „не учиним ли ја у оваквом случају никоме услуге, не могу се надати, да ће ко хтјети мени доћи, кад дође ред, те иста судбина закуца на моја врата“. Све се ради бесплатно.

Ако је мртавац мушко, па није обријан, онда га прије купања обрију (јер се не ваља необријан отићи на онај свијет).

Кад се све ово распоредило и урадило, журно се приступа купању и „сигуравању“ мртваца, да се не би мртво тијело укочило. Мртвог човјека спремају људи, а жене уопште женскиње и малу дјецу. Од одела које се затекао на мртвоме чељадету не ваља се свлачити, већ се испара и тако свуче.

¹⁾ После два „пуна реда“ се по правилу мртавац може сахранити. — ²⁾ Мртвачки ковчег (сандук).

Бугарење престаје чим се простре *плати* на сред собе, унесе млака вода с крпцама за прање мртвог тијела и принесе мртвачко руво. Тада обично сви изађу на двор, док мртвог не оперу и не спреме. То је посао старије чељади.

Кад се сврши се купањем, мртваца отару и одмах га облаче. Кад су га обукли, подбрадачем подбрадили, руке на прса скрстили и једнијем везом свезали, а другијем ноге одмах изнад кошчица, улазе и укућани, да удесе с мајсторима клупу и покрију је пригодним платама, а под главу намјесте узглавницу (јастуке). Затим дигну мртво тијело на клупу (мртвачки одар) тако да је лицем окренут истоку¹).

Брвна (дуварове) изнад мртваца наките ручницима, рупцима и другим домаћим рукогворинама. Тијем кућа добије свечанији, тужни, изглед. Ко дође, прилази, крсти се и цјелива мртвог. Код мртваца се стави у један суд разног сјемена са два клипа кукуруза и три шљивове гранчице преко њих.

Сада (као званично) настављају жене с бугарењем које траје са уобичајеним прекидима²) све док се мртвац не покопа (сахрани). Бугари често по више жена уједно, свака својим произвољним текстом. По том бугарењу уопште после оцијењују, како је и је ли мртви достојно ожаљен. За случај, да мртвог нема нико ожалити, нађу у селу за тај посао (за бугарење) вјешту жену, која бугари и ожали мртвог. Деси се опет, да нека снаша не умије бугарити. Од жалости угуши је нешто у грлу и у сузама. Старије жене одвраћају је: „како се тако не ваља бугарити, јер се тијем не угађа ни души упокојеног; и сам се Господ Бог вријеђа таковијем плачем и закидањем“. Ваља смишљати ријечи и само бугарити.

Ја сам у својим млађим годинама био првипут у Новој Кршњи на сахрани угледног сељака Симе Колунције, па је тада бугарило око тридест жена, рођака и сељанки. За мене је то био страشان призор.

Када је мртвац окупан, обучен и стављен на клупу, жене овако бугаре:

**Жена за чојком кад га окупају
и обуку**

Јој, чојче мој, а јој добро моје!
Јаој, вити јелићу мој!
Како си нас мога оставити?
Своје ситне јајце ув'јелити,

Мене јадну у црно завити;
Кад он стање у ред поставио,
Кад си штале и кућу поградио,
И подзида све што уз то треба,
Да нас и'јеси зашто премразио,
У нашем великоме миљку,
Кад киндиса' тако тешко нама,

¹) Ако је у мртваца десна нога дужа, вјерује се да ће за њим умријети мушко; ако ли је лијева нога дужа, онда ће за њим умријети женско. — Ако мртвац гледа („ликиљи“) на десно око, вјерује се да ће за њим умријети мушко; ако „шкиљи“ на лијево, умријеће женско. — Ако мртвац сасвим не зажмири на оба ока, стављају на њих сребрн новац, јер се не ваља да је отворених очију. — Под клупу ваља ставити посуду с водом, а срп преко мртваца, па онда неће кинути. — ²) Не ваља бугарити ноћу због „нечастивог“ (ја-вола), ни за време купања и припремања мртваца, као и приликом опела.

Јој, мој чојче, јој добарце моје!
 Што ћу сада јадна и кукавна?
 Што ћу с нашом ситном шестерицом?
 Како ће се без тебе подигнути?
 Ко ли ће и' у св'јет упутити?
 Нашу пилеж од зла заклањати.
 А, јој, мени јаћано!
 Пшта ли ћемо сада ми без тебе?

Жена за чојком, кад га окупају,
 обуку и на одар (клубу) поставе

А, јој, чојче мој!
 Јој, жарко иза горе сунце!
 Што си напу кућу опустео,
 Што си мене јалну изневјерио,
 Што ћу јадна с нашим сиротама,
 Како ћу и' јадна подигнути,
 Како ли и' у св'јет пом'јешати,
 Ко ли ће и' мудро упутити,
 Како ће се у св'јету владати?
 С тобом бисмо штимни и угледни,
 Нема твоје мекане бесједе,
 Није станка, нит провидна данка.
 Јој, зелени, боре мој!
 Што л'ћо наше јадне сиротице?
 Јој, дечаку, мој вриједци!
 Што ће наша остарела мајка?
 Ко ли ће је сироту огријати,

Ко ли ће јој ватру наложити,
 Ко ли тужној милошту пружити,
 Ко ли ће је од зла заклањати?
 Кад ти оде Богу на истину,
 И кад њојзи редни данак дође,
 Ко ли ће јој св'јежу приватити,
 Ко ли ће јој очи заклопити?
 А, јој, грдна рано моја!
 Нема сина, нема разговора.
 Јој, Јово, моје огријано!
 Јој, Јово, моје поцване!
 Кућанине мој велики!
 Своју кућу закућисмо л'јепо,
 Своју кућу обновисмо л'јепо,
 Чуна кућа к'и кошница 'чела;
 Па како си мога киндисати,
 Мене младу брзо изневјерити,
 Па што ћу ти сада урадити,
 И без миљка и без договора,
 На што си ме Јово научио;
 Што л' ћу сада јадна започети,
 Што ме, Јово, н'јеси упутио,
 Иза тебе како ћу с' владати
 Са нејаким нашим сиротама?
 Што нас прије н'јеси опремио,
 Да ти сами сада не остаемо,
 У несвојти, у туђини сами,
 У несвојти, у невјери мркој.

Мајстори. Чим болесник умре, шаљу се поруке мајсторима. Они одмах долазе, ако су се затекли код куће. Од вајкада се налазе у селу за тај посао „по два чојка“, два мајстора, а понегдје им помогне још и понеки који се не бави тијем мајсторлуком.

Мајстори праве мртвачку шкрињу (ковчег, сандук) и крст. Ко има свој гај, усијеку дрво за крст у гају. Особито цијене и воле храстов крст. Мајстори помажу и око постављања клубе за мртвог, и спремају потребне столове, клубе и троне (округле, мале, столице са три ноге). Мајстори израђују дрво „пре-душу“, бесплатно за читаво село, док су живи. Када који мајстор умре, наставља други сељанин и обучава се томе послу. Ово осећање за ближње подржавају Срби Кордунаши од како се памти овуда. Када мајстори мртвачку шкрињу уреде и како треба саставе, уресе је разним шарама. На заклопцу нацртају крст, а у пошљедње вријеме обоје га црном бојом.

Крст изискује више пажње и посла. Крстова има мањих и већих, обично су од храстовине, високи и преко четири метра, са разним резбаријама. И код обичних крстова има резбарије са украсом од малих крстића на крајевима. На крст поставе таква три мала крстића. Осим тога, у облику цвијета изрезују крстиће од црвене и зелене ризе, и њима ките крст, углављујући их малим чавлићима¹⁾.

Када мајстори израде дрво, уносе га у кућу. Крст поставе мртва-

¹⁾ Мајстор, који је израдио крст, носи га први пред спроводом; крст је окићен ручником. Кад мртвог упокојају, мајстор скине ручник и узима га, јер му по обичају припада.

цу чело главе и наслоне га уз брвна. У шкрињу метну мртваца, коју заклопцем одмах не затварају, већ заклопац прислоне ближе мртвом у дно ногу на брвна. Тако чекају свештеника, пошто је све готово за сахрану¹⁾.

Покојници су сељаци, комшије, који ће копати раку за мртваца. Шаљу се обично четворица, да до уреченог времена буде рака ископана. Један од тих сељана узме подужи прут и измјери дужину и ширину мртвачке шкриње. С том мјером одлазе на гробље. С њима иде и неко од укућана, да им покаже мјесто, гдје ће за мртвог уз некога свога ископати раку.

Покопници гледају одабрано мјесто. Уприличе како ће лицем истоку бити окренут. Један од покопника узме у руке „крамп“ (трнокоп, будак), окрене се гологлав истоку, а тако и остали, па се прекрсте и одмах почну рад. Један удари крампом у земљу, чело главе, и рече: „Во имја оца“, па избаци захваћену земљу. Онда истим редом удари крампом по дно ногу и рече: „и сина“. Затијем, како ће мртвац лежати у гробу, удари крампом на десну страну и рече: „и свјатаго“, најзад удари крампом и на лјеву страну гробнице, те дода: „духа, амин“.

Одређени покопници даље редом копају раку, пола узете мјере дуже и шире од мртвачке шкриње. Сву земљу избацују на лијеву страну. Ако је ту већ нечији гроб, онда не ваља на њега избацивати земљу из нове раке, него се земља избацује у врх главе и у дно ногу тога гроба. Код копања има посла и „брадва“, којом тешу стијене раке, да су правилно и „комице“ отесане и уређене. Рака се ископа дубоко тако „до људскијех сиса“. Када и дно ваљано постружу и уравњају, прикупљени остатак земље избаце лопатом као и сву прије из раке, на лијеву страну, јер мртво тијело донесу с десне стране. Тако су покопници готови с раком и чекају долазак спровода. За случај да се мртвац не закопа истог дана, отворена рака не смије остати, него је затрпају ископаном земљом. Сјутра дан се копа нова рака.

Спровод. Када свештеник дође, облачи се у црне одежде и чита опијело. Кад сврши опијело и народ обави „пошљедње цјеловање“, онда онај, који је везао мртваца, дријеши га. Најприје скида подбрадач, развезује руке и ноге, раскопчава пуца под вратом и др. Најзад дријеши мртвачки свитњак (гаћник, учкур²⁾). Ако забораве ово дрије-

¹⁾ Власти су пре рата установиле звање *мртвозорника*, коме се сваки смртни случај мора доставити. Чим добије пријаву, мртвозорник долази да утврди смрт. Он већ има упуства од лекара на шта има да обрати пажњу, а нарочито по чему ће познати да је неко умро. У случају да је неко умро од заразне болести, мртвозорник то достави поглаварству, а оно лекару. Мртвозорник издаје „чедулу“ (дозволу) за сахрану са знаком када се она може извршити (после протекла „два рада“). Мртвозорничка се „чедула“ предаје свештенику пре погребa, јер без ње он не би могао изићи на сахрану. — ²⁾ Понека жена брзо и вешто извуче свитњак из гаћа. Верује се, да она жена, која тај свитњак носи свезан око себе, неће имати дјецe, или ће, ако затрудни, рађати мртву дјецу. Али је, веле, ово „велика гре'ота“.

шење у кући, онда то ураде на гробљу. Затијем метну заклопац на шкрињу и закују мртваца¹⁾, прибивши са страна с неколико чавала заклопац за шкрињу.

После опијела свештеник излази пред кућу и стаје пред мртвачка носила. Носила су већ готова и састоје се од два коца, испреплетана штриком. Одређени људи се хватају журно посла, склоне срп са мртваца, износе шкрињу с мртвим, собна врата за њим притворе и одмах отворе, да народ наступа. Онда с мртвачком шкрињом ударе лако трипута о спољашњи кућни праг, па прекорачивши праг, постављају га на носила. У том народ опет за мртвим притвори врата и бацу, па опет отворе, да заостали народ изађе на двѳр (двѳ).

На двору се сврставају. Људи се у већини кордунских села ставе у редове испред попа. Имаде ли школске дјеце, то њих најприје сврстају пред попом ради помагања у појању. За мртвачком шкрињом у првим редовима иде обично родбина, а иза њих остала сеоска женскадија. Носила с мртвацем носе четири човјека. Ако ли је гробље подале, одабере се осам једначних људи, да наизмјенце, у једнаким растојањима, носе мртвог у отвореној шкрињи²⁾, а заклопац носи посебно који сељак све до гробља. Носачима причврсте по округу платна, као повезачу, с лијевој стране прса. Како је напред поменуто, мајстор иде први пред спроводом са крстом, који је окићен ручником. Ако нема дјеце, онда један човјек носи звонце, други носи црну литију; некима, који су кадри платити, иде и велика свечана црквена литија.

Како се крену, свештеник „ђачи Свјати Боже...“, а жене настављају са бугарењем све до отворене раке, гдје завршују о „вјечној кући“.

Путем до гробља, на улазу у гробље и код гробнице бугаре овакве и сличне бугарке:

**Мајка за синчињем кад га обуку,
а и путем до гробља**

А, јој, ранко мили мој!
А, јој, мило јање моје!
Што си ми се крају приклонио,
И ручице своје прекрестно?
Томе ти се н'јесам научила.
Ала си нам ранко киндиса!
А јој љута рано без пребола,
А јој мили гранатјеру мој!
Томе се н'јесам од тебе надала,
Поздравде нам то нашега рода:
Мајку моју, милу баку своју.
Мајко моја, мило добро моје!
Ево теби ранка на конаке,
Дочекај га, мила мајко моја,
Па му кажи, како се тамо влада;
Он је болан, сави га на крило,
Простирку му мекану направи!

**Сестра за сестром, путем
до гробља**

А, јој, сејо, а јој, добро моје!
Како си ми тако киндисала?
Мене јадну изневјерила.
Сејо мила, поздравде ми брата,
Брата мога, а и свога сејо!
Кажи њему, мила сејо моја!
Да га нигда заборавити нећу,
Нит сестрице, тебе јединице!
Те се ране пребољети неће.
Јој, сејо, јој добро моје!
Ко ме ћу се сада навраћати,
Ко ме ли се сада потужити,
Ко ли ће ме јадну разговорити?
А, јој, сејо, јој разговору мој!
Неста брата, неста миле сеје,
Ево туге, јадног разговора,
Да ме прати до мог гроба ладног.

¹⁾ На више мјеста не закивају мртваца, јер имају згодне „можданике“ који чврсто држе поклопац на мртвачкој шкрињи. — ²⁾ Власт је забранила и отворена се шкриња са мртвацем не сме носити, већ се још код куће закује.

Снаха за ђајом, путем до гробља

Јаој, ђајо, јаој, родитељу!
 Нерођени капо и рођени!
 Куда си нам данас по'итио,
 Куд научи данас путовати,
 И далеке путе облазити?
 За што си нас тако премразно,
 И невољне наске оставио,
 Те за тобом, да ми тугујемо,
 А од данас, па све до вијека.
 Крсна нам се утрну свијећа!
 Ево нама часа несретнога,
 Ево нама данка од растанка!
 Залуду нам волови и долови,
 Кад сва звоиа поскида са блашца;
 Залуду нам све имање наше,
 Кад нам нема твога соколања,
 И умјеће са сва чет'ри пјетра.
 А, јој, родитељу!
 Ма што ћемо ми сада без тебе?
 Ко ли ће нас на рад упутити?
 Ко ли с рада сада дочекати?
 Тешко нами сада, па до в'јека!

Кћер за оцем, путем до гробља

Јој, родитељу!
 Јаој, мило добро моје!
 Како си нам мога киндисати,
 Своје јањце љуто ув'јелити,
 У туђици наске оставити,
 У туђици, у немлој својти,
 У туђици, у немлој руци.
 А јој моја, помоћи велика!
 Поздрави ми милу мајку моју
 Откад тебе ја мајко изгуби,
 Сваког добра ја тужна пожели,
 Нема мени мајчине милосте,
 Нема њене мекане бесједе.

Кћер за оцем на улазу у гробље

А, јој, родитељу мој!
 А, јој, мило добро моје!
 Куда си нам по'итио?
 Ко ме си нас тужне преноручио?
 Нас остави младе зелене,
 Па ко ће нам мудру сјету дати?
 Ко ли ће нас у св'јет пом'јешати?
 Ево теби данка од растанка,
 Ево теби села невесела,
 Ево нами жалосног растанка;

Нит ко срета, ни за здравље пита,
 Ето тебе на конаке роду,
 Ето теби вјечне куће твоје,
 Чавланице, куће јадне твоје,
 Која нема баце ни пенџера,
 Са свих страна црна мајка земља,
 Од јелове даске кућа ти је;
 Ма како си мога киндисати,
 Своје јањце љуто ув'јелити.
 А, јој, родитељу, дико наша,
 А, јаој, све на св'јету моје!

Жена за чојком на улазу у гробље

А, јој, чојче, мило добро моје!
 Ево нами данка од растанка,
 Ево твога села невесела,
 У које си данас по'итио,
 У које ћеш сада населити,
 И вјечити санак боравити.
 Јаој моје село невесело!
 Ево теби Јове на конака.
 Збогом, Јово, збогом добро моје!
 Поздрави ми милу мајку моју!
 Она ће те тамо дочекати:
 Упутити, како с' тамо влада;
 И кажи јој грдне ране наше,
 Како си нас јадне оставио,
 Да кукамо кано кукавнице,
 Прерђемо капо ластавице,
 Од данаске, па све до вијека.

**Сестра за сестром на улазу
у гробље**

Јој, сестрице, мила јединице!
 Ево твога села невесела,
 У које си данас по'итила,
 Ето теби твоје вјечне куће,
 Која нема баце ни пенџера,
 Ето тебе роду на конака.
 Поздрави ми, родитеље наше!
 И дјечицу милу нашу,
 И осталу својту и рођаке!
 Јој, сестрице, мила јединице!
 Од свог добра ништа не понесе,
 Мап скрштене вр'једне руке своје,
 И праведна дјела своја,
 С којима ћеш пред праведног судију,
 Који суди праведним и гр'јешним.
 Збогом сејо, збогом добро моје!
 Збогом сејо, за в'јек вјекомнице!

Кад спровод стигне на гробље, код отворене раке с десне стране гробнице положи мртвачку шкрињу, па ако су код куће заборавили одријешити мртваца, то се овде учини. Затим подвуку „штрик“ под мртвачку шкрињу, жене забугаре, и шкрињу с мртвцем спусте у раку. Један од покопника сиђе у раку, помиче шкрињу трипута на исток и запад, и онда изађе из раке. Свештенику даду земље на лопати, коју он први баца на мртваца, а за њим пратиоци спровода баце сваки по грумичак земље и на глас рекну: „Лака ти била црна земља.“

После тога свештеник скине одежде и са народом се враћа кући умрлога, да доврши своју дужност.¹⁾ Пред кућом их дочека отреситија жена са „букаром“ воде и пешкиром (ручником) преко рамена, па им полијева руке, а кад који опере руке, маши се пешкира и отаре их. И тако даље редом, један по један перу руке.

Покопници остану код гробнице, па је с оном земљом с лијеве стране затрпавају, поставе крст чело главе и утврђују га. Понеки се нађе, па из поштовања уз крст стави запаљени „дуплијер“ (свијећу). Земљу, којом раку засипљу, равнају, понешто газе (чепају) да се гроб послјије не би проваљивао. Довршујући тако све како ваља, уприличе гробницу на облик каква мањег крова. Ако су доспјели приправити потребно бусење, то они и побусају гроб.

Кад су потпуно готови, покопници изваде сваки свој нож и одељу макар и најмању љушчицу од држалице онога алата, којим је који копао раку. Затим се прекрсте, те један на глас, а остали у себи над гробом ишчитају Оченаш, поклоне се и одмах и они иду кући. Код куће, ако је поп водицу²⁾ осветио, те им све спремно за подушје, ипак нађу разлог, да се малко причека с подушјем, докле покопници са гробља пристигну.³⁾

Подушје (карбине). — За подушје спремају потребну храну жене које су се примиле тога „мајарења“ од смртнога часа па до самог подушја. У погледу слабе опреме за подушје, срамота пада на „мајарице.“ Зато оне настоје, да на подушју буде довољно крува и других јела.

1) У Горњокарловачкој дијецези се свештенику ништа не плаћа за покоп; све уради бесплатно. — 2) Обичај је, да се водица свети послјије покопа. Тада, како народ вели, „изнесу сва двадесет и четири сјемена код овог шљемена“, а преко њих три шљивове гранчице и „прешку“ (без квасца) погачу (износе главно сјеме које у томе крају успјева: „шеницу“, „гра“ и „два кита куруза,“ а преко тога три шљивове гранчица и „стрван крух“ — пресну погачу). Кад је свештеник осветио водицу, благословио сјемена, зажелио земни род, срећу и здравље њима и њихову благу, остаје још и код подушја. Освећена се водица чува у кући ради лијека и ради „аветињских работа.“ — 3) Пре него што ће закопати мртваца у шкрињу, ставе му у руку сребрен новац (динар) „да за њим не би пошло благо (стока) од не руке, да не би било штете у благу,“ тј. да не би „ваљивало.“ Вјерује се, кад умре господар или господарница, мора бити штете у благу; па ако не пропадне све с реда, а оно ће главни комади угинути (во, крава, коњ).

„Није добро срести спровод.“

Пролазници стану, док спровод не прође; стоје украј пута гологлави, па се поклоне и прекрсте. Не дивани се ништа друго. Кад спровод прође, онда пролазници наставе пут.

Мртви се укопава поред гроба некога свог покојника, осим ако је црквена општина установила други ред.

Важно је, да друкчије бугаре, друге су бугарке до гробља, друкчије на улазу у гробље, а друкчије код отворене раке (где се истиче „вјечна кућа“).

Интересант је случај кад је свештеник запријечен, па не дође на покоп. Тада сељани сами свршавају све како је у обичају (изузевши опијело). Пре него ће кренути мртваца из куће, читају Оченаш, а онда се даље ређа све како је напред описано. Уз „Свјати Боже“ и бугарења жена обави се уобичајена сахрана мртвога. Тако је обављен

Боље, веле, да нешто и претече, јер претек неће пропасти. Употреби се послјије у кући.

За подушје треба испећи 10 до 20 погача. Обилато се спрема „омач“ — тијесто — за више столица и столова. Вариво и друго се припрема у већим котловима. Управљају се према дану у који пада покоп (да ли је пост или мрсни дан). Лакше је спремити подушје на посном дану, рецимо сриједом, петком, или у који завјетни или већи пост.

Ако је мрсни дан, кољу (ко је у бољем стању) по неко бравче, неки закољу говече, па и вола (ако је умро господар, који је у своме газдалуку у свему био напредан и подигао и унапредио свој дом). Такав се иза смрти у својој околини пуно година спомиње. Заслужио је, хвале тако, да га кућани што љепше и достојније опреме. Хоће тим „пре-душу“ што више да положи, те да се пред свијетом покажу, какоштују и уважају дјела покојника. То је, вели се, једном за увијек, „вјечни опремак.“ Код таквијех често седе на подушју и по двјеста душа.

Код наших кордунских Срба лијеп је обичај да сељани јело донесу. Обично ће свака планинка донијети погачу или „крузовницу“¹⁾ и лонац са јелом, било посним или мрсним. Нпр. на мрсном зимском дану донијеће крв и лонац купуса и сланине; иначе лонац гра'а са сланином. Тако Кордунаши олакшавају један другоме трошкове у таквијем приликама.

Пиће је једино на терет домаћину. Набавља се углавном ракија, а само нешто вина (1—2 литра) узима се за свештеника и људе који с њиме у прочељу сједу.

Кад и покопници стигну, сви који су испратили умрлог до вјечне куће, сједају за приређене столице и столове. Свештеника и неколико угледнијих сељака намјесте у прочеље. Свештеник и сви остали устају, па се свештеник помоли Богу и благослови „јело и пиће.“ Сједу, благују и обређују се чашицом ракије „за покој душе“. Све два и два куцају се чашама ракије и пију, а понеки рјечитији рече: „За покој душе која се преставила, да јој Бог даде царство небеско, у дици и слави својој небеској, у рају! А нама срећу и здравље и род од црне мајке земљице, која нас свију, рани и од зла брани!“ Други аминую и реку: „Амин, Боже, дај!“

Чаше се предају даље десно, те им надолије онај који послужује. Тако се обређују сви околу, редом све по два, осим ако има више људи који ракијом служе. Кад се види, да су сви за столовима под-

покоп покојног Марка Вејина, учитеља у пенз. у Грабовцу (био је самац), где сам присуствовао од почетка па до краја.

„Не ваља се радити, док се мртве кости не покопају. Најприје сахрана, а док се и нас Бог, хвала му и слава, не сјети, биће дана и биће рада, те ко ваља, може се ње нарадити“.

Жене од заната, које се редовно баве бугарењем, бугаре боље и смишљеније од оних, које случајно и неспремне излазе бугарити. Прве бугаре у правилном десетерцу (види М. Б. Кордунаш: *Бугарење* у „Народном Васпитању из Гор. Крајине.“ „Нови Васпитач.“ 1897, стр. 36, засебно оштампано, као св. 1) што у потоњијех није случај.

¹⁾ „Стрван“ или „курузан крв.“

мирени, свештеник устане и заблагодари Богу. Одмах се и народ диже и одлази својијем кућама.¹⁾

Свештеника испрате до кола, или већ каквом је приликом дошао. Кад се увече народ развије, за столице сједне домаћи народ, који је послуживао код столова као и покопници, ако се случајно деси, да су закаснили на гробљу. Пошто вечерају, одлазе и они, а једино још остану рођаци, који помажу у спремању и разговарају и тјеше ожа-лошћене.

Жалост у породици. — Од часа кад је болесник умро, па до укопа укућани (мушки) и ближа родбина иду у знак жалости гологлави. Неки и по сахрани иду више дана (једну или више недеља) гологлави.²⁾

Жалост за мртвим траје годину дана. За то вријеме неће нико од кућана запјевати, па ни намјернику не даду у кући да запјева, казујући му да су у жалости. Тако исто не дозвољавају ни гуслару про-сјаку, да уз гусле пјева. Гуслар се извињава, да није знао, а планинка му удели „пре-душу“. Ни званице о крсној слави не сазивају у тој години.

У тој години нема на благу звона ни бронза. Све поскидају одмах у почетку. У знак жалости после покопа дају звонити по осам дана јутром и вечером у парохијској цркви. После покопа по десетак дана, сваког јутра, иду жене и бугаре около куће и по кући и жале упо-којено чељаде.

У жалости (у новије доба) жене носе црни рубац, а која може обуче црнину (купи у дућану колико треба за кикљу и блузу). Прије овога носиле су жене око врата неку црну траку. А док су жене носиле „повезаче“, бијеле „шлинговане“ од куповног платна, причврстиле би на њој, гдје се види, црну или модру крпцу од пртене тканине, као знак да су у жалости. Људи уопште немају никаква знака жалости и не носе их.

Овакви су били погребни обичаји у Срба на Огулинском Кордуну од 1880 год. па све до пред Свјетски рат, када се почињу мењати.

На крају наводимо неколико празноверица о смрти.

Празноверице о смрти

Ако кокош у кући сито (или решето) поклопи, није добро; неко ће из куће у тој години умријети.

¹⁾ Планинке, које увече не доспију до својих позајмљених жлица, здјела и др. посуда, дођу по њих сјутрадан. Ту их за покој душе послуже ракијом. Кад се обреде, узме свака што је узјмила од свога посуђа за подушје и одлазе кући. — ²⁾ Ја се сећам, сад већ покојног Данила Богуновића, узорног тежака из Арапова Дола у Срезу кореничком, који је за својим рано преминулим синовцем ишао пуних шест недеља гологлав. Како је то било леги, умотао би погдјекад главу пешкиром. Зашто то ради? — питали га старији сељани. — „Како не, кад немамо више мушког потомка; он нам је био сва нада, живот и срећа, па га ето узне драги Бог, 'вала му и слава', — болно би завршио старац Данило.

Ако кокош снесе малено јајашце, без жуманца, неко ће умријети. А да се не догоди смртни случај, онај, који нађе такво јајашце, не треба ником да казује, већ га ваља однијети код камена станца, ту ишчепкати малу јамицу уз тај камен, јаје о камен станац разлупати, па рећи: „не веле ти коме нашкодити, већ ето, ђе само себи главе дође.“ Па га онда ваља брзо зачепкати у ту јамицу и без обзира се вратити кући.

Кад се кокош слепрша и запјева ка' ороз, слуги, да ће неко из куће умријети у тој години. Стога, да се то не догоди, први који опази да је кокош запјевала, ухвати је и осјече јој главу и рече: „Испјевала си себе“, или „Уметнула си се својом главом, а не'ш ничијом више.“

Ако ороз с вечера па лијегалу свом запјева, неко ће умријети. Понеки се старац тада прекрсти и рече: „Боже драги, ти помози и опрости.“

Ако се види у сну каква грађња: куће, штале и др., сигурно је да ће из куће онога, коме се гради, неко у тој години умријети.

Ако по кући и у покућству нешто пуцкара, значи да би неко уца' умријети, или би мога' промијенити огњиште, иселити се из те куће.

Ако пас ноћу лавуца на неког, а при крају завије, слуги да ће неко умријети. При том ваља пазити, куда се пас окренуо, према чијој кући лаје и завија; онда ће, веле, из те куће неко умријети. Други веле, да то слуги и на пожар, на ватру.

Ако пас вије без лајања, неко ће умријети.

Ако се тара усније, смрт је ту.

Ако међед на сан дође, те огребе чељаде својом шапом, сигурно је да ће му неко у тој години умријети од ближег рода. Тако кажу и за мачку.

Ако ђук пијуче (ђуче) око куће, или падне на кућно шљеме, пенџер, па се јавља пијукањем, умријеће неко из те куће прије него ли се година дана наврши.

За неку малу тамно-зелену птичицу кажу, да претказује смрт својијем цвркутом са тужним пјевањем. Веле, да је напошљетку неким родитељима ћела се на главу попети, на Садловцу; па 'нда је нестало, није се више поврћала. Било је свршено. Други дан добили су ти родитељи вијест, да им је син од ратних пошљедица умро у болници.

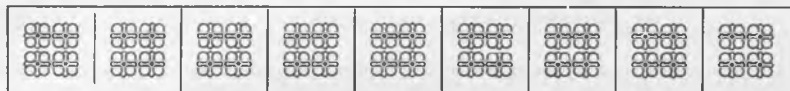
Ако ли се мало дијете, које још не зна говорити, својим ручицама пљешће у мајчином нарамку или кога другог, одмах ће рећи: „Боме ће некога испљескати! Није добро, нити му се надај. Неко ће у кратки земан у роду умријети“.

Ако је божићњак (божићни пшенични хлеб са квасцем) кад се испече, као располовљен, распукнут, вјерује се да ће им господар у тој години умријети. Ако је одвојен мањи комад, онда ће неко од укућана умријети.

Манојло Бубало — Кордунаш.

Résumé. — *Sur l'enterrement dans l'Ogulinski Kordun.* L'auteur décrit les cérémonies d'enterrement dans la région de la ville d'Ogulin (Ogulinski Kordun), telles qu'elles étaient pratiquées avant la guerre mondiale. Il est intéressant que le costume pour le défunt („mrtnvačko ruvo“) est préparé bien à l'avance. On prépare: la chemise, le caleçon, le gilet, les chaussettes, le beret („čepica“), la ceinture en soie et deux toiles, l'une pour couvrir le mort et l'autre pour le plancher. — Le malade, avant de mourir, appelle ses parents et ses amis pour les saluer. A l'approche de la mort, on le garde, et celui qui est de garde allume

la bougie au moment de la mort. On considère comme un péché de laisser mourir quelqu'un sans allumer la bougie. — Lorsque le malade a rendu le dernier soupir, on commence les préparatifs pour l'enterrement, dans lesquels participent les cousins et les voisins. On lave le mort, on lui met le costume „mrtvačko ruvo“, et on le place sur „odar“ (civière). Les parents le pleurent (l'auteur cite des exemples pour montrer comment la mère pleure la fille, le fils, ou comment la soeur pleure le frère). — On informe le prêtre, on invite les ouvriers qui font le cercueil et la croix; on appelle aussi les „pokopnici“, fossoyeurs (généralement quatre). Avant de commencer à creuser la fosse, les hommes se signent; la terre est jetée à gauche, et la fosse est creusée de façon que le décédé ait la figure tournée vers l'Est. Tous ces travaux sont faits „pre-duša“, c. à d. tout à fait gratuitement. — Au bout de quarante huit heures („dva reda“), le décédé est mis en terre. Auparavant le prêtre fait la prière funèbre à la maison, et ensuite on part au cimetière suivant un rang déterminé. Même en allant au cimetière, on pleure le mort, bien que d'une autre manière qu'à la maison, dont l'auteur cite des exemples. Après l'enterrement, le prêtre et les autres reviennent à la maison du décédé, où l'on prend un repas, „podušje“, après quoi on s'en va. — Le deuil dure une année. Pendant ce temps personne ne chante dans la maison du décédé, pas même les guzlar aveugles. Le jour de la fête de famille, personne n'est invité. On ne met pas les cloches aux bestiaux. Les femmes (surtout dans les derniers temps) portent, en signe de deuil, un voile noir. Les hommes sortent parfois toute une semaine ou même pendant plusieurs semaines tête nue. Enfin, l'auteur cite quelques croyances relatifs à l'enterrement.

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ У ГАЛИЧНИКУ

О Петров-дану, 1931 године, био сам у Галичнику ради филмског снимања тамошњих свадбених обичаја. 1924 године је Коста Манојловић проучавао и бележио народне мелодије у Јужној Србији, па је узгредно описао свадбене обичаје у Галичнику и објавио у првој књизи Гласника Етнографског музеја у Београду (стр. 84—93). Како је Манојловићу била сврха да проучи народне мелодије тамошњих свадбених песама, то су му неки свадбени обичаји остали незапажени, те његов опис има недостатака. Нашим прилогом попуњавамо те празнине уколико смо их могли запазити и сазнати од народа у Галичнику. Ради везе у излагању неки се обичаји и овде укратко описују, иако их је описао Манојловић.

До прошлих ратова момци су се женили од 16—20 године, а данас пошто отслуже војску. Изузетно се данас рано жене они момци, којима то налаже нека прека потреба, нпр. због старих родитеља, због дужег одласка у печалбу или што момак нема одрасло женско лице, које ће да води женске послове у кући и слично томе. Девојке се почињу удавати од 15—18 године и оне се данас редовно удају за момка старијег од себе.

Данас је већа брига удати, него оженити, док је доскора било теже наћи девојку. Печалбари се почињу женити у местима где су запослени, а девојке се нерадо удају изван села или за странца¹⁾.

Улогу избора за женидбу или удадбу имају родитељи и њихови рођаци. Нарочито су умешне жене, да открију све добре и рђаве особине момака и девојака. Како овде момци и девојке особито поштују родитеље, то они имају пуно поверења у њих, да ће их пристojно оженити, односно удати. Али се ипак не може рећи, да момци и девојке у Галичнику не могу бити заљубљени. То потврђује она неодољива тежња галичничког печалбара, да се ожени у своме селу, где је још у дечаштву запазио и заволео девојку.

За избор девојке се пази да буде здрава, допадљива, поштена и од угледних родитеља. И овде је, као и у околини Дебра, верност

¹⁾ Било је случајева, да су учитељи, дошљаци, просили неке девојке из Галичника, па су били одбијени само зато, што нису из истог села или бар из најближе околине.

женскиња највећа врлина¹⁾). То се да и разумети, јер је Галичанац као сточар и печалбар често отсутан. Кући се не враћа месецима, понекад и годинама, па му је потребно у повратку, да нађе све у реду.

Идеална је тежња сваког Галичанца, да има лепу жену. Женскиње је у Галичнику особите лепоте, а нарочито пада у очи њихова телесна хармонија. Поред тога што је краси домаћа ношња, она је поштеђена тешких земљорадничких радова и има доста времена, да полаже на чистоћу и неговање свога тела. Сем тога строго избегавање девојака да се састају са момцима насумњиво има утицаја на одржање њихове телесне свежине и лепоте. Јер девојке чим напуне 13 година, управо од појаве пубертета, избегавају сусрет момака и оне се могу видети још само на чесми. Момци са девојкама никада не разговарају, а о њиховим ближим везама не може бити говора. Штавише ни испрошена се девојка не састаје са својим момком до дана венчања.

У избору момка пази се на његово имовно стање, поштење и на углед његове куће. Момак или девојка и са незнатним телесним или душевним недостатком тешко се жени, односно удаје. Застарео момак, од преко 25 година, и застарела девојка, од преко 20 година теже се жени и удаје. Они служе за срамоту не само својој кући, него и роду.

Момкови родитељи шаљу поверљиво стројника (просиоца), да пита девојачке родитеље за девојку. Ако стројник не успе у посредовању, он одлази, по налогу момкових родитеља, да пита за другу девојку. Ако стројник постигне споразум, тада преда девојачком оцу новац као капару за девојку, а од девојке добије белу *ризу* (мараму) за момковог оца. Отада се у селу сазна за *свршену* (испрошену) девојку, па јој стројници више не долазе.

Ускоро се за тим нађу *свајошчина* (родитељи момкови и девојачки) код цркве и уговоре, кад ће „свекор“ да донесе снаси прстен и са колико ће гостију да дође у госте. Обично се за овај обред одреди недеља или празник. Момков отац пође пред ручак са најближим рођацима, да преда девојци прстен. Просиоци се почасте са ратлуком и водом, ракијом и кафом. Девојку изводи мајка или снаха пред просиоце и она сваком пољуби руку, а од њих добије новац. Кад пољуби свекра у руку, тада од њега добије прстен, који она преда оцу. Девојка даје просиоцима по белу ризу на дар.

На Велику Госпоњу („Богоровицу“) иде момков отац са кумом и

Фот. П. Ж. Петровић
Сл. 1. Тип невесте.

¹⁾ М. М. Вељин: *Дебар и његова околина*, Брaсшво VIII, 52.

девером да преда девојци *велики прстен*. Пошто се гости претходно почасте пићем, на сто се изнесе девојачка погача, па се на њу стави пшеница и купусни расад, а свекар стави прстен. Кум прекрије погачу са ризом. Свекар скине ризу са погаче, па је чува за годину дана и у исти дан је преда снаси, да је носи око главе. Девојка узме са погаче прстен, па га преда оцу, а остали гости изломе погачу. Изломљена погача означаје, да је тиме утврђен пријатељски однос међу новим пријатељима. Отада пријатељи почињу да припремају све потребе око жењидбе и удадбе.

Уочи првог дана свадбе, управо на два дана пред Петров-дан, на свакој кући, где се жени момак и удаје девојка, истиче се „барјак“ (данас државна тробојка). Пре њиховог ослобођења од Турака барјак је био од црвене тканине, којој се у средини пришије бели крст. Уз истицање барјака пева се и ова песма:

»Стани моме, здраво не стапала,
 По ридови солнице огрејало,
 По чардаци крстатли барјаци,
 Во дворови китени сватови«.

Зоваче (позивач на свадбу) или *зовачка* (женско лице) иде на два дана пред Петров-дан од куће девојачких родитеља, да позива момкове рођаке, да дођу увече код девојачке куће, па да одатле иду са девојком „на вода“ (на три чесме у селу). Зоваче носи карту са вином, која је окићена природним цвећем. Кад се одводи невеста, тј. уочи Петровдана, иде зоваче од момкових родитеља, да позове рођаке и пријатеље „на вођење невеста“. На дан венчања, тј. на Петров-дан, позива зоваче момкове рођаке овако: „Дођите вечер на затвореније“, тј. на свођење младенаца. Позвани пију вино из карте или је само мало подигну у вис, због напретка и благосиљају весеље. На карту позвани дају новац, који зоваче предаје момку.

Фот. П. Ж. Петровић
 Сл. 2 Зовачка са окићеном картом.

Увече, пред одлазак девојке „на вода“ дођу свирачи¹⁾, обично два *зурлаша* и два *шапанџије*, пред момкову кућу. Они свирањем објаве, да је отпочело свадбено весеље. Пред њих излази момкова мајка са ситом и *сваћом*²⁾ на глави, у десној руци држи карту са вином а у устима воду. Доскора је она излазила пред свираче са пиштољима и кубурама заденутим о пасу. Свекрва прва поведе *оро* (коло), а по завршетку се враћа са *сваћом* у кућу.

¹⁾ Свирачи су Цигани из Дебра. — ²⁾ У Маној.ловићеву опису свадбених обичаја у Галичнику је погрешно штампано „свађа“ место сваћа, в. наведено место с. 85.

У само вече, пошто падне мрак, а пред сами полазак „на вода“ сав Галичник јечи од многих зурла и грми од тапана, јер се сваке године на Петров-дан венча 10—20 момака¹⁾. Код момкове куће скупљају се звани и не звани „на оро“ (игру у колу).

Пред полазак на воду оде једна девојчица на три чесме у селу, да захвати воде, с којом ће се девојка умити пред полазак. Девојчица кад пође на воду ни с ким не говори, нити се поздравља.

Девојачкој кући дођу момкови родитељи и њихови рођаци са свирачима, а у руци сваки носи запаљену *борину* (луч).²⁾ У кућу се улази, да се попије која чаша ракије, па полазе „на вода“. Тада се девојка ником не показује, већ је опколе другарице и иде у мраку позади свих пратилаца, а у рукама носи два суда за воду. Она, у мраку и опколена девојкама, захвати са три чесме воде у оба суда, па се код куће окупа том водом. У повратку кући не иде се истим путем. Код девојачке куће остају девојачки рођаци на вечеру, а момкови се рођаци врате његовој кући на вечеру. Код момкове и девојачке куће се, пред вечеру, ломи сваћа. Она је умешена од пшенична брашна и у њу се ставе сребрне паре. Сваћа се стави у врху трпезе (стола), па је гости, пошто је мало просеју са ситом, изломе уз песму:

»Огрејала месечина по честна трпеза,
Не ми била месечина по честна трпеза,
Ток ми била честна сваћа од бела пшеница«³⁾.

Пошто се изломи сваћа, гости траже онај новац што је био у њој умешен, па га откупљује домаћин и чува ради среће. Затим настаје вечера и весеље уз певање и игру оро.

Пре него што пође момак за девојку дужан је, да са укућанима и свирачима посети гроб покојника, који је недавно умро и да од њега тражи *ојрошшај* за женидбу. Нарочито је обавезна та посета, ако је покојник умро у току године. Изгледа да је посета гробу уобичајена због тога, што се у времену скоро од године дана, тј. од просидбе па до венчања, није предвидела смрт у кући, јер се у таквом случају у осталим нашим пределима, за годину дана од смрти покојника, не приређује никакво весеље. Овде се чини тај изузетак, јер печалбарски и сточарски живот Галичанаца налажу потребу, да се свадба не одлаже, па се зато тражи опроштај од покојника.

На гроб се излази редовно пре подне. Младожења носи карту са вином, а његов отац или који ближи рођак носи ракију и леблебију у тањиру. Пред гробом се момак трипута поклони и упали покојнику свећу и кандило. На гробу се плаче и нариче за покојником, а за све то време свирају свирачи поред гроба. Ту се пије ракија и узима леб-

¹⁾ Свадбе су у оближњем селу Лазаропољу на Св. Илију, у Гараму на Велику Госпољу, у Екловцу, у Поречу, на Св. Петку (две недеље по Св. Илији). — ²⁾ Данас „на вода“ иде и младожења. — ³⁾ Песму наизменично певају две групе певача и то тако изгледа, као да једни песмом нешто питају, а други им одговарају.

лебија, а момак одлије мало вина на гроб. У повратку са гробља се онима који наиђу нуди ракија, вино и леблебија за покој душе покојника, а свирачи прате поворку и свирају.

Пред полазак за девојку момак се обавезно *бричи* (брије), без обзира да ли је стигао за бријање. Њега брије човек, који има живе родитеље, или бријање отпочне онај, коме су живи родитељи. Момак се „бричи на целина“, тј. у одељењу које је непосредно на земљи. Уз бријање девојке опколе момка и певају:

»Неће зетот бербер да го бричит,
Дур не земат од татко прошчење«...

Сви они од којих се тражи у песми опроштај, одговарају песмом:

»Просто да ти је синко ле од мене и од Господа,
Од Бога ти врнало, од земла ти никнало!«

Момку се прво обрије десни па леви образ, а по бријању се умије вином. Уз бријање држе два детета пешкир испод момкове браде, да длаке не спадну на земљу. Деца су „татково и мајкино“, тј. она, која имају живе родитеље. У пешкиру су завезани босиљак, купусни расад и бонбоне. У њега се најзад завежу обријане длаке, па га младожења одвеже прво вече кад легне са невестом.

По бријању се момак облачи у свечано, ново одело. За појас стави *коџидан* (копитњак), а око капе црвену *коџину*, конач од чисте свиле, те се по њој познаје да је младожења. Док се момак облачи, девојке певају:

»Мили татко, мило ти се молам,
Сабери ми верни побратими,
Ће одимо во Будима града,
Да земамо Будимка девојка«.¹

Песмом девојке објављују полазак сватова за девојку. Момци се искупе на коњима код младожењине куће, па одатле са младожењом и барјактаром на челу одлазе на брдо Србиновац код гробља. Девојке им излазе у сусрет „на пот“ и певају сватовске песме. У повратку се момци нађу са осталим сватовима у селу, где то уговоре, па заједно оду за девојку. *Старџобраћим* (стари сват) предводи сватове и он први стиже девојачкој кући, где га срећу девојке и певају: „Мушчу-лужија голем абержија“...²). Момак на коњу иде позади својих *џобраћима* (највернијих другова). Пред девојачком кућом, управо пред *клеџи* (подрумом), дочекују га девојачка браћа. Младожења их пољуби у руку, а један од девојачке браће пружи му чашу са вином. Он, седећи на коњу и не скидајући капу с главе, прекрсти се и отпије мало вина, па чашу преда с леве стране свом најстаријем рођаку и пољуби му руку. Младожењин рођак налије чашу са вином и пружи младо-

¹) Пева се као Манојловићева забележена мелодија бр. 5, видети на навед месту у прилогу изван текста. — ²) Даљу улогу старпобратима в. у Манојловићеву опису на нав. месту стр. 87—88.

жењи. Он понови пијење, па чашу пружи с десне стране девојачком рођаку и тако редом, док се са неколико њих не измења. Најзад зет и шурак измењају јабуке и шурак дарује зета белом ризом, коју он стави на десно раме и не скида је тога дана. Побратими врате младожењу кући, а сватови уђу у кућу девојачких родитеља.

Код младожењине куће побратими поједу витканицу „сарајлију“ (питу), па затим узму младожењиног коња и поведу за невесту.

Сватови и девојачки рођаци изломе за столом сваћу, коју су донели момкови родитељи.¹⁾ Она је покривена белом ризом, која се поцепа уз ломљење сваће. Сватови и девојачки рођаци пазе, да што више одломе од сваће и да поцепају ризу, а неки теже, да је преваром истргну и да је целу уграбе. Уз ломљење сваће пева се поменута песма „Огрејала месечина,“ а девојачки рођаци певају још и ову песму:

»Нарочуват сваћа Василковица,
Сваће Јаковице:*)
Зар немаше сваће мори,
Една шкорка дрва,
Да испечеш честна сваћа?
Да л' немаше сваће мори,
Една скрупца солца,
Да посилиш честна сваћа?«...

Сватови се служе за столом јелом и пићем уз здравице: „Добро ни дошли сватошчина, аирлија со здравије!“ — па се куцају чашама. Они што служе пиће нуде сватове: „Мењавајте ракију и вино“.

Пред сватове за столом изводе девојку брат и снаха. Она љуби руку сваком свату почевши од најстаријега у врху стола (обично свекра). Затим девојку врате у собу, да обуче *невесџинско руо* и од тада се зове *невесџом*.

Удавача Рокса Н., појавила се пред сватове у девојачкој ношњи са плитком капом на глави („кечетом“), испод које је на челу висио повелики златан новац. Капу је прекривала куповна шамија вишњеве боје. Груди јој је прекривала богато вежена кошуља, а преко ње је имала кратак *елек* и *доламу* боје труле вишње. На ногама је имала црне чарапе и куповне црне ципеле. Као невеста била је обучена: место капе имала је бели прозирни *дувак*, који јој је прекривао главу са лицем, а поврх дувка је био зелени венац од природног цвећа. Доламу је заменио бели дугачки *клашеник*. Невесте не скидају дувак на дан венчања, а неке то чине само утолико, што открију лице. Раније су невесте носиле *сокај*, а кад се зароде носиле су *главинку*, кратак *сокај*, који је изобичајен око 1890 год. Помиње се још и то, да су невесте носиле, пре 50 и више година, на глави капу звану *џанџир*, која је била врло тешка и искићена сребрним парама.

1) Подробнији опис у Манојловића стр. 88. — *) У песми кори девојка младожењину мајку, а тако се зову по именима својих мужева.

Док се сватови госте, припремају се невестини *ковчези* са рухом и товаре на коња. Пред одлазак сватова старпобратим плаћа за невесту њеном брату. Невеста се опрашта са укућанима и рођацима, па је они попењу на младожењиног коња. Она јаше позади свих сватова, а за њом свирају свирачи.

Пред кућом невесту дочекује свекрва са ситом и сваћом на глави, у устима држи воду, а у десној руци карту са вином. Она трипута обиђе око невесте, а за то време младожењини зетови стављају невести своју капу на главу или узду, да је тобож зауздају, од чега се она брани. Пошто се свекрва трипута куцне са невестом главом у главу, врати се у кућу са ситом и сваћом на глави, па узме простирач и простре га почев од прага па према невести. Невесту скину на покривач и на улазу у кућу трипут се поклони. У кући јој свекрва

„чука синцир“ (вериге) о главу, па је одведе за *мешарку* (наћве), да меси хлеб. Затим невеста служи вино сватовима.

Увече, кад падне мрак, младожењини побратими ложе ватру пред његовом кућом, припеку јагње на ражњу и кувају „пилав,“ а сватови играју оро уз свирку око те ватре.

На венчање се редовно иде пре подне. У цркви свештеник испитамладенце пред

Сл. 3. Одвођење невесте младожењиној кући.

олтаром о доброј вољи за ступање у брак, па им састави мале прсте десне руке и покрије их белом ризом по глави. Кум трипута измења прстење са прстију младенаца, па им над раменима држи упалене свеће, које му пружи свештеник. Младенци се венчавају под зеленим венцима од природног цвећа, које свештеник неколико пута укрсти над главама младенаца и уз то пева црквену песму. Уз свештеников изговор „Венчајет сја раб божји Н. са рабу божју Н.“ кум одговара: „Амин!“ и укршта свеће над раменима младенаца. Уз црквену песму за обред венчања иду младенци за свештеником око стола, а за њима иду момковци побратими ухваћени унакрст за мале прсте. По венчању свештеник туца младенцима главе и честита им: „Аирли со 7 мошки и 4 женски!“, тј. нека је са срећом да имају 7 мушких и 4

женска детета. И остали сватови честитају младенцима брак са жељом, да имају доста порода. Онога што честита ударају сватови по леђима, да се тобож прихвати његова жеља.

По венчању долазе *гледувљени* (посетиоци) на *видување* (гледање) невесте како се *срами* (стиди) у младожењиној кући, па јој сваки, по обичају, нешто замери. нпр.: „Од коде ти је та низалка, да не ти је даде свекорот?“ Невеста се „срами“ и хоће да скине низалку (украсни ланац са сребрним новцем, који носи невеста о пасу).

Запворсније (свођење младенца) је прве вечери по венчању. Старпобратим учи младожењу, а старпобратимовица невесту како да се зближе. Свођење је у кућнем одељењу „на целина“, па макар то био и подрум. Прво сведе старпобратим младожењу, па онда старпобратимовица невесту. Младенци пред свођење узимају опроштај и благослов од родитеља и сватова и љубе их у руку. Пред свођење барјактар води оро пред младожењиним кућом, па се одатле са свирачима оде на раскршће у селу, где се искупе по неколико барјактара и свирача и заједно играју са сватовима.

Пошто се сведе младенци, старпобратим узме припремљену *шућку* (крњ земљани суд), у којој су ораси, бомбоне и новац, па је разбије о врата, где се налазе младенци. Деца грабе орахе, бомбоне и новац уз највећу галаму.¹⁾

Младенцима се спреми за вечеру јела и пића у судове, којих мора бити непар („лиф“), нпр. имају једну ложицу са којом се обоје служе, да се добро слажу; тањира треба да има три, чаша пет итд. Вечерају за столом. Поред вечере, коју спреме момкови родитељи, обавезно је, да младенци поједу јабуку и десну плећку од печена јагњета, коју је добио младожења од таста. Постављена вечера код сватова и младенца се не диже са стола до изјутра.

У обичају је, да невеста по вечери свуче младожењу и да га обуче изјутра. То је, по свој прилици, остатак негдашње женидбе, када

Фот. П. Ж. Петровић
Сл. 4. Младенци у кругу својих рођака. На глави невесте се види бео дувак и зелени венац.

¹⁾ Прича се, како се некада неко дете женило, па се прве вечери посвађа са невестом, која му разбије главу да му је крв потекла. У невољи је дете повикало у помоћ: „Мамо, крв!“ Међутим, мајка је то благосиљала са радошћу, јер је мислила на невестину невиност.

се момак женио врло млад, а невеста је била знатно старија од њега, па је била слободнија да приступи младожењи.

За време кад младенци приступају једно другом свирачи свирају у кући „езгију“: отпочну свирати само зурлаши, па им се нешто касније придружи један тапанџија, који „чука у тапан“ (бубањ) са два прута у почетку тихо, па све јаче и јаче. Најзад им се придружи и други тапанџија, који лупа у тапан са дрвеном маљцом тако силно, да се више не чује свирка него грмљавина тапана. По завршеној езгији свирачи добијају од сватова новац на част.

Изјутра по венчању, пре сунца, иде невеста са гостима и свирачима „на вода“, а „жамот“¹⁾ одлази са картом „на зовење гостију“.

Фот. П. Ж. Петровић

Сл. 5. Зурлаши и тапанџије.

Пре тога невеста (или младожење) седи“. Тада невеста тражи метлу, да почисти кућу. Али, ако се каже обратно, да Кузевица чисти а Рокса седи, онда се она „срамује“ и не чисти кућу, тј. још не признаје, да је у власти мужа.

Кад се иде „на вода“, на гробље, за невесту и на венчање не враћа се истим путем.

У кућу и у цркву невеста ступа десном ногом, да буде јачи напредак у току живота, као што је десна нога јача од леве.

У суд, с којим се умије младожења по бријању, ставља се пшеница, да буде родна година.

Момкову коњу завезују бели лук за реп.

Сваћу, коју сватови донесу момковој кући, начну на три места и парчад задрже код момкове куће ради среће.

Кад момак стигне девојачкој кући, гледа га девојка кроз прстен из куће, да јој буде веран.

Кад се сведу младенци, свекрва прислушкује на вратима њихов разговор, да им деца не буду глува.

Пред полазак на венчање и у повратку свекрва прати невесту и прска („штрка“) водом и вином, да отера „мађије“. Вода се са вином носи у малом котлу.

Папрат, што ставља невеста испод ногу кад полива госте на чесми, нема обредну улогу, јер се то чини, да се невеста не испрска водом,

¹⁾ ..окекад се назив *зеш* замени називом „жамот“, нпр.: „Еве го жамот Куковски“.

Пред вече долазе *поклонари*, да се поклоне младенцима и да им честитају верност и *чеснос*¹⁾. У обичају је, да мушкарци за тај чин обуку беле доламе, које данас носе још само стари људи. Том приликом гости кушају невесту: „Рокса (име невесте) чисти кућу, а Кузевица (тако је назову по имену младожење) седи“. Тада невеста тражи метлу, да почисти кућу. Али, ако се каже обратно, да Кузевица чисти а Рокса седи, онда се она „срамује“ и не чисти кућу, тј. још не признаје, да је у власти мужа.

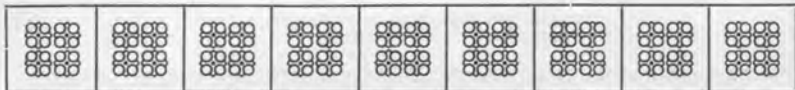
која пада на земљу уз поливање. За то је најзгоднија папрат, јер сламу немају, а сено је потребно за стоку. Употреба борине (луча) кад се иде ноћу „на вода“ је остатак раније употребе за осветљење, па се то данас одржало у обичају. У Галичнику су стазе и путеви врло стрми, па је неопходно потребно, да се ноћу осветле.

За сваки обред свирачи свирају нарочите свирке, те се у селу по свирци може познати кад се на пример креће „на вода“, кад свекрва води коло, кад се своде младенци итд.

Народ казује, да су се сватови раније свађали и тукли око тога, који сватови треба у сусрету да прођу с горње стране пута. Најзад су, да би уклонили то непотребно зло, донели одлуку, да сватови држе своју леву страну пута.

П. Ж. Петровић

Résumé. — Dans cet article l'auteur complète la description des *cérémonies du mariage à Galičnik* de K. Manojlović, publiée dans le „Glasnik“ du Musée Ethnographique de Beograd, vol. I, p. 84 — 94. Ces cérémonies se font à Galičnik une fois par an, notamment le jour de st. Pierre. Ceci s'explique par la vie de „pečalbar“ que mènent les habitants de Galičnik. Deux cérémonies principales de mariage sont: „veridba“ (fiançailles) et „svadba“ (mariage). Les détails des cérémonies sont suivants: le don de l'anneau à la fiancée, l'invitation des amis, la mise du drapeau, la visite nocturne aux sources, la confection du gâteau de fête et la manière de le couper, la visite du jeune marié au cimetière pour demander le pardon aux morts, l'achat de la fiancée, l'arrosage de cette dernière avec de l'eau, le moment où la jeune mariée et la belle-mère se touchent par les têtes, la mise du tapis où doit passer la jeune mariée, la visite de cette dernière au foyer et aux „načve“ (l'endroit où l'on prépare le pain), et le moment où les mariés se retirent dans la chambre nuptiale. Toutes ces cérémonies sont liées à des croyances relatives au bonheur dans le mariage, aux enfants, à la santé, à la prospérité etc. La fidélité des femmes est très appréciée et considérée comme la plus grande vertu. Le désir de chaque homme de Galičnik est celui d'avoir une belle femme, originaire de Galičnik.

О СЛЕПИМ ГУСЛАРИМА У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ¹⁾

За време сеоских и црквених слава, на саборима, наш се народ скупља код цркава и манастира по селима и градовима. На ове су саборе долазили слепи и сакати (без ногу) гуслари из разних крајева Јужне Србије, гудели су и уз гусле певали јуначке песме и тако про-
сили. Ови су гуслари посећивали и вашаре,²⁾ и то више него саборе, и њих је народ радо слушао и даривао из сажаљења а и због песме. И кад није било сабора и црквених слава, слепи су се гуслари виђали око цркава и манастира, јер су то била места где су се могли склонити и добити храну. Због тога су сва она места, у којима је било више цркава и манастира, и у којима су одржавани вашари, била најпогоднија за сиротињу и за слепе гусларе.³⁾ Многи градови у Јужној Србији били су познати по својим вашарима и по знатном броју цркава. У овоме се погледу нарочито издвајао Прилеп. По народном казивању у њему је било 77 цркава. У њему има и данас велики број очуваних и порушених цркава. Поред Прилепа су се у овоме погледу истицали и Скопље, Велес, Битољ и Куманово. Пошто су ово била најподеснија уточишта за слепе гусларе, они су се у ове вароши настањивали или су их редовно похађали. А како је Прилеп био зато најповољније место, то их је из Прилепа и његове околине највише и било, а мање из Битоља, Велеса и Куманова.

¹⁾ Подразумевамо област јужно од Шар-Планине и Скопске Црне Горе. Подаци су прикупљени већином на екскурзији извршеној од 20 до 31 маја 1931 год., на којој су учествовали г. г. д-р. Гевеман и д-р. Бекинг, проф. универзитета из Прага, са асистентом г-цом Сикором, затим д-р. Б. Дробњаковић, директор Етнограф. музеја у Београду, д-р. М. Филиповић, доцент универ. у Скопљу и М. Влаховић, кустос Етнограф. музеја у Београду. О овој екскурзији вили: *Етнографски музеј у Београду у 1931* (Гласник Етнограф. музеја, књ. VI). — ²⁾ Вашари су се одржавали у свима већим варошима Јужне Србије (Скопље, Велес, Прилеп, Битољ), али је од свих градова Прилеп имао најчувенији сајам (панађур). Прилеп је још у доба Немањина био напредан град са богатим тргом и познатим панађуром о Митров дану. У 19. веку је прилепски панађур трајао у пролеће по 25 дана (Ј. Цвијић: Балканско Полуострво, књ. II. Б. 1931. с. 159; Ст. Станојевић: Енциклопедија, књ. III, код речи Прилеп). — ³⁾ Цвијић каже: „Можда су и прилепски просјаци „певци“ настали у вези са прилепским сајмовима. Они нису певали само у Прилепу и околини, већ су се разилазили и по многим другим крајевима. У Битољу су се нпр. знали хаџови, у које су они пред пазарне дане долазили и свет се ту скупљао да их слуша (Цвијић, пом. дело, с. 160).

Како слепе особе нису ни за какав посао, то су упућене на прошњу, нарочито ако су сиромашне. Док је прошња у Јужној Србији, под утицајем са Истока, често нека врста „печалбе“ — „гурбетлука“ за многе, дотле је у нашим северозападним крајевима понижење и срамота за свакога. У Јужној Србији је било много случајева, нарочито за време турске владавине, да су се здрави људи претстављали као слепи и сакати, да би на тај начин што лакше и што више спечалили.¹⁾

У околину Тетова су долазили „питачи“ (просјаци) највише од Гостивара. То су били људи већином здрави и доста имућни. Они су са „магарићима“, на којима су биле многобројне торбе и вреће за разне испрошене ствари, обилазили сва села у околини Тетова. „Божјаци“ су просјаци слепи или без ногу, који су „свирили“ уз гусле („гуцло“ — „зукло“ — „цукло“).²⁾ Они су причали да су из Свете Горе и да тамо има место, где се по Божјој казни рађају слепи и сакати.³⁾ Они су „свирили много жалосно“ па су их многи „дарували“ да не свирају, пошто су сматрали да је то грехота (по саопштењу Божане Младеновић, старе 75 година, из Прељубишта код Тетова).⁴⁾

Као што се види, просјачење је било јако распрострањено у Јужној Србији, и зато постоје разне шаљиве крилатице за многе наше крајеве на југу. Тако кад неко хоће да се наруга Прилепчанима, рече: „Прилепчани су највећи питачи“, или се само каже: „Прилепски питачи“. Битољчанима се каже: „Битољски просјаци“. У Прилепу „питач“ значи сиромаш, а просјак „будала“, док у Битољу „питачи“ означавају „слабу“ — „просту“ реч. У Велесу, Кавадару, Битољу, Ресну, Охрид у суседним местима се каже: „Иди да водиш прилепски слепци“, а понекад и: „Да водиш прилепски свеци“ (по саопштењу Дим. Чичевића из Прилепа). То се говори особама које нису за одређени посао. У Северној Србији се каже: „Иди да водиш битољске слепце“. У Скопљу се каже такође: „Иди да водиш битољске слепце“. За Прилепчане се каже и у Скопљу, да су највећи „питачи“. Још се каже за Прилепчане: „Со песна се богатат“. У Велесу се за оне, који често долазе и насрћу, каже:

¹⁾ Обично се удруже по двојица, од којих један умота ноге крпама и дрочицама, тако да изгледа као сакат. Други га стави на коња као сваког сакатог и води од места до места и од куће до куће. После неког времена су истог сакатог виђали лепо одевеног и потпуно здравог. На сличан су се начин други претстављали као слепци. Пре 30 до 40 година је један здрав човек водио кроз Галичник неког лажног слепца гуслара. Народ, а нарочито деца, су се скупљали око „слепца“ да чују песме о Краљевићу Марку, Милошу „Кобилићу“ и другим јунацима. Кад је „слепак“ дошао пред једну кућу, пред којом је била нова секира, рекао је своје вођи („шаровачким језиком“) да узме секиру. Жена из куће је то чула, па му је подвикнула: „Видиш секиру а не видиш да идеш“ (саопштење Д. Теодосића, учитеља, родом из Галичника). Из наведеног се види да су просјаци имали нарочити говор за међусобно споразумевање. — ²⁾ У овим се речима у изговара као полуглас. — ³⁾ Неки су „божјаци“ говорили да су из Свете Горе због тога, да би се народ на њих сажалио и боље их даривао. — ⁴⁾ Глиг. Божовић је врло живо и лепо описао живот и понашање битољских просјака у приповетци „Битољски богаћи“ (Срп. књиж. задруга, коло XXIX, бр. 191. Београд, 1926).

„Навалили као прилепски питачи“. Реч „питач“ се односи на све просјакe (по саопштењу А. Станојевића, апотекара из Велеса). У Скопљу се каже: „Се здул (одебљао) као кумановски питач“. У Прокупљу се каже за онога који много прича: „Добар си за слепца“ или „Добар си уз слепца“ (по саопштењу г-це Радмиле Милосављевићеве, студ. фил. из Прокупља).

У Стругу су долазили слепи гуслари највише од Битоља и Крушева, у Гостивар од Прилепа, у Галичник од Прилепа, у Тетово из Велеса и Прилепа, а у Скопље из Велеса, Битоља, Прилепа и Куманова.

У Прилепу слепе гусларе зову: „певци“¹⁾ „гудачи“, „гуслари“, за разлику од „питача“ — просјака. Они се разликују од просјака и тиме, што примају поклон у новцу и не носе торбе за хлеб, брашно и др. као остали просјаци. Они ретко иду од куће до куће да просе са гулама, него само на вашаре, на пазаре (пазарних дана), на саборе и о празницима код цркава (по саопштењу поменутог Чичевића). У Велесу и Битољу их зову „питачима“ као и друге просјакe, у Тетову „божјацима“, а остале просјакe „питачима“, у Гостивару „божјацима“ и у Скопљу: „божјацима“, „питачима“ и „гусларима“.²⁾

На разне се начине објашњава како су слепи гуслари изгубили вид. У Струзи се прича, да су ослепљивали највише од богиња, у Прилепу такође од богиња („магарешка сипаница“), у Скопљу исто тако од богиња („сипанице“ — „цвеке“). У Скопљу се прича, да су неки у Битољу ослепљивали децу да би могла тако боље просити.

Слепац Апостол Ристић, из Прилепа, прича, да је његова мајка видела да је он слеп тек када му је било две године. Мајка му је била надничарка, па га је однела на њиву где је радила. Тада је нека стара Циганка видела да је он слеп. Апостол мисли, да су му тада „самовиле“ одузеле вид (по саопштењу поменутог Чичевића). Слепац Коча Михаиловић, из Битоља, прича, да је ослепио тек у 18 години, и то кад га је неко изненада ударио дрветом по очима. Исти Коча прича, да је Ђорђе Најдовић, из села Дабнића код Прилепа, ослепио што га је ударио турски чауш по очима. Апостол Ристић прича, да је Ђелија-Вангел, из Охрида, ослепио кад му је било две године, и то кад га је мати једном приликом оставила у хлад испод дрвета на њиви. Највероватније је да их је највише ослепило од богиња, као што смо и поменули, а исто тако и од велике сиротиње. Деца слепих гуслара се нису рађала слепа, нити су доцније од неке породичне болести ослепила, те се не би могло рећи, да је слепило било наследно у неким породицама слепих гуслара.

Најбољи је слепи гуслар у Јужној Србији Апостол Ристић, који живи у Прилепу. Он је у Битољу и у многим крајевима на југу познат као добар гуслар и певач који зна велики број народних песама (сл. 1).

¹⁾ Цвијић, ном. дело, стр. 160. — ²⁾ Све податке из Скопља је саопштио Свет. Раичевић, кустос Музеја Јужне Србије.

Апостол прича, да се раније певало шесет песама о Краљевићу Марку, а о осталим јунацима из седамдесет градова седамдесет песама. У тим песмама се опевају и ови јунаци: „Груица добар јунак“ и његов отац „Стари хајдук Новак“, „Добар јунак Јанко из Сибиња града“ и његов брат „Секула Детенце“, затим „Дојчин добар јунак“, „Реља Шестокрило“ из града Лерина, „Ђерекар Нестор“ из Приштине (отац Милопа Обилића), „Милош Ориђанин“ и многе познате историске личности (по саопштењу поменутог Чичевића).

Апостол нам је казао неколико имена слепих гуслара које је он познавао; то су: Коле Петровић, родом из Прилепа, умро у 75 години; Огњен Тасевић, из Крушејана код Прилепа; Цветко Јовановић, из села Кадино код Прилепа; Крсте Митровић, из Галишта код Кавадара; Павле Димевић, из села Вашарејка код Битоља; Јован Стојановић, из Праведника код Кавадара; Ташко Павловић из Крушева; Ђелија—Вангел из Охрида; Ђорђе Најдовић, из Дабнића код Прилепа и Ристе Трајковић, из села Возарци код Кавадара.

Данас су живи ови гуслари: Апостол Ристић (у Прилепу), Коча Михаиловић (у Битољу) и Вангел—Ђелија (у Охриду). Добри стари гуслари су помрли а они који су данас живи, осим А. Ристића, сувише су слаби гуслари. Они су само ради прошње имитатори добрих гуслара. Тако је Коча Михаиловић врло слаб гуслар и певач и много личи на Циганина. Сазнали смо и за Ђелију—Вангела из Охрида да је слаб гуслар и певач. Начин певања и гуђења уз гусле је као и у северо-западним крајевима, само знатно слабији.

Према казивању поменутих живих слепаца, млади су слепци учили гудети и певати уз гусле од старијих слепаца, пошто су млађи пристајали уз старије по нарочитом споразуму. Поменути Ристић причао нам је, да га је научио гудети и певати уз гусле најстарији од поменутих гуслара, Коле Петровић. Апостола је довео отац из Облакова код Битоља још као дете од десет година, и дао га код Кола да учи

Сл. 1. Слепи гуслар Апостол Ристић на Прилепа

гулети и певати уз гусле. Погодили су се били: све што испроси Апостол, док се не научи, да узима Коле, а пошто се научи да Коле даје Апостолу „наполеон“ годишње, а после све више и више док не почне сам да зарађује. Обично је Коле, каже Апостол, узимао четвртину од целе зараде док су били заједно, или један „наполеон“, а остало су делили по пола. Коле је у почетку намештао Апостолу прсте на жице од гусала, па је онда стављао своје прсте преко његових, те су заједно приударали у жице и превлачили гудалом преко њих.

Слепац Коча Михаиловић, из Битоља, стар 55 год., син битољског носача, прича, да је ослепио у 18 години. Како није могао ништа да ради, водило га је дете (од његовог брата) код цркве Св. Арханђела, у село Довлечик код Битоља, код старог слепца Ташка, родом из Крушева, да га учи гудети и певати уз гусле. По његову кизивању Ташко га је учио годину дана на исти начин као што је Коле учио Апостола. Коча није добијао ништа за годину дана од онога што је испросио, него је све Ташко узимао за себе. После годину дана он побегне од Ташка, па је сам просио гудећи и певајући уз гусле.¹⁾ У Скопљу ако су родитељи „питачи“, деца изуче од њих да „свиरे“ и тако је свирање прелазило са оца на сина.

Сл. 2. Гусле А. Ристића²⁾

Слепи гуслари су путовали далеко од свога краја. Они из Прилепа и Битоља су одлазили у Скопље, Тетово, Гостивар и још даље. Апостол Ристић нам је причао да је најдаље путовао до Пећи, Берана и Пљеваља. Он се био удружио са једним који није имао ногу, али је видео, па су заједно путовали и просили. Онај без ногу је имао коња, па је јахао и показивао пут, а он је ишао пешке држећи се за његовог коња. Сакати је узимао обично четвртину од целе зараде, а остало су делили на пола. Сакати је узимао једну четвртину више због тога што је имао коња и што је видео. Коча

Михаиловић је путовао, како сам каже, најдаље до Прилепа, Велеса, Ресна и Охрида.

¹⁾ Сличне податке имамо и из Прокупља. Млади слепац је за годину дана учио код старог и то само за храну, а све што би испросио узимао је „мајстор“ (тако су звали старог слепца). После годину дана млади слепац би напуштао „мајстора“ да сам проси певајући и гудећи уз гусле. Старији слепци су заповедали млађима шта ће запевати. Ти слепци нису били из Прокупља и околине, него из даљих крајева. Вероватно да су били из Јужне Србије, јер су имали гусле као и слепци са југа (По усменом саопштењу поменуте г-це Р. Милосављевић. Она је са својим другарицама радила матурски задатак о слепцима, па је на вашару у Прокупљу, 1927 год., добила од слепаца ове податке).

²⁾ Слике уз овај чланак добили смо заузимањем г. Дим. Чичевића, из Прилепа.

„Гусли“, како их зову слепи гуслари и народ на југу, су сличне у свима овим крајевима. У Скопљу их зову и „тритељ гусли“, вероватно за разлику од правих гусала које су доношене са северозапада. Оне су направљене од танких дашчица и налик су на виолину. Широки део гусала (карлица) се зове „глава“, а танки (држак) „ручка“. Ручка је у врху поширока и округла. У том округлом пољу су три дрвене „чивије“. За сваку чивију је везана по једна „жица“, направљена од телећег црева. Жице су постављене низ дршку и главу гусала, од чивија на дршку до „чешље“ (дрвена плочица) на глави гусала. „Чешље“ је завезано са две опуте за врх гусала. Да не би жице пале сасвим доле, испод њих се поставља „магарушка“ (коњ — кобилица) од танке дашчице. Гудало („прачки“) је од двокраке гране. Један крак је дугачак а други кратак. За врх дужег крака се завеже коњска длака („струна“), па се крак савије као лук, а длака се другим крајем завеже и за краћи крак. Тако је длака на гудалу стално затегнута (сл. 2). У Прилепу је било мајстора који су правили такве гусле. И у Битољу су нам причали да су гусле добијали од мајстора из Прилепа.¹⁾

Песме које се певају уз гусле најчешће се зову „кралске“ а понекад и „старовремске“ песме. И Цвијић је забележио да се те песме зову „кралске“. Он даје њихову кратку карактеристику, а за неке и кратак садржај.²⁾ А то су јуначке песме које опевају доба Немањића, доба Косовске битке, доба Краљевића Марка и Деспота, затим Први и Други устанак. Нисмо чули Ускочке песме динарских крајева, али зато има велики број песама о домаћим јунацима из доба турске владавине. На пример: „Тројица Шопјака“, „Младо Тодорјанче“, „Раде Бошковић“, „Секула Војвода“, „Чобанче Динчо“, „Челник Пе о“, „Ђуро добер јунак“ итд. У свим овим крајевима се пева о „Младом Урошићу“ (цар Урош), Високом Стевану, Боланом Дојчину и Војводи Момчиљу. У песмама из турског доба поред српских јунака се опевају и турске личности као цар Сулејман, Ашир-паша, Дервиш-паша итд.

У Јужној Србији се јуначке песме певају без гусала много више него уз гусле. Уз гусле их певају само неки слепци и сакати просјаци, а без гусала сав народ у селима и градовима, и то о славама, свадбама, о Божићу, Ускрсу и у свим другим свечаним приликама, као и на мањим седељкама. Ове песме певају и свирају и уз гајде у многим поменутим приликама.³⁾ На један се начин певају уз гусле, а на други без њих у

¹⁾ Гусле које смо овде описали својина су поменутог слепца Ристића. Он их је купио од прилепских мајстора пре 25 година. Од њега смо и забележили ове податке. —

²⁾ Цвијић, пом. дело, стр. 160. — ³⁾ У Битољу нам је уз гајде певао Стеван Настовић-Цветковић; певао је песму о Краљевићу Марку. Настовић је рођен у селу Јудову, удаљеном 2 часа од Кичева. Дошао је у с. Вранештицу кад му је било три године и ту остао до своје 14 године, када је дошао у Битољ. У Битољу је изучио пекарски занат и био пекар све до 33 године. Још као дете је свирао у гајде, па је после стално свирао на селима и на свадбама за плату и из пријатељства. Тако је научио добро да свира. Последњих тридесет година само свира у гајде и од тога живи. Он данас има око 63 године.

поменути приликама. Ни у једном нашем крају се не певају јуначке песме у толикој мери и на сличан начин као у Јужној Србији. У нашим крајевима, где постоје праве гусле, јуначке песме певају само гуслари, док у Јужној Србији певају мушки и женске (у друштву а без иједног музичког инструмента) понеку јуначку песму више часова. Не пева се мали број тих песама него врло велики. Зато се може слободно рећи, да код нашег народа на југу живе јуначке песме каогод код Динараца, иако се не зна за гусле као код њих. Слепи гуслари су, осим Цигана и сличних лажних просјака, чули многе јуначке песме у својој кући, а многе су научили од старијих слепих гуслара, пошто су дошли код њих да уче гудети и певати уз гусле. Да су неки слепи гуслари испевали поједине јуначке песме вероватно је, али није вероватно да су они главни чинилац у њихову старању.

У динарским крајевима свака је кућа имала гусле, а сваки мушкарац (па и понеке жене) је гудео уз гусле и певао јуначке песме; слаби гуслари у кругу породице а бољи на скуповима и већим селима. Тек није било мушкараца који није гудео и певао уз гусле. У Јужној Србији слепи и сакати гуде уз гусле и певају јуначке песме, док их цео остали народ пева без гусала. Зато што се ове песме певају нарочитим гласом, што су распрострањене и у селима и у варошима, сматрамо да су главни њихови творци многи непознати људи из народа. Слепи гуслари су се прво упознали са јуначком песмом у кући, па су онда почели готову да је разносе по народу. Тек пошто слепци науче да гуде и да певају уз гусле и пошто науче многе песме, које су пре њих спеване, могли су, и то само најдаровитији слепци, да стварају нове.

Митар С. Влаховић.

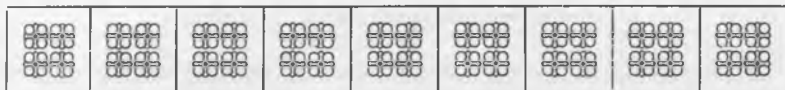
Zusammenfassung. — *Die blinden Guslaren in Südserbien.* In Südserbien, südlich der Šar-planina, werden epische Lieder (dort auch „*kralške pesme*“ genannt) zur Gusla nur von blinden und manchmal auch von solchen Bettlern gesungen, die beide Beine verloren haben. Das Volk nennt sie am häufigsten *božjaci* (Bettler), weil sie ihr Augenlicht oder die beiden Beine verloren haben; ausserdem aber auch *pevci* (Sänger) oder *gudači* (Fiedler), weil sie singen und fiedeln. Ihre Gusla hat drei Saiten und sieht einer Geige sehr ähnlich.

Epische Li der werden aber bei vielen feierlichen Anlässen auch zum Dudelsack (gajde) gesungen. Noch viel mehr werden sie jedoch überhaupt ohne Musikbegleitung gesungen, da sie das ganze Volk in Dörfern und Städten auf ganz besondere Weise singt.

Die meisten blinden Guslaren stammten aus Prilep und Umgebung, anscheinend deshalb, weil dort noch im Mittelalter und unter der Türkenherrschaft die grossen Märkte (panadjuri) abgehalten wurden und es dort sehr viel Kirchen gab. Sie spielten und sangen auf den Jahrmärkten und bei den Kirchen, und gingen nur selten, wie andere Bettler, von Haus zu Haus.

Junge Blinde lernten von älteren Blinden, gewöhnlich ein Jahr lang, die Gusla spielen und singen, da sie es nicht, wie den Liedtext, in der Familie lernen konnten. Während dieser Zeit bekamen sie von dem alten Guslar nichts; dieser nahm ihnen vielmehr auch noch das weg, was sie selber erbetfelt hatten.

Die von ihnen vorgetragenen Lieder besingen die Zeit der Nemanjiden, der Schlacht auf dem Amselfelde, aber auch alle wichtigeren späteren Ereignisse und Persönlichkeiten aus der serbischen Geschichte, ebenso auch viele Gestalten aus ihrem Gebiet unter der Türkenherrschaft.

МАЊИ ПРИЛОЗИ

ЈЕДАН ОСТАТАК ВИЗАНТИСКОГ ДВОРСКОГ ЦЕРЕМОНИЈАЛА У НАШЕМ НАРОДУ (UN RESTE DU CÉRÉMONIAL DE LA COUR BYZANTINE DANS NOTRE PEUPLE)

Општи свјетски обичај је, чини ми се, да се људи, када се састану, питају за здравље. Та питања могу бити врло кратка, али и дугачка и врло детаљна. Код нашега народа, нарочито у крајевима јужно од Саве и Дунава, ова су питања врло детаљна, зато што им се даје велика важност. У Босни и Херцеговини се то сматра особином доброг кућнер и друштвеног васпитања, па се за људе, који на то пазе, каже, да су „љуцки и упитани“. У народним пјесмама се врло често спомиње, како се људи питају за јуначко здравље.

Познато је, да елементи душевне и материјалне културе народних маса потјечу из ранијих, кадгод врло давних времена. Они буду најприје својина виших друштвених класа, па послије, пошто се у вишим класама преживе, дођу у народ. Таквих преостатака из давнине има много у нашем народу. Један од њих је и обичај детаљног испитивања за здравље. Нашо сам му спомен у 10. вијеку после Хр. у дјелу Константина Порфирогенита: *De ceromoniis aulae byzantinae*.

У глави 89 књиге 1 описан је долазак посланика персијског шаха у Цариград и његова аудијенција код цара. Цар посланика пита за шахово здравље овако: „Наш брат како је с божјом помоћи? Мило би нам било ако је добро и здраво?“ и пита даље и још друго, што у дјелу није наведено. У глави 47 књиге 2 има више оваквих церемонијалних питања за здравље. Питају посланици с једне стране и византиски цар с друге стране. Ту има питања посланика из Рима, Бугарске, Сирије и Египта. Посланици питају директно цара, али им он не ставља своја питања директно, него то чини логотет. Од свега тога износим само питања бугарског посланика и логотетова питања управљена њему.

Бугарски посланик пита овако: „Како је Богом крунисани император, духовни стриц нашег бугарског господара? Како је госпођа царица? Како су принчеви, синови великог и узвишеног императора, и његова остала дјеца? Како је свети екуменски патријарх? Како су обадва магистра? Како је цијели сенат и четири логотета?“

Испред цара пита бугарског посланика логотет: „Како је духовни синовац светога нашега цара, Богом постављени господар Бугарске? Како је Богом постављена кнегиња? Како су Богом постављеног бугарског кнеза синови, Конартикин и тархан Вулија, и остала кнежева дјеца? Како су шест великих бољара? Како су други дворски и покрајински бољари? Како је цијели народ?“

Когод зна како се наш народ пита за здравље, видеће да је тај наш обичај вјерна копија горе наведеног византиског цереминијалног питања за здравље.

Влад. Скорић.

ТЕШКОЋЕ, ШТО ИХ СВАТОВИ МОРАЈУ САВЛАДАТИ,
КАДА ДОЂУ ПО ДЈЕВОЈКУ (DIFFICULTÉS QUE LES INVITÉS
AU MARIAGE ONT EN ALLANT POUR PRENDRE
LA JEUNE FILLE)

У 36 књизи часописа *Archiv für slavische Philologie* публиковао је д-р. Мирко Симоновић чланак *Beiträge zu einer Untersuchung über einige der deutschen und serbischen Heldendichtung gemeinsame Motive*. Писац је ту обрадио више мотива српске народне пјесме, којима је нашао аналогје у немачкој јуначкој појезији. Мотиви су по својој природи врло разноврсни. Између њих нарочито отскаче један, који по свом карактеру није ништа друго него један свадбени обичај, који је наравно у давној старини могао значити и што друго. Овај мотив је писац обрадио у глави *Nibelungensage und die serbische Heldendichtung*. Ту се заправо не говори о једном мотиву, него о два, од којих је један подметање кривог младожење у пјесми *Женидба Максима Црнојевића*, а други је стварање тешкоћа сватовима, када дођу по дјевојку, у пјесмама *Женидба Душанова* и *Женидба Ђурђа Смедеревца*. Први мотив, подметање кривог младожење, овога пута нас не интересује.

У шестом спјеву (*Aventiure*) *Нибелунга* сама дјевојка, *Брунхилда*, ставља сватовима тешкоће. Она тражи, да неко од сватова подијели с њом мегдан копљем, да се с њом надбацује камена и да се надскакује. У нашим пјесмама један сват мора дијелити мегдан копљем или мачем са заточником дјевојчина оца, мора прескакати три коња, који стоје један до другог упор до, и гађати кроз прстен јабуку. Па ни кад то изврше српски сватови не добију дјевојку, него је морају између других познати или је сакривену наћи. А када дјевојку добију и поведу је, настаје опет једно разрачунавање са Балаћком у Душановој женидби и са дубровачким краљем у Ђурђевој женидби.

Мотив стварања тешкоћа сватовима врло је необичан; а необичан је стога, што је нелогичан. Дјевојка се правилно испроси и њен отац пристаје да да кћер. Али, када сватови дођу да воде дјевојку, њен отац без икаква разлога неће да је даде док сватови не савладају неке, скоро несавладљиве, тешкоће.

Па ипак наше пјесме у овом случају не износе ништа неистинито, него вјерно препричавају један наш давни свадбени обичај, који се сачувао до данас у неким нашим крајевима.

М. Ђ. Милићевић у *Живошу Срба сељака* (Срп. етнографски зборник 1) на стр. 212 вели, да се у неким крајевима, прије него што ће сватови доћи по дјевојку, на какав грм или на врх дјевојчине куће истури какав врг или други биљег. Када сватови стигну дјевојчиној кући, пред њима се затворе кућна врата и не да им се унутра ући, док когод од сватова не погоди из пушке врг (биљег).

Ст. М. Мијатовић у дјелу *Левач и Темнић* (Срп. етнограф. зборник 7) на стр. 21 каже, да, када сватови дођу пред вратнице дјевојчине куће, они се ту уставе, јер их у кућу не пуштају лако. Доскоро је, вели писац, био обичај, а и данас га има понегдје, да дјевојчин отац тражи, да сватови

испуне неке нарочите услове, па тек тада да их пусти у кућу. Његови су услови: да се један сват порве са једним његовим човјеком и да га обори; да један од сватова и један домаћинов човјек трче, пјешке или на коњу, па да сват претече домаћинова човјека; да један сват гађа из пушке тикву или јабуку на једној мотци и да је погоди. Зато се приликом купљења сватова пази, да се међу њима нађе који добар рвач, тркач, јахач и стријелац. Обичај је додуше све ређи, али се још по мало подржава у Горњем Левчу. Али је још свуда у Левчу и Темнићу општи обичај, да се вратнице затворе, чим се сватови приближе.

В. М. Николић у дјелу *Из Лужнице и Нишаве* (Срп. етнограф. зборник 16) на стр. 215 вели, да је у многим мјестима у Лужници обичај, да се у дворишту дјевојчине куће о једно дрво објеси тиква или стара тестија. Када сватови стигну, један од њих мора објешени предмет оборити, па се тек онда отворе врата од дворишта.

Се су ово, у уоблаженој мјери, оне тешкоће, које се по Нибелунзима и нашим народним пјесмама стављају сватовима прије, него им се преда дјевојка.

Влад. Скаркић

ВЈЕРОВАЊЕ У ВАМПИРЕ (CROYANCES AUX VAMPIRES)

Свуда је, ваљда, у нашем народу раширено вјеровање у вампире. То вјеровање постоји од памтивијека и сеже до наших дана. Како је у народу писменост и култура све већа, природно је да вјеровање у вампире слаби из дана у дан и мислим, да већ можемо сагледати дан, кад ће га посве нестати.

Назад сто година вјеровање у вампире било је не само више раширено у нашем народу него данас, већ су се и „бранили“ од њих сијекући им главу, руке и ноге. (Мени је обичније вјеровање пробадање мрца глоговим коцем, али одсијецање појединих дијелова тијела био је, ваљда, специјалитет нашег Приморја).

Аустриским властима у Далмацији као да није сметало то вјеровање (глава се сигурно откидала ноћу, кријући) и природно је, што је онда црква повела борбу против вампира.

Ја сам у архиву Которског протопрезвитеријата нашао један распис (№ 190/1833) тадањег далматинскога епископа Рајачића, који је разаслао без сумње свима протопрезвитерима своје епископије. У распису каже епископ, да је вјера у вампире противна и учењу јеванђеља и здравом разуму; препоручује свештенству, да се бори против овога зла, јер не гонећи ово сујевјерје из свога стада и сами ће одговарати на страшном суду Христовом.

Посланица гласи:

„Благоговѣнѣишии Протопресвѣтеръ!

Дознало е высокославно правителство наше, да у нѣкима селским мѣстима Провинције ове, кромѣ остали суевѣрїя и ово се налази, да сирѣчь нѣка мертвѣ тѣлеса подѣ именемъ *вампѣра* изъ гробова свои устаю, да сва заключенїя, коя се у такowymа мѣстима догаѣаю, њыовомъ убиточномъ втеченїю приписую се, и да едино средство, по мысли суевѣрныхъ такова зла предупредити, естъ, мертвымъ онымъ тѣлесамѣ, на коя пада подозрѣнїе, да изъ гробова свои устаю, нѣке части тѣлесне, као главу, ноге или руке оскѣѣи, како у напредакъ не бы у станю была гробове свое оставляти и зла дѣла по селу чинити.

Да е поступакъ овај како ученію евангелскому, тако и здравому разуму противанъ, о томъ нитко сумњати се не може. Самъ Христосъ Спаситель у Јоан Гл. ѓ, с-х ке овако говори: „Грядеть часть егда вси суиши во гробѣхъ услышатъ гласъ Сына Божія, и услышавше оживутъ.“ Изъ ови рѣчи слѣдуе да сва она лица, која су ѿ бытія міра до данасъ умерла и која ће до страшнаго суда умирати, у еданъ истый данъ и часть воскреснути имаю, нити е досадъ тко ѿ мертвыхъ устао, кромѣ оіе кое е Христосъ или самъ, или преко пророка и ученика свои воскресао, или кои су при издыханію нѣговымъ устали, и то тѣлеса само святыхъ, а не грѣшныхъ и злыхъ. Јасно се дакле види, колико противу саме истине евангелске грѣше они, кои держе, да умерша лица по својој вољи изъ гробова свои устајати, и зла дѣла чинити могу. Истина да се у Евангелію недѣлѣ двадесетъ треће после всѣхъ святыхъ налази, да е Христосъ исцѣлю челоуѣка бѣснующа изъ гробовъ изшедша, но треба свакоме разумѣти, да челоуѣкъ онај ніе умро быо, но да е изъ причине болести свое по пещерама и гробовыма живіо. А и самъ здравый разумъ и повседневно искуство учи насъ, да тѣло ѿ душе разставлено безъ свакога дѣйствія остае, да за нѣко врѣеме у прахъ и пепель обрацава се; колика е дакле лудость и помыслити, да бы оно свој гробъ отворити, по селу ходити, зла дѣла чинити, а потомъ и таки у гробъ свой повратити се и нѣга за собомъ затворити могло. „Јако духъ проїде въ немъ и не будетъ и не познаеть ктому мѣста своего“ — говори чалмопѣвецъ.

Премъ да, благодареніе буди Богу, у богоспасаемой Епархії нашој и кодъ Христіана нашега прав. вѣроисповѣданія ово гнусно и богомерско суевѣрїе досадъ ніе появилось се, ничимъ манѣ дужности бытіе свакога пароха, овима и подобнима доказателствами парохіане свое, ако бы се по несреѣи оваково гнусно и вѣри христіанској срамотно суевѣрїе међу нѣма появилось, о заблуденію нѣговомъ увѣравати и доказивати имъ, да они таковымъ баснама вѣруюћи, противу самаго Бога и заповѣдей нѣговыхъ тежко согрѣшаваю, да тако мыслећи не само неће она заключени ѿ себе ѡвратити, но да ће Богъ нарочито за такове превратне мысли, нове каштиге на нѣи послати, и да ће кромѣ свега тога душу своју вѣчно погубити, ако се таковыи пагубни мысли не оставе. Овакова увѣщанія свещеници они, у кои се парохіама речено суевѣрїе появи дотле продолжавати имаю, докле се стидимъ и сами варвара недостойный обычай овај са свимъ не искорени, знаюћи, да ће и они за такова заблудения вѣвѣрноюи себи стада на страшномъ суду Христовомъ жестокомъ истязанію подлежати.

Въ Шибеницѣ 14. Септ. 1833.

Јос. Раяличъ, еп.“

*

Протопрезвитер Поповић, као што се види на полеђини овога акта, послао је готово дословно ову посланицу својим свештеницима. Да ли је имала успеха, не види се.

Душан Д. Вуксан

„ВАЂЕЊЕ МАЗИЈЕ“ КРАЈЕМ 18. ВИЈЕКА („VAĐENJE MAZIJE“ VERS LA FIN DU 18. SIÈCLE)

Брајићи и Његуши бјеху се закрвили с Марије, жене Вука Кашелана, на коју је пала сумња, да је отровала мужа и њевера. Било је мртвих и рањених с обје стране. Састао се и народни суд али није могао измирити закрвљена племена. Видећи Митрополит Петар I, да ће доћи и

до горега зла, узе сам ствар у своје руке и измири братства. Можда и није толико интересантно, што је Петар I под пријетњом клетве умирио крв — јер се свијет његове клетве бојао више но ма чега другог —, али је интересантно, да је још у ово доба постојао народни обичај „вађења мазије.“ Природно је, што Петар I није дозволио вађење мазије, али је ипак штета, што до овог није дошло, јер бисмо имали један аутентичан опис тога обичаја.

Акт о умиру писао је лично Питар I, а како је и иначе интересантан, донијећемо га у цијелости:

„Во имја Исуса Христа Господа Свемогућег
на 1794, мјесеца јулија 6.
у Манастир на Стањевиће.

Очитује се с овијем истинитијем писмом, које има бити пред свакијем судом и господаром вјеровано, а то да се зна, како Вуко Кашелан с Мирца бјеше удао своју кћер, именем Марију, за Марком Јовичићем с Брајићах, која не хоћаше стојати за својим домаћином, него бјежа у род толико путах. И за та узрок саставаше се главари од Његушах и Брајићах и чинише истој Јовичића жени поћи к својему домаћину. А како речени Јовичић и његов брат Стијепо умријеше, тако се огласи, да их Марија отрова, и то стаде не мало вријеме; тако Брајићи вазда крничећи Кашелане и позивајући на суд, а Кашелани не познајући себе у ту кривицу, брањаху се говорећи да криви нијесу. Иза тога скупиле Јовичић Брајиће и ударише у Коложун на праве Мирчане, плијен узеше и убише Јова, Никова сина и Пера, Вукова унука и ранише кћер Рада Јовова, а Мирчани убише Ђура, Андрина сина Мартиновића и ранише Тома Перова Иванчевића. Пак на сврху бише и договор обе парте и суд међу собом ставише и своје разлоге пред господом главарима и судцима показаше, који по разлогу и обичају земаљскому нахођаху, да имају Кашелани своју сестру заклетвом оправдати, но Брајићи сви једнијем гласом стадоше говорити: „Ако се Кашелани закуну, *оли мазију изваде*, како сестра њихова није крива ништа, ми сви Брајићи хоћемо се заклетти и *мазију извадиши*, да је она Јовичиће отровала.“ — И тако се погодити и умирити не могоше, него остаде све племе његушко и све племе брајицко на рат, да се бојем и злом ћерају.

И по томе ја Владика Петар Петровић размишљајући њихову непогодбу и видећи да се хоће много зла и несреће међу речене два племена догодити, који никада не бјеху рати један з другијем имали, него вазда у мир и љубав живјели, призвах једну и другу парту молећи и страшнијем именом божим заклинајући, да један другомо сва зла дарује и прости. И тако се обе парте бога убојаше и од заклетве уплашише и рекоше, како они којијема бјеху браћа погинула, тако и они, који бјеху рањени и њихова браћа и племенаци сви једнијем гласом: „Хоћемо те послушати и богу најпрво, пак тебе и осталој господи свештеницима и главарима даровати и простити у вијек вјечни без свакога говора, да по данас никад један другоме не рече: „Крнице ни дужнице“ -- него сва зла, главе, ране, пљенове и све што гођ један од другога искаше, то све баталише, простише, дароваше и у вјечно заборављење оставише. И не остаде међу оба именована племена никакве мале, ни велике зађевице, али претеже¹⁾ ни од једнога начина, како зајам, што је кому који зајмио руком, то да се скужаје²⁾ с миром и подмирује како је прилика. И да од данас у напријед у мир и љубав живе. Ако ли би се наша иједан Његуш да учини икакво зло Брајићу, оли Брајић Његушу у име икакве ствари, које су до данас биле, на давију оли правду, или на

1) претекст. — 2) наплати.

освету стојале, то оному, који би такву зађевицу учинио, да буде дуг нови и да има изнова сам одговарати, а у име прошастејег залах и штетах, да се то зло, или штета пребити не може. Тако по данашњему овому умиру, да се један од другог не боји, нити узмиче, него вољно и слободно да сваки може ходити куда који хоће како од једне, тако и од друге парте³⁾.

[Оригинал у Цетињском Држ. архиву бр. 3/1794].

Душан Д. Вуксан.

ШТО ЈЕ ПОНИЈЕЛА У ПРЋИЈУ СТАНЕ ЂЕЛОВИЋ (SE QU'À APPORTÉ COMME DOT (PRĆIJA) STANA ĆELOVIĆ)

У нашим крајевима се уз дјевојку није давао никада мираз. Обавезно је било, да дјевојка из родитељске куће понесе прѣију, чија је вриједност била тим већа, чим је кућа била богатија. Кућа Ђеловића у Рисну била је веома богата, па је према томе дата Стани и прѣија. Вриједност прѣије износила је 632 талијера, или према данашњем курсу до 35 000 динара, дакле Стане је у прѣији понијела велико богатство. Можда неће бити свакоме познато, зашто су уопште прављени ови спискови прѣије. Списак прѣије није обичан, већ прави правни акт. Приликом процјене прѣије није само учествовала дјевојчина својта, већ је ту био заступљен и младожења, који је слао на процјену по једну жену и по једнога човјека од своје најближе својте (редовно брата и сестру, ако их је имао). Један примјерак процјенбеног записника остајао је у кући дјевојчиној, а један су носили младожењини пуномоћници. Захваљујући томе и сачуван је по који овакав записник. Записник о прѣији Станиној добили смо добротом г. Пеша Ђеловића, посједника и бившег општинског начелника у Рисну:

Записник гласи:

У Рисан на 19. априла 1801. фалећи Бога; први почетак са срећом од стиме од прѣије моје тићере Стане:

1	кошуља везена са златом с тигама талера, који кује ли- бара 26.— двадесет и шес	талијера	6
2	кошуље од паћела ⁴⁾ све и горње с мерлама	"	6
2	кошуље везене са златом	"	8
1	пак од паћела кошуља	"	3
15	кошуља с мерлама ⁵⁾ везеније и невезеније	"	30
	кумовски дара	"	5
	зетов дар	"	4
2	дара Јову и Вуку	"	6
8	раша ⁶⁾ црљенијех и зеленијех	"	36
1	аљина крната ⁷⁾	"	10
1	аљина зелена	"	9
2	брана ⁸⁾ од борга ⁹⁾ свиленог	"	14
1	бран свила и бавела ¹⁰⁾	"	6
1	бран од борга шегета ¹¹⁾	"	3
2	брана од каланке ¹²⁾	"	20
1	бран од каланке бијеле	"	10
3	брана бијела од персије ¹³⁾	"	21
1	бран црљени од персије	"	7
1	бран од индијане ¹⁴⁾ црљене	"	3 ^{1/2}
1	свила црљена с мерлама од злата	"	30

³⁾ стране.

1 камићула ¹⁵⁾ од кадифе с галуном ¹⁶⁾	талијера	24
на исту камићулу пуца филдегранице те на прси		
5, пак на руке пуца филдегранице позлаћеније		
1 рукаве од бокада ¹⁷⁾ жутога с мерлама од злата	"	7 1/2
1 мараме везена са златом	"	9
1 трезва ¹⁸⁾ од свиле крнате с мерлам околo и	"	6
галун озгор	"	7
1 трезва зелена мерле околo и галун озгор	"	7
1 трезва љубичаста мерле оздол, штићета ¹⁹⁾ озгор	"	6
1 трезва инбришимлија мерле оздол и галун озгор	"	5
1 трезва од свиле црљене шћета	"	1
2 трезве индијана мајолика	"	1 1/2
1 трезва од калике ²⁰⁾ бијеле	"	1
3 трезве од персије	"	3
14 пак трвераса: 2 од барзе, 2 од свиле борга,		
2 црљене од персије, 3 од персије бијеле, 5 од		
индијан црљене шарене турске и млетачке		
једно с другијем свака по талијер	"	14
1 корет од свиле раза ²¹⁾ црљенога з галунима		
околo и под пазуо	"	13
1 корет од свиле љубичасте с галунима ка и први	"	11
1 корет крнати од свиле с галуном	"	14
1 корет зелени фини с галуном	"	12
1 корет зелени фини	"	11
на исти корет пуца 16 и ковчица 8 све од срме	"	10
1 пак корет од свиле мало ношен зелени с галуном	"	4
на исти пуца 22 малије филдегранице без позлате	"	3
1 корет зелени с галуном	"	8
1 котула ²²⁾ од борга	"	1 1/2
1 кавад с цвјетовима жутијема	"	20
1 фацулет ²³⁾ с ресама од злата	"	9 1/2
1 пак фацулет с мерлам од злата широкијема	"	5
1 пак фацулет с мерлама ужијема	"	3
3 фацулета фина бијела с мерлама широкијем		
по 3 т.	"	9
3 иста с мерлама бијела фацулета полошија по		
2 талијера	"	6
2 пак фацулета фина без мерала	"	2
2 пак фацулета ужана с мерлама	"	2
5 фацулета шаренијех	"	4
1 фацулет од свиле црљене	"	0 1/2
4 петуралића ²⁴⁾ фина; 1 з галуном, 2 с мерћулом ²⁵⁾ ,		
1 везени златом и свилом и нам мерћуво(!)	"	9
1 петуралић с манигетама	"	1
1 свеза од злата	"	2
5 пари блечава ²⁶⁾ крнатије	"	3
5 опет пара блечава црљенијех	"	2
1 фацулет од свиле бијеле везени	"	1 1/2
2 личњака ²⁷⁾	"	1 1/2
4 пара анбрета ²⁸⁾ синжирима позлаћене	"	13
1 брњице с перлама	"	10
1 пак брњица од злата по кући(!)	"	3 1/2
1 медулинић ²⁹⁾ , алити срце од злата	"	2 1/2

1 кордун масар ³⁰) од злата лаката 1	талијера	31
1 медаља од злата	"	18
5 игала филдегранице позлаћеније	"	2 ¹ / ₂
2 срдаца позлаћена	"	1 ¹ / ₂
1 ћемер околo свега живота од сребра позлаћен и спријед плоче од сребра позлаћене, би ко- мада малије 30, а велика 2, стима Ђоко	"	18
1 скриња	"	9 ¹ / ₂
1 бритвица мала с синжиром сребрнијем и брит- вица сребрена	"	3
1 чаша сребрена молитвена	"	2 60
У све сума талијера ћесаровијех	"	632·18
Исти талијери куре данас тако метнусмо по либара		26

У то јесам шедок ја Анто Ђеловић и Јоко, браћа исте сестре наше Стане, а шћере капетан Петрисава Ђеловића, који иста браћа Анто и Јоко од својега труда дадоше вишечену прију без помоћи ичије ни остале браће.

*

Стане се удала за Андрију Папреницу, како се види на полеђини записника: „Књига од прѣије Стане шћере капетана Петрисава Ђеловића, а жене Андрије Ристова Папренице.“

Објашњења. — ⁴) пафел = батист. — ⁵) мерле = чипке. — ⁶) раша = сукња. — ⁷) крнат = црнен. — ⁸) бран = хаљина. — ⁹), ¹⁰), ¹¹), ¹²), ¹³) и ¹⁴) борг, банел, шегет, каланка, персија, индијана = врста штофа. — ¹⁵) камџула = кошуља. — ¹⁶) галун = шприт. — ¹⁷) бокад = брукат. — ¹⁸) трезва (транерва) = кецеља. — ¹⁹) штијета (управо спијета) = врпца. — ²⁰) калика = врста штофа. — ²¹) свила раз = дебела свила. — ²²) котула = сукња. — ²³) фацулет = џепна марама. — ²⁴) петуралнић = јелек. — ²⁵) мерџул = чипка. — ²⁶) блечне (бјечве) = чарапе. — ²⁷) личњак = пешкир. — ²⁸) анбрет = наруквице. — ²⁹) медулиннић = медаљон. — ³⁰) кордун масар = ланац.

Душан Д. Вуксан.

ПРИЛОЗИ И ФОЛКЛОРНЕ БЕЛЕШКЕ (NOTES ET CONTRIBUTIONS AU FOLKLORE)

1. После јаких киша, а нарочито после града, осећа се по пољима јак и готово несносан задах. У пиротском крају тада кажу: „Да заудара календро, мора да је негде био град“, или: „Имало је негде крупавица, зато смрди календро.“ Календро је биљка висока 20—30 см. и са затворено црвеним цветићима; цвета у априлу и мају а расте по ливадама и њивама. После кише и града, пошто га киша и град смлате, пушта јак задах, који се далеко разноси. У Сврљигу и Заглавку ову биљку зову „смрдљуга“.

2. У нашим источним крајевима се по житу и ливадама често јавља једна штетна биљка, 20—30 см. висока, са жутим цвећем. Ако се на време не истреби, она жито или траву око себе надвлада, или како сељаци кажу „изгори“, те закржљаве и пропадну. Ту биљку у пиротском крају зову „шушњар“, а у Заглавку *шушкавац или завномуд*.

3. *Тврдац* је биљка која личи на шушњар, само има црвен цвет. Она расте и сазрева заједно са житом. Има ситан плод (ситна црно-модра зрна). Кад се овај плод самеље са пшеницом и помеша са брашном, у хлебу се познају на појединим местима пеге као да су обојене мастилом. Брашно помешано са тврцем добије плаву боју, или како сељаци кажу „буде сињ хлеб“ или „дође сињ хлеб“ а не бео.

4. *Висбабу*, познати пролетњи пољски цвет, у Заглавку у многим местима зову *вискур*.

5. *Некопица* се у Заглавку зове кукуруз посејан густо на сачму, који се неће радити и копати, већ расте густо, а после се коси стоци за храну.

6. Позната трава *каншарнон*, коју продају сељанке по варошима и по бањама, са жутиим цвећем које пушта црвен сок кад се растрља или кад се скува, у Заглавку и у Бањском срезу у многим местима се зове *издапљивица*.

7. У Заглавку мало јаре зову „*бизо*“, ма да се то не чује редовно. Неки опет веле, да се тако каже само за јаре близанче. Исто се чује и по Сврлигу.

8. У Нишком срезу змију шарку зову *кљечашица*, а има и змија *совељарка* (то би била пољска змија).

9. У Заглавку се *ћилвирјом* зове она рупица на бурету или бачви, коју прогризе мољац и на њу тече вино или ракија. И у говору се каже да је истекло или тече (вино или ракија) „на ћилвирју“.

10. У Горњем Власу (Срез нишки) сељаци у говору овако кажу кад хоће да иду код ковача у ковачницу: *Идем на дугању или ајдмо на дугању*.

11. *Крцељ* је дрвена направа (у Заглавку и у Бањском срезу) која се употребљава за печење брава (јагњета, прасета и др). Две јаче летве, дугачке један до два метра, на једном су крају спојене тако, да се по потреби могу ширити и скупљати. На њиховим крајевима су углављене сошице за намештање ражња. Према величини пецива, и према потреби у погледу ватре, крцељ се може примицати и одмицати, као и ширити и скупљати.

Крцељом се зове и дрвени рам у који се углављују виле, пошто се парошци загреју и метну у крцељ, да се у њему охладе и осуше, и тако добију сталан облик.

(Наставиће се у наредној књизи „Гласника“).

Влад. М. Николић.

„МАЦАРСКО ГРОБЉЕ“ У СТАВАМА („LE CIMETIÈRE HONGROIS“ à STAVE)¹⁾

Антропогеографским и другим испитивањима у Србији утврђено је, да у Шумадији има доста старих гробаља, која носе име *Маџарско Гробље*. Под тим именом има доста старих гробаља у северозападној Србији. А има их и у многим другим крајевима западне Србије; има их и по другим крајевима наших земаља²⁾. Само у околини Београда забележено их је двадесетак³⁾; у Качеру их има доста⁴⁾; у Лепеници такође неколика⁵⁾; и у Драгачеву их је констатовано⁶⁾. Констатовано их је и у Рађевини⁷⁾, Ваљевској Тамнави⁸⁾, Колубари, Подгорини⁹⁾ и у другим кра-

¹⁾ Срез рађевски (Подриње). — ²⁾ Вук (у Рјечнику, код речи *стећњак*) забележио је, да је сам по Далмацији налазио на стара гробља са великим стећњацима. — „Онамо (по Далмацији) на старинскијем гробовима има великијех стећњака. Запитавши сељаке, који се онда у крчки десе, какво је оно камење, одговоре ми: „*ста-ровримско*“, а они су сви кршњани.“ — ³⁾ Насеља II, Р. Т. Николић: Околина Београда. — ⁴⁾ Насеља III, М. Т. Рзак: Качер. — ⁵⁾ Насеља VII, Т. Радиојевић: Лепеница. — ⁶⁾ Насеља V, Д-р Јов. Ердељановић: Драгачево; К. Јовановић: Г. Драгачево. — ⁷⁾ Насеља IX, Бор. Милојевић: Рађевина и Јадар. — ⁸⁾ Насеља VIII, Љ. Павловић: Антропогеографија Ваљевске Тамнаве. — ⁹⁾ Насеља IV, Љ. Павловић: Колубара и Подгорина.

јевима. Љ. Павловић је забележио, да их у поменутих крајевима има на више места, а Бор. Милојевић је Маџарско Гробље забележио и код Завлаке.

Под именом *Маџарско Гробље* и сâм сам једно забележио у селу Ставама.

После Колубарске офанзиве наше војске, с јесени 1914 год., делови Моравске дивизије II позива били су распоређени по Рађевини и Подрињу, а дивизијски штаб је једно време кантоновао и биваковао у селу Ставама.

На северној Стави, преко сеоске реке, а испод врха Главце, простире се мала, терасаста, уздигнута зараван. Главца нам је била позната као важан положај још за време Колубарске дефанзиве. Око ње су били наши ископали многе ровове и дуго држали тај положај. На тој заравни је садашње сеоско гробље. До тога гробља, нешто одвојено, има око двадесетак гробова, који по својим необично великим и необична облика стећњацима свакоме падају у очи. Тај део гробља становништво у Стави и из околних села зове *Маџарско Гробље*, и *сматра га за врло старо*. Стећњаци на овим гробовима су, од прилике, онакви, какве Љ. Павловић описује са других „*Маџарских Гробља*“ у оном крају Србије¹⁾.

За време одмора у Ставама, на моју претставку, командант дивизије, сада пенз. генерал Љуб. А. Милић, допустио ми је да откопам неколико гробова на свом *Маџарском Гробљу*; шта више наредио је да ми се да и десетак људи из инжењерског батаљона. Из радозналости, при откопавању је стално самном био и мајор Јован Вранеш. Откопавање сам почео на Цвети 1915 год. Откопан је најпре гроб „близанаца“. Да су у том гробу били сахрањени близанци, држао сам по двоструком и кратком стећњаку; он је одавао дечији гроб; то је и био једини гроб са два стећњака уједно, истесана од једноставног камена. Осим два костура, ништа друго нисам нашао у овом гробу. Судаћи по костурима, „близанци“ су били стари 7 и 8 година. По положају њихових костура, глава и удова, они су припадали источно-православној вероисповести. Сутрадан сам откопао два гроба одраслих. На једном од та два гроба био је највећи стећњак на овом гробљу. Држим да је тежио око 1500 кгр. У једном од ова два гроба осим костура није ништа било, а у другом сам поред костура нашао аустријски новац кован 1850 год. И у овим су гробовима били сахрањени људи ист. прав. вере.

По многим другим *Маџарским Гробљима* стећњаци су од плоча, те морам напоменути, да су на овим гробовима стећњаци били од сасвим грубо истесана камена и никаквих знакова ни потписа није било; по облику су онакви како их Вук описује по Далмацији, стим да нису онако високи. — На овим гробовима нису стећњаци ни постављени на нарочите плоче, већ су при дну, које лежи на гробу, сами они са по 10—15 см. шири, развучени. Свакако због тога да временом не упадну у земљу.

Земља је враћена у гробове, а стећњаци су остављени како су били изврнути поред гробова приликом откопавања.

Казивали су ми старији људи у селу, да је ранијих година било онде више оваквих гробова.

Јов. Хаџи-Васиљевић.

¹⁾ Вук (Рјечник) о стећњаку пише: „оваки је стећњак око два аршина дугачак и мало што мање висок, а око једног аршина дебео. У врху је срезан као кров на дугачкој кући....“

ИЗРАДА КОРИТА У ОКОЛИНИ УЖИЧКЕ ПОЖЕГЕ (LA CONFECTIION DES AUGES DANS LA RÉGION DE UŽIČKA POŽEGA)

На пијаци у Ужицу, нарочито суботом, кад је пазарни дан, и на вашарима (27 априла и 14 октобра по ст. к.) сељаци од Пожеге доносе на продају корита израђена од дрвета Њих купују грађани и употребљавају их за прање рубља Произвођачи ужичког сувог меса купују нарочито велика корита за „усолјевање“ меса, пекари за „искувавање“ (мешење) хлеба а сељаци за разлевање млека (карлице).

Ова корита највише израђују Марковићи, Максимовићи и Илићи из пожешког Засеља (из његова засеока Савиног Поља). Први су овај занат научили, пре педесет година, неки Милош и Петар Илићи и то од Цигана, који су долазили из суседног Драчева. Цигани су корита градили од топола којих је тада било доста по оближњим селима. Како су Илићи градили боља корита него Цигани, то су ови „одустали“ долазити па и радити корита. Како сада у овим селима нема тополова дрвета, купују га по селима око Ужица (у Севојну и Виловинама) где и корита раде. Продају их радије у Ужицу, јер им је „на мети“ (ближе) него у Пожеги.

Топола се најпре ископа нарочитом секиром *дубочицом*, па се *скоблом* дрво обрађује. При раду употребљавају и *ћелку* а и обичну секиру.

Р. Ускоковић.

ШАРАЊЕ УСКРШЊИХ ЈАЈА У УЖИЦУ (LE BARIOLAGE DES OEUFS DE PAQUES A' UŽICE)

У Ужицу се обраћа велика пажња, да ускршња јаја буду што лепше обојена и шарана. Најчешће их боје затворено-црвено (у варзилу) и премазују машину да су сјајнија, или их још док су бела шарају воском (помоћу за то нарочито улешене шараљке) па их потом боје. Било је жена које су врло лепо шарале јаја, одликујући се нарочито у извођењу „пуног веза“. Познато ми је, да је нарочито хвалења и цењена Ката, жена Ф. Лековића, чувара ужичког гробља (становала је у крају „Испод Бјелог гроба“). Најлепша шарана јаја, обојена у неколико лепих боја и са уметнички изведеним цвећем, могла су се видети у кући Стане, супруге Алексе Ђ. Поповића, адвоката¹⁾.

Многе су жене јаја бојиле у разним бојама, нарочито у зеленкастој, кувајући их са „кукуреком“. Неке су обојена јаја стављале у мравињак, да их мрави својом киселином ишарају.

Јаја су „фарбана“ рано изјутра на Велики петак, и то пре сунца. Тога се дана вјетра ложи само због тога, иначе се ништа друго није кувало ни пекло.

У кући која је у жалости, јаја се не шарају, већ се само боје и то у затвореније боје; чак ни плаћане „шараље“ нису хтеле шарати јаја, ако им је ко те године умро²⁾.

Прво „фарбано“ јаје се чува, обично поред иконе, целе године. Шараним јајима се приликом посете дарују гости, нарочито деца³⁾.

1) А. Поповић је био из старе свештеничке куће из Погледа код Арпља, а старином из Херцеговине. Његова супруга Стана је кћи старог ужичког трговца пок. Максима Стојисилев-ћа—Лиљеванина, који је у Ужице дошао из Жегара на Зрмањи. И она је по мајци била из старе свештеничке куће. Она је сама шарала јаја уз помоћ ужичког свештеника г. Лапченића. — 2) Сећам се да поменута стана Лековићка није хтела никоме шарати јаја оне године, кад јој је син умро. — 3) Некад су стари Ужичани о Ускрсу овим јајима даривали њихове комшије Турке. И данас се прича, да за Турке није било веће радости, него кад добију шарено јаје.

Од своје сам мајке слушао, да се јаја боје црвеном бојом због тога, што је Богородица, онога дана, кад су јој јавили да је Христос васкрсао, кувала јаја и певајући рекла: „Ако су ова јаја црвена, то је и мој син васкрсао!“ И уверила се да је Христос васкрсао и да су јаја црвена.

Р. Ускоковић.

БОЖИЋЊАК (BOŽIĆNJAK — GÂTEAU DE NOËL)

Божић се код Срба Кордунаша пропраћа многим обичајима. вјерованима и празноверицама. Задржаћу се овога пута на мешењу *божићњака* и вјерованима у вези са њим.

Пред Божић планинке имају пуне руке посла, особито гдје је већа „вамилија“. На десетак дана пред Божић оне почну мијесити и пећи „крув“. Треба им више „крушних глава“ припремити, јер „међу Божићима“ се не ваља кувати ни пећи крув. Посљедњих дана пред Божић, највише на Бадњак, на најгушће сиго, спрема се и мијеси *божићњак*. То је, као и остали, обичан стрван (пшенични) крув са квасцем.

Планинке настоје да за божићњак имају што више слободног времена, како би га што боље угодиле и испекле. Нарочито се пази на ватру, да не буде сувише јака ни слаба, на којој се крув не може добро испећи. Не ваља наглити, већ га треба пећи „поистија“ — „најлак“.

Кад се у нахвама умијеси божићњак, поставе га на лопар, потапкају га длановима, заокруже и уприличе за под пекву (сач), да га добро може покрити. Покрију га чистим „рубинетом“ и оставе крај пећи гдје је топлије, да „излази“. Тако је бивало у старије доба. Послије су на њ стављали шаре од купице (чаше) и китили га плетеницама од тијеста унаоколо и преко сријече. Кад је божићњак тако накићен, веле, биће и срећа тој кући боља и кићенија.

У неким кућама се у новије доба узима најфиније брашно, па се са јајима поткисело (са квасцем) умијеси божићњак. Поред шара које се раде купицом и плетеницама од тијеста, праве од тијеста још квочку и пилиће, винску бачвицу и др.

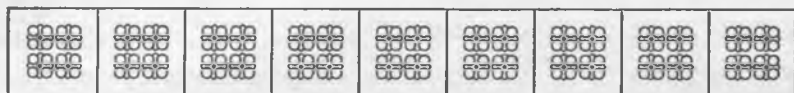
Кад је божићњак тако удешен, већ како га је ко умио и могао умијесити и искитити, те чим је изишао (набујао од квасца), планинка га приноси огњишту. Пренесе угарке на други дио огњишта, а на оном мјесту, гдје је ватра горјела, распреће машом жератак унаокруг, па суне мало из руке осјевина по оном распретаном дијелу огњишта, да види како је угријано. Ако осјевине једначно изгоре, онако ће предиво (кониље и кетен) те године једначно узрасти и родити — биће родно и берићетно.

Затијем одмах на оно зажарено огњиште згодно збаци с лопара божићњак, поклопи га пеквом и загрне добро оним распретаним жератком. Планинка не скида с ока божићњак, док јој се не испече. Једном и двапута ће га прегледати и поново пригрнути жаром.

Кад већ држи да је добро печен, иде да га извади, па чим издигне пекву с њега, рече: „Нека Богу и Божићу слава и 'вала, добро је испео!“ Потом суде, кад сви виде, да нема биљешке, да ће срећа у тој години њиховој кући пројевати, биће им све сретно и берићетно. Ако ли је божићњак као располовљен, распукнут по пол поле, вјерују да ће им господар у тој години умријети. Ако је мањи комад или четвртица као одијељена, онда ће неко од укућана умријети.

На Бадњак, кад се уноси слама и пијукањем сторе, расипље по свој кући, за познаток, метне се нешто сламе и по божићњем столу, који погрну столњаком. Божићњак, како се унесе на Бадњи дан у вече и стави на прострти сто, не дира се до Малог Божића. Тек на Мали Божић начињу божићњак и једу га. Божићњак стоји у сити на столу и у њега су усађене три воштане свијеће, „тројица“. Свијеће се пале уочи Божића, затим сва три дана о ручку и вечери, на Божић, Божји дан и Стјепан дан, а трну се са неколико капи вина из жлице или чаше. За то вријеме буде велика тишина, да се преданути не смије. Сви пазе, на кога ће се дим „навити“. Ако оде право у вис, верује се да те године неће бити смртног случаја у кући. Ако се дим навио на које кућно чељаде, то ће, вели се, умријети у тој години. Господарево је, кад треба жећи свијеће и кад трнути.

М. Бубало — Кордунаш.

ОГЛЕД БИБЛИОГРАФИЈЕ СРПСКЕ НАРОДНЕ МУЗИКЕ

Одавно се већ бавим прикупљањем грађе за библиографију српских музичких творевина, било да су народне, било да су уметничке, као и свега што је о нашој музици писано. На жалост, не могу се похвалити својим послом. Кад сам тај посао започео, нисам ни сањао да ћу имати тешкоћа на које сам наишао. Библиографска музичка грађа је у нас пре свега врло растурена по књигама, календарима, алманасима, часописима и листовима, и то не само нашим него и страним, тако да човек никад није сигуран да је све купио. Осим тога, ни музички материјал није штампан онако како се штампају књиге и чланци, па да је лако побележити имена оних који су га давали и наслове њихових дела. Ту је понекад такав хаос, да је тешко снаћи се у њему. Најзад, музичка се грађа понекад спусти до тако слабих и безначајних ствари, да не знате где да поставите границу ономе што заслужује да се забележи.

Што вреди за библиографску музичку грађу уопште, то исто вреди и за сваки њезин део, па и за библиографску музичку грађу која се односи на нашу народну музику. И она је разбацана на све стране, и она је излазила под неуједначеним, често чудним насловима, и она се често спуштала до испод нивоа библиографске музичке грађе. То је узрок што ова моја библиографија не може бити ни потпуна ни савршена. Због тога што је библиографска музичка грађа тако растурена, ја нисам сигуран да сам је сву могао наћи. Из тих разлога овај посао нисам назвао *Библиографија српске народне музике*, већ много скромније *Оглед библиографије српске народне музике*. Због тога што није било јединства у насловима, нисам сигуран да ли сам сваку ствар записао баш онако како би било најзгодније да се напише. Најзад, због тога што је грађа, понекад био незнања, а најчешће из спекулативних разлога публикована без пажње и критике, у највише случајева просто наказно, ја нисам могао унети у овај *Оглед* велики број штампаних нота које њихови издавачи хоће да прикажу простом свету као народну музику.

Трудио сам се да овде забележим само оне ствари, које српску народну музику уистини претстављају: народне мелодије и оно што је писано о народној музици. Овде су ушле и оне народне мелодије које су у разне сврхе хармонизирани, на пример *Руковети* од Ст. Мокрањца, јер је чест случај да су те мелодије само ту забележене и од заборава сачуване. Осим тога, овде су забележене и оне књиге, у којима поред чисто народних мелодија има и уметничких, а забележене су само због оних народних.

Овде сам се ограничио на народну музику српског дела нашега народа, јер њу најбоље познајем, жалећи врло што свој посао нисам могао проширити на читав наш народ. Што сам, пак, унео и радове Ф.

Кухача, то сам учинио само с тога, што је у њима исти интерес и за Србе као и за Хрвате и што у њима има чисто српских ствари.

- Бајић Исидор. *Наше црквено појање*. 1906, стр. 3—14 (Прештампано из *Бранкова кола* за 1906 год.).
- *Српска црквена народна и играчка музика (Бранково коло, 1902, VIII, 8, стр. 239-244)*.
- Барачки Ненад М. *Ношни зборник српског народног црквеног појања по карловачком напеву* (1823, Сомбор), стр. 1—380.
- Бивички Ст. *Песме из Јужне Србије*. Свеска I, „Тетовке“ (Мешовити зборови. Стр. 1—5).
- Божински П. К. *Српске народне песме* за певање у један глас и клавир, сложио... Стр. 2—7.
- Бољарић Гаврило и Никола Тајшановић. *Српско православно цјеније по карловачком старом начину* у ноте за један глас написали... I свеска прве књиге (друго издање) 1893, стр. 6—45; књига I, свеска II, 1887, стр. III—IV+1—27; свес. III, стр. 7—41; свеска IV, 1889, стр. 1—38; свеска V, стр. 1—30.
- *Српско православно цјеније* у један глас у ноте ставили... Књига II има осам свезака Октоиха. У свакој је свесци по један глас Октоиха. Свака свеска има 3—34 страна. Сви осам свезака изашле су 1891 године.
- Бошњаковић Љубомир М. *Песме из Јужне Србије*, за женски хор. Сплет 1—V, 1931 (У I, II и III сплету су песме из Битоља и сваки има стр. 1—4; V сплет су песме из Преспе, стр. 1—6 а VI из Преспе и Охрида и има стр. 1—8).
- *Песме из Јужне Србије*. 15 песама за један глас и клавир. Свеска I. Београд, 1931, стр. 1—16 (Као додаток су исте песме за виолину, стр. 1—8).
- Бушетић Тодор М. *Српске народне песме и игре с мелодијама из Левча*. Музички приредио Стеван Ст. Мокрањац. 1902, стр. VII—XX+1—110 (*Српски етнографски зборник*, књига трећа. Издаје Српска краљ. академија).
- Веселиновић Милојко В. *Српско оро (Браство, 1906, 21 књига, XI, стр. 145)* (У примедби код песме „Српско оро“ има опис многих музичких инструмената, те с тога и наводим „Српско оро“).
- Деспотовић П. *Старинско црквено певање (Караџић, 1900, година II, стр. 73—74)*.
- Ђорђевић Владимир Р. *Српске народне мелодије* (предратна Србија). Београд, 1931, стр. III—XIV+1—150.
- *Српске народне мелодије*. Скупио и хармонизирао за мешовити хор... Београд, 1896, стр. 1—17 (Прилог Просветном гласнику за 1895 год., стр. 1—17).
- *Српске народне мелодије*. Скупио и хармонизирао... Свеска I—VIII (Свака свеска има по 30 мелодија хармонизираних за мешовити или мушки хор. Свака свеска има 3—14 страна).
- *Тридесет српских игара за виолину*. Свеска I, Јагодина, 1905, стр. 3—14.
- *Скопске гајдарџије и њихови музички инструменти*. Скопље, 1926, стр. 383—396 (Прештампано из *Гласника* скопског научног друштва, књига I, свеска 2, 1926).
- *Српске народне мелодије* (Јужна Србија). Скопље, 1928, стр. V—XXXI+1—154. Издање Скопског научног друштва, књига прва.

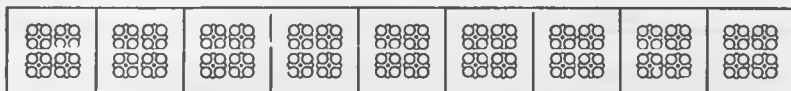
- *Неколико речи о игрињу и певању у Херцег-Новој* Београд, 1929, стр. 18—28 (Прештампано из *Гласника* Етнографског музеја у Београду, књига IV).
- *Литургија кад се пева „Блажени“ и Одговарање при резању колача и водоосвећењу*. Црквене народне мелодије Забележио и удесио за мешовити хор... Београд, 1931, стр. 1—24 („Литургија“ је раније изашла једном за мушки хор а другипут за два гласа. „Одговарање“ је првипут штампано у *Збирци* одабраних песама за школску омладину, треће издање, 1921).
- Ђорђевић Д-р. Тих. Р. *Српске народне игре*, удесио... Књига I. У Београду, 1907, стр. 1—88 (*Српски етнографски зборник*. Књ. IX. Издаје Српска краљевска академија).
- *Грађа за Зборник музичких обичаја у Срба* (*Карић* за годину 1899, I, стр. 155—161, 187—204, 230—241, 268—270; — 1900, II, стр. 19—21).
- *Цигани и музика у Србији* од... Сарајево, 1910, стр. 3—21 (Оштампано из *Босанске виле*).
- Живановић Александар. *Зборник молитава и песама правословне хришћанске цркве*, за школску омладину и народ приредио... Загреб, стр. 3—14 + 115—130
- Илић П. *Стари божићни обичаји у јужној Србији* Коледа, коледари, колеђани. Са мелодијама. Божићни додагак дневном листу *Време* за 7, 8 и 9 децембар 1927 год.
- Јенко Д. *Било* слика из сеоског живота у пет чинова с певањем. Написали Ј. М. Веселиновић и Д. Брзак (На крају књиге, стр. 101—108, има мелодија које се у „Били“ певају, а које је забележио и удесио за гласовир Д. Јенко. — (*Српска књижевна задруга*, 115. — Исте су мелодије и засебно штампане у издању књижаре Марка М. Марковића, Београд).
- Јоксимовић Б. *Осмогласник и друге пригодне црквене песме*. За своје ђаке удесио... Београд, 1911, стр. 3—56 (Друго издање носи наслов: *Осмогласник и неке пригодне црквене песме*. Београд, 1920, стр. 1—56).
- Јоксимовић Божидар и Владимир Р. Ђорђевић. *Пишања за прикупљање музичких обичаја у Срба*. Стр. I—VI + 1—26 (Прилог *Карићу* за 1899 г. и посебно).
- Калауз Алојз. *Српски нађви* збирка српски песама за фортепијано сасављени и Сиятелној Княжеви Клеопатри Карађорђевићевој, кћери Владанојевог Књаза Србског, Александра са препокорнимъ високопотанџмъ посвећени од... Прва свеска, друга свеска (свака свеска има по 21 мелодију).
- Каракашевић Владимир. *Гусле и гуслари*. Прилог уз културну расправу „Музичка уметност у Срба“ (*Летопис матице српске*, 1898, књ. 196, св. III, стр. 1—38; св. IV, стр. 91—104; 1899, књ. 198, св. II, стр. 123—130; 1900, књ. 204, св. IV, стр. 235—240).
- Карић В. *Србија*. Београд, 1887 (Мелодије народних песама и игара, свирке и игре. Стр. 187—202, 296—309).
- Коларовић Емануил. *Српска народна музика* (*Српске Летописи* 1828, четврта частица, год. IV, частица 15 у Будиму, 1828, стр. 114—116).
- Константиновић Ј. ван. *Нотално српско православно црквено појање*, у целину сабрао... Књига I. Пакрац, 1900, стр. 1—116
- Коњовић Петар. *Моја земља* 100 југословенских народних песама за један глас и клавир. Св. I. Београд, стр. 3—45. Св. II, стр. 3—40.
- Крстић П. Ј. *Песме из Коштане*, за клавир с потписаним текстом удесио... Стр. 1—12.

- Крстичић П. *Литургија Св. Јована Златоуста српскога народнаг на-
пјева*. Дла смјшаннаго хора съ фортепјано персложилъ... Москва,
1896, стр. 3—49
- Куба Људевит *Народни напјевн из Босне и Херцеговине*. Сабрао, у кајде
сложио и за пратњу гласовира удесио... (Нада, 1895, год. I, бр. 20,
стр. 393—395).
- Кухач Фрањо Жавер. *Старогрчки мотиви у нашој народној гласби* (Нада,
1895, год. I, бр. 3, стр. 51—55).
- Манојловић Коста П. *О црквеној музици код Срба* (Весник српске цркве,
година XXVII, септембар—децембар, 1921, стр. 112—126).
- *Свадбени обичаји у Галичнику* (Гласник Етнографског музеја у Београду.
Књига прва, Београд, 1926, стр. 84—93)
- *Музичко дело нашега села* Прештампано из *Нашег села*. Београд, 1929,
стр. 3—64.
- Маџаревић. *60 српских народних игара* за гласовир. 1883, стр. 2—27.
- Миланковић Јован Д. *Народни музика* („Гусле“, I. Гласник са „Обилићевих
вечери“. 1891, стр. 20—28)
- Милићевић М. Ђ. *Кнежевина Србија* У Београду, 1876 (Музичке грађе
има код сваког округа под насловом: Песме, игре, приче и друге кар-
актеристике).
- *Краљевина Србија*. Нови крајеви. У Београду 1884 (Музичке грађе има
код сваког округа под насловом: Игре, песме, приче и друге каракте-
ристике).
- Милојевић Д-р Милоје. *Народна музика Јужне Србије* (Библиотека На-
редног универзитета у Београду, св. I, стр. 21—39)
- Мирецкиј Францъ. [Шест пјесама народних „сложио (као што народъ
пјесне пјева) и за клавиръ угодіо Г. Францъ Мирецкиј (пољакъ)“. „На-
родна српска пјеснарица издана Вукомъ Стефановић мѣ. Часгъ втора.
У Виенни 1815“].
- Мокрањац Ст. Ст. *Српско народно црквено појање*. I Осмогласник. Бео-
град, 1908, стр. 3—11+1—286 (Доцније је Осмогласник штампан у
издању Геце Кона у Београду).
- *Из моје домовине*: I руковет, за мушки хор и сола; III руковет за меш-
овити хор и сола; VI руковет „Хајдук Вељко“ у народним пјесмама
за мешовити хор и тонор сола. Све три руковети издао је Београдско
певачко друштво Стр. 1—10. 1—12, 1—10).
- *XIII руковет* (Из Србије) (Прилог уз *Ловорику* бр I, година II, стр. 1—8).
- *Црквено појање*. За своје ученике у три гласа сложио... Београд,
стр. 1—62.
- *Четири обредне кајде* за мешовити хор (Просветни Гласник, 1891).
- Никчић Ст. Ј. *70 српских народних игара* за виолину, приредио... Стр. 1—20.
- Новаковић Ст. *Старинско црквено пјвање* (Кариџић, 1900, година II,
стр. 57—58).
- Остојић Тихомир. *Старо карловачко пјсние у српској источној право-
славној цркви* као што поју ученици Срп. Вел. Гимназије у Новом
Саду сваке недеље и празника на Св. Литургији. За мешовити лик. Из-
дала Срп. Вел. Гимназија Новосадска 1887 (Засебни гласови).
- *Православно српско црквено појање по старом карловачком начину*,
за мешовити лик удесио... Нови Сад, 1902, стр. 1—152.
- *Мала кашавасија* за два деџа гласа. Загреб, стр. 1—48.
- *Обредне пјесме у Пописеју* (Кариџић, 1900, година II, стр. 112—118).
- Сакс Карл пл. *О босанској музици* (Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni
i Hercegovini. Knjiga II. Godina I, 1889, стр. 51—55).

- Станковић Корнелије. *Српско црквено карловачко појање*, забележио и хармонизирао за мешовити хор... Свеска прва. Београд 1922, стр. 1—72 (Српска краљевска академија).
- *Србске народне песме* удешене за певањ и клавир од... У Бечу о Арх. Михайлу 1859, стр. 1—52 (Српкињама).
- *Србске народне песме* Скупио и у ноте за певањ и клавир написао... Прва књига. У Бечу 1862, стр. 7—38 (Његовој Светлости Господару Михайлу Обреновићу III Кнезу Србском).
- *Србске народне песме*. Скупио и у ноте за певање и клавир написао... Друга књига. У Бечу о Ускрсу 1863, стр. 5—42 (Његовој Преузвишености Господину В. П. Балабину, императорском руском посланику у Бечу).
- *Србске народне песме* удешене за певањ и форте пиано од... У Бечу о Првозваномъ Андриј, стр. 1—41 (Његовој Светлости Господару Данилу I Кнезу Црногорскомъ съ највећомъ смерности).
- *Божественна служба во свјатих отца нашего Јоанна Златоустога*. У ноте написао, за четири гласа и клавир удесио... Прва књига. У Бечу 1862, стр. 1—III+3—39.
- *Православно црквено појање у српског народа*. У ноте написао, за четири гласа и клавир удесио... Стр. 3—61 (Друга књига. У Бечу о Ускрсу 1863 (Народу србском)).
- *Православно црквено појање у српског народа*. У ноте написао, за четири гласа и клавир удесио... Стр. 3—41 (Трећа књига. У Бечу о Крстову-дну 1869) (Народу србском).
- Тројановић Д-р Сима. *Музички инструменти српског Етнографског музеја*, са 5 табли слика (*Свешлост*, 1909, год. II, бр. 1—2, стр. 20—33; бр. 3—4, стр. 76—88).
- Ђорђевић Владимир R. *Trideset i pet srpskih narodnih pesama* за клавир. Свеска II (*Sveska prva nosi naslov „Trente-cinq chansons populaires serbes“*). Београд, 1930, стр. 1—24.
- *Nekoji dečji narodni muzički instrumenti*. Стр. 1—5 (Прештампано из *Sv. Cecilije*, sv, 5, год. XXII, septembar—oktobar 1928, Zagreb).
- *Turski elementi u našoj muzici* (*Нова Европа*, књ. VII, бр. 15, 21 мај 1923, стр. 469—470).
- Куба Лјудевит. *Pesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*. Sakupio godine 1893 za Zemaljski muzej u Sarajevu... (*Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 1906, XVIII, april—juni, str. 183—208; juli—septembar, str. 355—366; oktobar—decembar, str. 499—508; 1907, XIX, januar—mart, str. 103—114; april—juni, str. 243—252; juli—septembar, str. 405—414; oktobar—decembar, str. 629—638; 1908, XX, januar—mart, str. 117—128; april—juni, str. 255—266; juli—septembar, str. 403—414; oktobar—decembar, str. 545—553).
- *Српска и старо-грчка музика*. Предео с чешког Д. Котур (*Бранково коло*, 1899, V, 6, стр. 182—183).
- Кунаџ Fr. Š. *Južno-slovenske narodne popievke*, većim ih dielom po narodu sam sakupio, ukajdio, glasovirsku pratnju udesio, te izvorni im tekst pridodao... I knjiga, I sveska. У Загребу 1878, str. III—V + 1—327; II knjiga. У Загребу 1878, str. I—XX + 1—305; III knjiga. У Загребу 1880, str. 5—414; IV knjiga. У Загребу 1881, str. 5—444 (Све четири књиге су штампане и ћирилицом).
- *Dvje rasprave: Zadaća melografa i vrijednost pučkih popievaka* (Preštampano iz *Vienca* od god. 1892. У Загребу 1892, Str. I—29 + 33—28).
- *Turski živalj u pučkoj glazbi Hrvata, Srba i Bugara* (*Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, X, 1898, 2 i 3, str. 175—218).

- *Prilog za povjest glazbe južno-slovenske*. Kulturno-historijska studija (Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, 1877, knjiga XXXVIII, стр. 1—78; knjiga XXXIX, стр. 63—114; knjiga XLI, стр. 1—48; knjiga XLV, стр. 1—49; knjiga L, стр. 44—95; knjiga LXII, стр. 134—186; knjiga LXIII, стр. 69—112).
- Mokranjac Stjepan St. *Srbske narodne pesmi*. Drugi šopek (II rukovet srbskih narodnih pesama); osmi šopek (VIII rukovet: Narodne pesme sa Kosova); sedmi šopek (VII rukovet Srbs. nar. pes. iz Stare Srbije i Makedonije). (Све су три руковети за мешовити хор и штампане су у „Glazbena Matica“ у Ljubljani, 1903, svezak XXXII а на страни 13—14, 15—18, 19—24). [Мокрањчевих руковети има шеснаест, од којих су још неке штампане али ја не знам где].
- Yoksimovitch B. *Kolo*. Album srpskih narodnih igara. Transcrit pour piano par... Стр. 1—51.
- Kuba Ludvik. *Slovanstvo ve svyh zpěvech*. Kniha XIII. Písně ze Starého Srbska. Zpěv a klavír. Praha, 1928, стр. 8—63. — Kniha XIV. Písně makedonské. Zpěv a klavír. Praha, 1928, стр. 9—79.
- *Slovanstvo ve svyh zpěvech*. Písně bosensko-hercegovské. Zpěv a klavír. Praha, 1927, стр. 8—125.
- Closson Ernest. *Chansons populaires serbes*. Bruxelles, 1920, стр. 1—19 (Extrait du *Flambeau*, revue belge de questions politique et littéraires, 3e année n° 11, novembre 1920).
- Georgevitch Vlad. R. *Trente-cinq chansons populaires serbes pour piano avec chant ad libitum*, par... 2e édition. Стр. 1—27.
- *Trente danses serbes arrangées pour piano par...* 2e édition. Стр. 3—19.
- Viala L. C. *Voyage historique et politique au Monténégro*. Tome second. Paris, Alexis Eymery, Libraire, rue Mazarine, № 30, 1820 (На страни 142 и даље говори се о музици код Црногораца, а на страни [396] је „Chant national des Monténégrins, Pastoral, у нотама).

Влад. Р. Ђорђевић

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ВЛАДИСЛАВА ТИТЕЛБАХА¹⁾

І. КЊИГЕ, ЧЛАНЦИ И ГРАЂА

Манастир Манасија (Српске илустроване новине II, Нови Сад 1882, с. 190).

Опис Књажевца са околином (Српче III, Београд 1883, с. 29–30).

Марково Кале, народно предање из околине Враћа (Преодница I, Београд 1884, с. 88–89, 96; Нова искра III, Београд 1901, с. 91).

Манастир Туман, народно предање (Нова искра II 347).

Нови атлас краљевине Србије са земљописом, по новој административној подели, украшен са 15 слика главних вароши за ученике-це III разреда основних школа. Београд 1891.

Керамика и некоји јој облици у Србији, илустровано (Нада I, Сарајево 1895, бр. 22, с. 430–432).

Das heilige Feuer bei den Balkan-slaven (Archiv für Ethnographie XIII, Heft 1—2).

Roznečovani živeho ohně u Jihoslavanu (Česky Lid, Praha 1896).

Српски вез, св. I, са предговором и 30 цртежа. Издање Државне штампарије у Београду 1896; св. II има 21 цртеж, Београд 1900.

Мисли о српској народној уметности (Самоуправа, дневни лист бр. 204, с. 2, Београд 1907).

Аквареле и цртежи, (Посебна издања Етнографског музеја у Београду, св. II, Београд 1931).

II ИЛУСТРАЦИЈЕ

1. ИЛУСТРОВАНЕ КЊИГЕ РАЗНИХ ПИСАЦА

Карић В.: *Србија*, опис земље, народа и државе. Илустровао В. Тителбах. Београд 1887.

Велика народна лира, у издању В. Валожића илустровао В. Тителбах. Београд 1883.

Николић Ст. Ј.: *Краљевина Србија* и кратак преглед српских земаља за IV разред народних школа. Илустровао В. Тителбах. Београд 1889.

П. К. Шрепловић: *Атлас краљевине Србије* са земљописом по наставном програму за III разред основних школа. Друго издање. Београд 1889.

П. К. Шрепловић: *Атлас краљевине Србије* са земљописом по новој административној подели за ученике-це III разреда основних школа. Београд 1890.

¹⁾ Штампана се као прилог нашем чланку: *Живош и рад Владислава Тителбаха* у II свесци посебних издања Етнографског музеја у Београду. Београд 1931.

Тројновић Симџ: *Вашра у обичајима и животу српскога народа* (Српски етнографски зборник књ. XLV, Београд 1930).

2. ТИПОВИ И ПОРТРЕТИ

Фатима, цариградска лепотица (*Искра* I Београд 1898, с. 205; Босанска вила за 1888 г., с. 213).

Девојка Циганка из Поморавља (*Искра* I 25').

Вук Караџић, цртеж својина Етнолошког семинара Универзитета у Београду.

Прокопије Ивачковић, патријарх (календар *Орао* за 1875 год. Београд, с. 2).

Арсеније V, патријарх (*Орао* за 1875 г. с. 69).

Стеван Брановачки, први председник Народног сабора (*Орао* за 1875 г. с. 98).

Поп Павле из Лесковца, *Черкез* из Ниша, *Турчин* из Цариграда, *Жена чорбације* из Прокупља, *мухамеданка* из Ниша, *Јеврејин* из Ниша, *човек* из Голог Села, *жена* из Ниша. Цртежи су из 1878 године и својина су Етнографског музеја у Београду, заведени под инв. бр. 4636.

3. ИЗ НАРОДНОГ ЖИВОТА

Крај огњишта, акварела из Јужне Србије, рађена 1914 г., својина ауторове кћери Даринке Тителбахове

Сеоско огњиште из Јужне Србије, акварела из 1914 г., својина Д. Тителбахове.

Ткаља из околине Београда, акварела својина Д. Тителбахове.

Ткање ћилимова (*Невен* IX, Нови Сад 1888, с. 345; *Орао* за 1889 г.).

Мачванка сирема змнициу, акварела из 1914 г., својина Д. Тителбахове.

Гушчарица из Београдског Подунавља, акварела својина Д. Тителбахове (*Босанска вила* за 1888, с. 165).

Мачвани „бистре полишику“ у сеоској кафани, акварела својина Д. Тителбахове.

Сеоска крчма у Мачви, акварела својина Д. Тителбахове.

Чобани из Шумадије, акварела својина Д. Тителбахове.

Чобани из Северне Србије, акварела на дрвету, својина Д. Тителбахове.

4. НАРОДНА НОШЊА

Жена у капи „врљини“ из Доње Љубовије у Нодрињу (*Искра* I 236).

Жена у капи „шапси“ из Бигренице у ок. Параћина (*Искра* I 198).

Влахиња из источне Србије (*Искра* I 236).

Жена из околине Ниша (*Босанска вила* за 1888 с. 185).

Жена из Сталаћа, акварела из 1883 г., својина Етнографског музеја у Београду, инв. бр. 11657.

Жена из Лесковца, акварела из 1890 г., својина Етнограф. музеја у Београду, инв. бр. 11658.

Жена из Белице, акварела из 1887 г., својина Етнограф. музеја у Београду, инв. бр. 11660.

Шаре са чарапа из Старе Србије, акварела из 1878 г., својина Етнограф. музеја у Београду, инв. бр. 4629.

Млада из Сиња (Гласник Етнограф. музеја у Београду I 73).

5. ОБИЧАЈИ И ПРАЗНОВЕРИЦЕ

- Свадба у Јужној Србији, акварела из 1907 г., својина Д. Тителбахове.
 Свадба у Левчу, акварела својина Д. Тителбахове (*Српче* III 57).
 Венчање у Срба (*Невен* VIII 97).
 Сватови из Галичника (*Невен* V 161).
 Слава: сечење колача (*Невен* X 169).
 Циганке додоле (*Невен* VII 209).
 Народно коло (*Нова искра* III 135).
 Дарови на крову нове куће (*Невен* IX 105).
 Бродарица вила (*Искра* I 267).

6. ГРАДОВИ, ЈАВНЕ ГРАЂЕВИНЕ И НАСЕЉА

- Остаци града кнеза Лазара у Крушевцу (*Невен* IV 79.)
 Кућа проте Магије Ненадовића у Ваљеву (*Искра* I 93).
 Народна канцеларија у Београду из 1815 г. (*Време*, дневни лист од 12-XI 1922 г.).
 Марково Кале или Голубин Град у окр. Врања (*Српче* III 344).
 Марково Кале код Призрена (*Српче* III 232).
 Рам (*Српче* III 199).
 Голубац (*Српче* III 201).
 Сеоска кућа у Равњу у Мачви (*Нова искра* III 183).
 Унутрашњост хана у Владицином Хану, пастела својина Етнограф. музеја у Београду, инв. бр. 8915.
 Надгробни римски споменик из Ниша; делови стубова са римског храма из Ниша; два земљана суда из Ниша, цртежи из 1878 год., својина Етнограф. музеја у Београду, инв. бр. 4628.
 Манастир Студеница (*Босанска вила* за 1888, с. 53).
 Црква у Придворици у окр. ужичком (*Преодница* I 24—25).
 Манастир Радовашница у Подрињу (*Нова искра* II 163).
 Манастир Туман у окр. пожаревачком (*Нова искра* II 333).
 Манастир Манасија у Ресави (*Српске илустриране новине* II 181; *Српче* III 8—9).
 Манастир Раваница, акварела из 1890 г., својина Д. Тителбахове (*Невен* XI 296).
 Манастир Вратна (*Искра* I 171).
 Манастир Љубостиња (*Невен* XI 297).
 Црквица Југ Богдана код мјан. Љубостиње (*Невен* IX 168).
 Манастир Каленић (*Невен* X 245).
 Црква у Поречу у Сев. Србији (*Српче* III 243).
 Црква у Чачку (*Српче* III 278).
 Камен из црквине у Големом Селу у Ст. Србији, цртеж из 1878 г., својина Етнограф. музеја у Београду, инв. бр. 4630.
 Крушевац (*Српче* III 125).
 Београд (*Српче* III 163).
 Смедерево (*Српче* III 181).
 Призрен (*Српче* III 232).
 Јерусалим (*Српче* III 265).
 Књажевац (*Српче* III 29—30).
 Солун (*Искра* I 27).
 Ниш (*Српска зора* I. Беч 1879 г.).
 Ниш из 1878 год., својина Етнографског музеја у Београду, инв. бр. 4633.

7. НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

Љубичице (*Босанска вила* 1886, 57).

Краљевић Марко пред крчмом, акварела својина Д. Тителбахове. Облацић Раде, сликано по фресци у ман. Враћевшници (*Искра* I 41). Високи Стеван, цртеж по фресци (*Српче* III 21).

8. АЛБУМ БРАНКОВИХ ПЕСАМА

Ноћ па ноћ (*Преодница* I 215), На студенцу (*Преодница* I 221), Сретан пастир (*Преодница* I 42), Јадна драга (*Босанска вила* за 1888, с. 37), Бранко пред Карловцима (*Српче* III 25).

9. УМЕТНИЧКЕ ПЕСМЕ И ПРИЧЕ

Мило за драго (*Српче* III 135), Опроштај (*Српче* III 140), Дванаест сати (*Српче* III 161), Ко је то? (*Српче* III 185), Јединцу (*Српче* III 335), Заклетва, више цртежа (*Српче* III 5, 40, 41, 69, 91), Ластавицама (*Српче* III 11), Дедин имендан (*Српче* III 33), Пољубац (*Српче* III 65), Ђудљива мати (*Српче* III 75), Христово рођење (*Српче* III 101), Зима (*Српче* III 118), Ускршње миље (*Искра* I 97), Српчад, насловна страна за лист Српче (*Српче* III).

10. СЛИКЕ У СТРАНИМ ИЛУСТРОВАНИМ ЛИСТОВИМА¹⁾

Всемирная иллюстрация бр. 1136, стр. 29: Освећење цркве Св. Параскеве-Петке у ок. Шапца, на којој су претстављени: паљење прангије пред свечаност, изглед цркве, њено освећење, тип сељака из околине, народ у цркви, народно коло са гајдашем и посвећени извор Св. Параскеве-Петке; — (без ознаке из којег броја листа). Прва коњска трка у Београду, Ускршњи обреди и обичаји у Србији, Српско-македонски митинг 26 новембра 1896 год.

Illustrierte Chronik der Zeit, за 1893 г. Народно коло пред крчмом, Женидба у Гамочику.

Illustrierte Welt: Сlike из Старе Србије: Преса за восак и облици истопљеног воска, Кувари, У кујундијској радионици, На чесми код Врање, Купање у Врањској Вањи, Погреб код Румуна у Србији.

Das Buch für Alle: Кување и продавање кафе на улици у Нишу, Ткач из Јагсдине, Ткала из ок. Јагодине, Ткач из Гуприје, Дарови на крову дограђене куће у Јагодини, Додоле, Власи муж и жена из ист. Србије, Лечење у посвећеној шуми код Јасенова у ок. Смедерева, Свечаност на Тодорицу у Топлици, Сређивање сена у Срба, Вршидба саоницама у планинским пределима у Србији, Божићни обичаји у Срба, Заветина.

Illustrierte Zeitung: Веридба у Нишу (за 1898 г.), Изглед Призрена (за 1885 г.).

Из заостале ауторове скице за аутобиографију дознајемо, да је сарађивао још и на овим илустрованим листовима: чешким *Květi, Světověstník*; руским: *Нива, Искрѣа, Звѣзда Живое обозрѣние*; енглеским: *London News, Graphic, Black and white, The Pictorial World*; француским: *Le Monde Illustré*.

П. Ж. Петровић

¹⁾ Подаци су узети са исечака страних илустрованих листова уколико су сачувани у колекцијама цртежа пок. Тителбаха. Они већим делом немају ознаке из кога су времена.

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ У 1931 ГОДИНИ.

Од 31 децембра 1930 до 31 децембра 1931 године закључно у Етнографском музеју је приновљено 779 инвентарских бројева односно 1039 предмета. Од овога су броја музејске збирке добиле 171 инвен. број са 208 предмета, а Илустративно одељење 608 инвен. бројева са 831 предметом. Из одобрених кредита за 1931/32 год. набављено је 210 инвен. бројева са 379 предмета, на поклон је добивено 52 инвен. броја са 116 предмета, а 517 инвен. бројева са 544 предмета су радови музејског особља. На дан 31 децембра 1931 год. Главни инвентар Етнографског музеја је имао 12.439 инвен. бројева са 16.404 предмета.

Збирке су приновљене предметима готово из свих крајева Краљевине. Највише је предмета набављено из Јужне Србије, затим из Северне Србије, па из Словеније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Срема, Барање и Бачке. Међу набављеним предметима има неколико комплетних народних ношњи (две женске из Словеније, једна мушка из Црне Горе, две мушке и две женске из Јужне Србије) као и ређих предмета за колекције одела, накита, модела, женских капа, тканина ит.д. Штета је што ови, као и велики број других предмета, због оскудице у просторијама нису могли бити изложени, већ су стављени у магацин да чекају на зграду. У току године је продужено снимање предмета из музејских колекција и фотографисано је 177 предмета из збирке горњих хаљетака (зубуни, ћурдије, кабанице ит.д.).

Осим предмета набављених из кредита предвиђених буџетом, музејске су збирке приновљене поклонима од: Његовог Височанства Кнеза Павла (старински женски пас); г. Бохинца д-ра Валтера (сподне крило); г-ђе Вукомановић Каравиљке (атласно либаде); г. Милосављевића Милорада (раоник); г. Стојадиновића Добривоја (дрвена кашика); г. Лалевића Илије (крпље); г-це Јеремић Даринке (џемадан, дизлуци и подвезице); г-це Радојичић Данице (кошуља, запрега, јелек, тканице, чарапе, опанци и преслица); г. Јовановића Гвоздена (женски зубун); г. Петровића Петра (таблица пређе) и Дробњаковића Боривоја (склопец).

Илустративно одељење је 31 децембра 1931 год. имало 4.457 инвен. бројева. Од 1 децембра 1930 до 1 децембра 1931 год. приновљено је 608 инвен. бројева са 831 предметом (фотографских негатива 396, фотографских филмова 184, клише-а 37, цртежа 113, слика 3, акварела 2 и фотографија 96).

Одељењу су поклонили: Етнографски музеј у Клузу (35 фотографија); г. Влаховић Фотар (1 клише); г. Чумић Тихомир (2 фот. филма); г. Кукић Никола (1 фот. негатив); г-ђа Бојовић Драга (1 фотографију);

г. Ђорђевић Влада (32 фот. филма); г. Петковић д-р Влада К. (9 фотографија) и г-ца Јовановић Катарина (11 фотографија).

На екскурзијама и у музеју је музејско особље урадило и то: г. Влаховић Митар, кустос, 92 фот. негатива и филма; г. Петровић Петар, кустос, 137 фот. негатива и филмова и г. Слански Јурије, фотограф-дневничар, 312 фот. негатива и филмова и 3 цртежа.

У току године је настављено снимање старог Београда и Илустративно одељење има 163 инвен. броја (фот. негатива и филмова) зграда, улица и др. старог Београда.

Из кредита предвиђених буџетом Илустративно одељење је приновљено са 3 аквареле, 2 негатива, 110 цртежа, 2 слике, 40 фотографија и 37 клише-а. Поред осталог, овим је набавкама попуњавана Тителбахова збирка цртежа и акварела, а од г. Тишченка Николе, сликара, је откупљен „Албум из долине Рашке“ са 91 акварелом и цртежом.

Г. Петровић Петар, кустос, је у току ове године наставио филмска снимања народних обичаја; снимао је свадбене обичаје у Галичнику, Умчарима и Сремчици. Филмски отсек Илустративног одељења је приновљен са 420 м. филма (250 м. свадбени обичаји у Галичнику; 100 м. свадбени обичаји у Умчарима и 70 м. свадбени обичаји у Сремчици). Како музеј не располаже просторијама за радионице у којима би се филмови могли репродуковати, г. Петровић је био принуђен да то ради на другој страни, што је скопчано са тешкоћама и губљењем времена. Успео је ипак да на позитив филму репродукује 250 м. свадбених обичаја из Галичника.

Апарат за приказивање филмова, који музеј има, није могао бити искоришћен због оскудице у просторијама.

Одељење за музички фолклор је по Главном инвентару 31 децембра 1931 год. имало 1.336 инвен. бројева. По привременом списку Дел. бр. 909/931 фонографски отсек овога одељења има 117 снимака на воштаним плочама пречника 20 см. Од овога броја је потписани снимиио 50 а г. Манојловић Коста, композитор, 67 фонограф. плоча. Готово су сви снимци из Јужне Србије. Чињени су покушаји, да се ове плоче прераде код нас, али није било успеха. Управа је предузела кораке, да се у Чехословачкој или Немачкој пронађе предузеће које би се овога посла примило.

Библиотека је 31 децембра 1931 год. имала 1887 инвен. бројева. У току године је приновљено 219 инвен. бројева. У замену је добивено 75 књига, на поклон 22 књиге, 16 књига су сепарати музејских публикација а 5 географских секција су поклон Војног географског института. Остале књиге и часописи су набављени из кредита предвиђених за библиотеку.

У замену за музејске публикације су поред раније поменутих установа¹) музеју слали своје публикације: Универзитетска библиотека (Упсала); Музеј старина (Ротердам); Етнографски одељак музеја „Трокадеро“ (Париз); Штајерски музеј (Грац); Археолошки музеј (Варшава); Баварска академија наука (Минхен) и часопис „Лека“ (Скадар).

Библиотека је добила поклоне од: г. Кордунаша Манојла (4 књиге), г. Јелића д-ра Илије (2 књиге) и г. Влаховића Митра (2 књиге); по једну књигу од: г-ђе Цвијић Љубице, г-ђе Радојичић Радмиле, г. г. Ерде-

¹ Види „Гласник“, књ. V, 169.

љановића д-ра Јована, Ђорђевића Владе, Поповића д-ра Душана, Кус-Николајева д-ра Мирка, Баша Фрање, Павловића Јеремије, Ленарда д-ра Леополда, Жунковића Даворина, Зеге Николе, и од Университета у Загребу, Философског факултета у Скопљу и Опште државне статистике.

По буџету за 1931/32 годину музеј је за материјалне потребе добио Динара: 86.900.—, али је ова сума приликом редукције буџета смањена са Динара: 8.690.—

У буџет за 1931/32 год. (парт. 225) унето је Динара: 1.000.000 за откуп имања за Етнографски музеј у Београду; и ова је сума приликом редукције буџета смањена са 250.000 динара. У мају је одређена комисија проценила имање које је понуђено на откуп и о томе поднела извештај. Предмет по овоме питању је сада на решавању пред г. Министром просвете.

Из партије предвиђене за путовања Министарство је музеју отворило кредите у суми Динара: 9.000.—

Музеј је од Министарства просвете добио као помоћ Динара: 12.000.— за публикације. Са овом сумом као и са сумама заосталим из прошле године и предвиђеним буџетом, музеј је издао шесту књигу „Гласника“ и другу свеску посебних издања (Тителбах: Аквареле и цртежи).

Од музејских публикација је до сада послато у замену или на поклон и продато: албума „Југословенска народна ношња“ — 515 примерака; „Гласника“, књ. I — 786 примерака; „Гласника“, књ. II — 357 примерака; „Гласника“, књ. III — 331 примерак; „Гласника“ књ. IV — 256 примерака и „Гласника“, књ. V — 229 примерака.

Научна путовања. — Немачко друштво за славистичка испитивања из Прага обратило се овоме музеју и изјавило жељу, да музеј са њиховим претставницима изврши снимање и проучавање еписких песама у Јужној Србији. Музеј је ову жељу доставио Министарству просвете, које је одлуком П. бр. 12359/31 одобрило сарадњу, а одлуком П. бр. 23929/31 и дванаестодневно путовање потписаноме и г. Влаховићу Митру, кустосу.

Од стране Немачког друштва за славистичка испитивања у овој су екскурзији учествовали професори университета г. г. Геземан д-р Герхард и Бекинг д-р Густав са асистентом г-цом Сикором Гретом; од стране Философског факултета у Скопљу г. Филиповић д-р Миленко, доцент, а од стране музеја потписани и г. Влаховић Митар, кустос.

Учесници су се састали 20 маја у Скопљу. Благодарехи предусретљивости г. бана Вардарске бановине и заузимању и старању г. проф. Грујића д-ра Радослава, декана Философ. факултета, посао се могао одмах отпочети. Њиховим старањем су чланови екскурзије добили спискове певача из највећег дела Вардарске бановине као и остале потребне податке, и већ су 21 маја почели са испитивањима. Екскурзија је трајала од 21 до 31 маја, а кретала се овим правцем: Скопље—Велес—Прилеп—Битољ—Охрид—Струга—Дебар—Гостивар—Тетово—Скопље. Снимљено је 36 фонографских плоча (Црешево 1; Драгачево 1; Велес 3; Извор 1; Прилеп 6; Стругово 2; Суводол 2; Битољ 2; Струга 3; Дебар 1; Гостивар 2; Волковја 4 и Скопље 8) и прикупљени су подаци који се односе на епско певање. Г. д-р Геземан ће, по споразуму, на основи тога материјала написати извештај о резултатима до којих се дошло на ове путовању.

Поред овога посла су потписани и г. Влаховић обратили пажњу и на прикупљање предмета и података за музеј. Г. Влаховић је снимио 46 интересантних етнографских објеката, за Илустративно одељење је набавио 10 фотографија старије народне ношње, а за музејске збирке је откупио 61 предмет (ношње, инструменти и др.). Г. Влаховић у свој књизи „Гласника“ објављује чланак „О слепим гусларима у Јужној Србији“, а по подацима прикупљеним (највећим делом) на овој екскурзији.

Друга је екскурзија извршена у јулу. На њој су учествовали г. г. Петровић Петар, кустос, и Манојловић Коста, композитор. Циљ је био да се у Галичнику изврше кинематографска снимања свадбених обичаја, да се исти проуче, као и да се сниме песме које се том приликом певају. Г. Петровић је снимио 250 м. филма, а г. Манојловић 21 фонографску плочу (33 мелодије). Осим тога је г. Петровић проучио свадбене обичаје и податке о томе објављује у овој књизи „Гласника“ као допуну чланку г. Манојловића Косте („Гласник“, I, 84—93), а за Илустративно одељење је израдио и фотограф. филмове свадбених обичаја.

Г. Манојловић Коста је крајем августа и првих дана септембра обишао Грачаницу на Косову, Приштину, Брод и Призрен и са тога пута донео 46 фонографских снимака (са 96 забележених мелодија).

Г. Петровић Петар је провео 7 дана по рудничким селима ради фотографских снимања и проучавања народног живота, а у Умчарима и Дражњу (срез грочански) 3 дана ради кинематографских снимања и проучавања свадбених обичаја.

Сва су ова путовања извршена из кредита предвиђених буџетом.

Помогнути из фонда Аустралијанске задужбине у току лета и јесени су путовали г. г. Влаховић Митар и Петровић Петар, кустоси. Г. Влаховић је у Срезу колашинском вршио антропогеографска и етнолошка испитивања и фотографска снимања, а г. Петровић је исти посао вршио у долини Рашке.

Г. Влаховић је из својих средстава извршио једнодневно путовање ради снимања и проучавања у селу Аџбеговцу, а г. Петровић је извршио дводневно путовање ради кинематографских снимања свадбених обичаја у Сремцици.

У току године није било промена у музејском особљу. Актом П.бр. 56.565/31 г. Министар просвете је одобрио, да г. Петровић Петар, кустос овога музеја, поред редовне дужности може вршити и дужност асистента у Етнолошком семинару университета.

Распоред рада у музеју је у току године био исти као и прошле године.

Г. Влаховић Митар је наставио посао на сређивању листића по етничким областима. Нарочиту је пажњу обратио на предмете непознатог порекла и на предмете који се односе на кућу и покућство. Потписаноме је помагао у свима пословима око вођења музејских збирки, око њихова уређивања и конзервирања предмета. Рукује музејским публикацијама.

Г. Петровић Петар води све послове Илустративног одељења и његова филмског отсека, рукује музејском библиотеком и одељењем за музички фолклор. Врши дужност асистента у Етнолошком семинару университета.

Г. Јајић Драгомир, приправник, врши административне и режисерске послове, рукује материјалом по инвентарима канцелариских ствари, намештаја и потрошног материјала.

Г. Слански Јурије, дневничар-фотограф, је обављао све фотографске и цртачке послове. Под надзором стручног особља је снимао предмете из музејских збирки, а по упутствима потписаног и г Влаховића, кустоса, снимао је стари Београд и израдио неколико цртежа. Врши дужност препаратора. За Музеј савремене уметности је израдио око 100 репродукција слика, као и знатан број репродукција и цртежа које је, овај музеј слао на употребу установама и појединцима.

Етнографски музеј је у току године излазио у сусрет жељама установа и појединаца, који су тражили обавештења, упугства, предмете и публикације. За семинарска вежбања у Етнолошком семинару универзитета давани су потребни предмети из музејских збирки, а из Илустративног одељења фотографије и цртежи. Музејским збиркама су се користиле ученице Више женске занатске школе. Многим појединцима је дозвољавано да се користе предметима из музејских збирки. Етнографском музеју у Клузу (Румунија) послато је 100 репродукција негатива и филмова из Илустративног одељења, а Етнолошком семинару Филозофског факултета у Скопљу 40 фотографија. На тражење нашег консулата у Милану послато је 46 фотографија за дело које ће издати професор Алмађија. Немачком друштву за славистичка испитивања (проф. Гезману) послато је 12 репродукција снимака из Јужне Србије, а Етнографском музеју у Загребу 22 цртежа, 3 фотографије и 6 репродукција акварела из Арсеновићевог албума. Осим тога су даване репродукције негатива и филмова, цртежи и слике и многим другим појединцима за њихове публикације.

Према материјалним средствима додељеним музеју као и с обзиром на просторије којима музеј располаже, настављен је рад и у току ове године. Али се и овога пута мора истаћи, да је питање музејске зграде једно од најглавнијих. Етнографски музеј за поједина одељења уопште нема просторија. Тако нпр. музеј нема просторија за филмски отсек и за израђивање филмова. Све што је у току године за овај отсек урађено, урађено је са напорима и тешкоћама. Музеј нема просторија ни за своје фонографско одељење. У једином магацину којим музеј располаже, поред великог броја неизложених предмета из музејских збирки, чувају се снимљене фонографске плоче, а ту је и кинематографски апарат који се не може монтирати због немања просторија. Просторије намењене библиотеци употребљене су и за Илустративно одељење и његов филмски отсек. О просторијама за излагање било је више пута говора у ранијим годишњим извештајима: седам обичних соба далеко су од тога да буду довољне за излагање предмета у престоничком Етнографском музеју. Због тога је и данас већи део предмета затворен у магацину.

Немогућно је у детаљима изнети статистику посетилаца који у току године прођу кроз Етнографски музеј. Изнећемо само неколико података. У току 1931 год. је кроз музеј прошло и његове збирке разгледало 120 група ђака основних, средњих, стручних и виших школа из земље и са стране, затим знатан број туристичких и других група. Укупан број посетилаца је врло велики. Међу високим личностима, које су у току године посетиле музеј, да истакнемо само посету Њ. В. јапанског принца и принцезе. Ако се летимично прегледа књига у коју се уписују страни посетиоци, видеће се готово на свакој страници више имена посетилаца скоро из свих европских држава, затим из Америке итд.

Д-р Бор. М. Дробњаковић
директор.

Errata

страна	ред	стоји:	треба:
28	6 оздо	употрепљавати	употребљавати
29	5 озго	домаћице	домаћица
29	22 .	резати	резати
32	14 .	прихваћа	прихвата
56	15 .	правоугаоника	правоугаоника
63	2 .	углачена	углачена
72	10 оздо	prouduits	produits
72	17 .	arzive	arrive
72	18 озго	meiux	meux
86	13 оздо	нас свију,	нас свију
108	9 озго	slaviche	slavische

